

Vesna Jarić i Nadežda Radović

REČNIK RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje 2011.

Izvodi iz recenzija drugog izmenjenog i dopunjenog izdanja

„Za razliku od klasičnih rečnika koji uglavnom koriste pojedinci/ke za svoje lične potrebe, ovaj Rečnik je znatno više od toga. On je neposredno u funkciji kreiranja javne politike, poštovanja međunarodnih obaveza države koje proističu iz ratifikovanih međunarodnih ugovora, podizanja rodne osvešćenosti, jačanja ženskog pokreta i demistifikacije feminizma. Samim tim, Rečnik doprinosi demokratizaciji društva i ostvarivanju poštovanja ljudskih prava u celini.“

Prof.dr Mirjana Dokmanović, *Izvod iz recenzije drugog izmenjenog i dopunjenog izdanja*

„Drugo izdanje Rečnika, s obzirom da je reč o unekoliko izmenjenom i dopunjenom izdanju, ima za trećinu više obrađenih odrednica. Sigurno je da je reč o poslu, kome kao i svakom ženskom poslu, nikad kraja, to jest da će proširivanje i upotpunjavanje rečnika biti dugoročan posao jer se domen ženskih ljudskih prava iz godine u godinu širi i upotpunjava novim pojmovima ili stari pojmovi dobijaju i nova određenja.“

Prof.dr Gordana Gasmi, *Izvod iz recenzije drugog izmenjenog i dopunjenog izdanja*

„Rečnik rodne ravnopravnosti počinje pojmom Abortus, ključnim ne samo za emancipaciju nego i za žensko pravo na sopstveno telo. Zato su se sve religije, posebno one koje propovedaju celibat uporno interesovale za žensko međunožje. I još uvek se zanimaju idejom da zabrane abortus, čak i kod nas gde je takva zabrana skinuta pre pola veka!“

Mirjana Ojdanić, *komediografkinja, prikaz za Hroniku III programa Radio Beograda*

„Veliko mi je zadovoljstvo da je Uprava za rodnu ravnopravnost, uz podršku Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju, u prilici da objavi drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje *Rečnika rodne ravnopravnosti* Vesne Jarić i Nadežde Radović. Prvo izdanje, koje je izašlo uz podršku Fondacije Hajnrih Bel, već je razgrabljeno, a i autorke su osetile potrebu da prošire rečnik pojmova ove oblasti koja polako postaje sve poznatija i poštovanija u našem društvu.“

Dr Natalija Mićunović,
u predgovoru Rečnika rodne ravnopravnosti

Управа за родну
РАВНОПРАВНОСТ

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО РАДА И
СОЦИЈАЛНЕ ПОЛИТИКЕ
УПРАВА ЗА РОДНУ РАВНОПРАВНОСТ

REČNIK RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Autorsko izdanje

Izdavač:

**Uprava za rodnu ravnopravnost
Ministarstva rada i socijalne politike
Republike Srbije**

Autorke:

Vesna Jarić i Nadežda Radović

Uredila:

Vesna Jarić

Recenzentkinje:

**Prof.dr Mirjana Dokmanović
Prof.dr Gordana Gasmi**

Dizajn:

Goran Lončar

Priprema za štampu:

Charlie GC

Štampa:

Štamparija VIII, Beograd

Tiraž:

1000 primeraka

Copyright © VESNA JARIĆ I NADEŽDA RADOVIĆ

Ova publikacija se u celini ili u delovima ne sme umnožavati, preštampani ili prenositi bez saglasnosti autorki. Sva prava za dalje objavljivanje ove knjige zadržavaju autorke shodno Zakonu o autorskim pravima.

Omaž Roberta Hamerštila (Robert Hammerstiel) slikarki Vanesi Bel (Vanessa Bell, 1879-1961) koja je poznata kao starija sestra Virdžinije Vulf (Virginia Woolf), i najstarija od četvoro dece iz porodice Stiven (Stephen). Život joj je obeležila rastrzanost između ispunjavanja porodičnih obaveza, njene društvene uloge kao najstarije kćerke, supruge i majke i realizacije svog slikarskog talenta. Original slike sa korica se nalazi u galeriji *Tate modern* u Londonu. Zahvaljujemo Robertu Hamerštilu na saglasnosti da možemo objaviti njegovu sliku na koricama knjige.

Vesna Jarić i Nadežda Radović

REČNIK

RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje

Beograd, mart 2011. godine

SADRŽAJ

- 13 PREDGOVOR
15 UVOD U DRUGO IZMENJENO I DOPUNJENO IZDANJE
19 UVOD U PRVO IZDANJE REČNIKA RODNE RAVNOPRAVNOSTI
-

25 **A**

- 25 ABORTUS
26 AFIRMATIVNA AKCIJA / AFIRMATIVNE MERE
27 AFRO-AMERIČKI FEMINIZAM
28 AKCIONI PLANOV I / PROGRAMI EVROPSKE UNIJE
ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ŽENA
29 AKCIONI PROGRAM ZA PROMOCIJU JEDNAKIH MOGUĆNOSTI
ZA ŽENE (1982-1985)
30 AKCIONI PROGRAM ZAJEDNICE ZA BORBU
PROTIV DISKRIMINACIJE (2001-2005)
31 AKTIVIZAM
32 ANARHISTIČKI FEMINIZAM
33 ANOREKSIJA
34 ANTIDISKRIMINACIONI ZAKONI
35 ARAHNOLOGIJA
36 AUTONOMIJA
-

37 **B**

- 37 BULIMIJA
-

39 **C**

- 39 CEDAW - KONVENCIJA O ELIMINISANJU
SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA
40 CEDAW – OPŠTA PREPORUKA BR.19
– NASILJE NAD ŽENAMA
-

43 **Č**

- 43 ČETVRTI SREDNJOROČNI AKCIONI PROGRAM
ZAJEDNICE ZA JEDNAKE MOGUĆNOSTI ZA ŽENE
I MUŠKARCE (1996-2000)
-

45 **D**

- 45 DEMOKRATSKI DEFICIT
45 DEKLARACIJA O SUZBIJANJU NASILJA NAD ŽENAMA
46 DISKRIMINACIJA
47 DOSTOJANSTVO NA POSLU
48 DRUGI SREDNJOROČNI PROGRAM
ZAJEDNICE ZA ŽENE (1986-1990)
49 DRUŠTVENA KONTROLA
50 DRUŠTVENA PROMENA
50 DRUŠTVENI UGOVOR
-

53 **E**

- 53 EJDŽIZAM
54 EMANCIPACIJA
55 EVROPSKA KOMISIJA
56 EVROPSKA KONVENCIJA O LJUDSKIM PRAVIMA
57 EVROPSKA SOCIJALNA POVELJA
58 EVROPSKI INSTITUT ZA RODNU RAVNOPRAVNOST
59 EVROPSKI PARLAMENT
60 EVROPSKA POVELJA O RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI
NA LOKALNOM NIVOU
61 EVROPSKI SOCIJALNI FOND
-

63 **F**

- 63 FEMICID
64 FEMINIZMI
66 FAMILY FRIENDLY POLITIKE
-

69 **G**

- 69 GENITALNO SAKAĆENJE
(FEMALE GENITAL MUTILATION - FGM)
70 GINOKRITIKA
-

73 **H**

- 73 HETEROSEKSIZAM
73 HOMOFBIJA
-

75 **I**

- 75 INCEST
76 INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA POSTIZANJE
RODNE RAVNOPRAVNOSTI U REPUBLICI SRBIJI
77 INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST
NA REPUBLIČKOM NIVOU
77 SAVET ZA RODNU RAVNOPRAVNOST
78 ODBOR ZA RAVNOPRAVNOST POLOVA
NARODNE SKUPŠTINE REPUBLIKE SRBIJE
79 UPRAVA ZA RODNU RAVNOPRAVNOST
80 ZAŠTITNIK GRAĐANA
-

81 **J**

- 81 JEDNAKOST
81 JEDNAKE MOGUĆNOSTI
-

83 **K**

- 83 KODEKS RODNE RAVNOPRAVNOSTI U MEDIJIMA
83 KONVENCIJA O SPREČAVANJU I SUZBIJANJU NASILJA NAD
ŽENAMA I NASILJA U PORODICI SAVETA EVROPE (NACRT)
84 KVOTE
-

87 **L**

- 87 L'»ÉCRITURE FÉMININE»
88 LEZBEJSTVO
89 LGBTTIQ POPULACIJA
90 LIBERALNI FEMINIZAM
91 LOKALNI MEHANIZMI ZA POSTIZANJE
 RODNE RAVNOPRAVNOSTI
-

93 **LJ**

- 93 LJUDSKA BEZBEDNOST
-

95 **M**

- 95 MARKSISTIČKI FEMINIZAM
96 MASAKR U MONTREALU
97 MATRIJARHAT
98 MEĐUNARODNI DAN BORBE PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA
99 MEĐUNARODNI DAN BRANITELJA I BRANITELJKI
 ŽENSKIH LJUDSKIH PRAVA
100 MEĐUNARODNI DAN OSOBA SA INVALIDITETOM
101 MEĐUNARODNI MEHANIZMI ZA POSTIZANJE
 RODNE RAVNOPRAVNOSTI
102 MERENJE NAPRETKA
103 MIKROKREDITIRANJE
105 MIZOGINIJA
106 MOBING
-

109 **N**

- 109 NACIONALNA STRATEGIJA ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ŽENA
 I UNAPREĐIVANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI
110 NACIONALNA KONFERENCIJA O BORBI
 PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA

- 111 NACIONALNI AKCIONI PLAN ZA PRIMENU REZOLUCIJE 1325
SAVETA BEZBEDNOSTI UJEDINJENIH NACIJA
U REPUBLICI SRBIJI
- 114 NACIONALNA STRATEGIJA ZA SPREČAVANJE I SUZBIJANJE
NASILJA NAD ŽENAMA I NASILJA U PORODICI (NACRT)
- 115 NASILJE U PORODICI
-

117 **O**

- 117 OSMI MART – MEĐUNARODNI PRAZNIK ŽENA
- 118 OSNAŽIVANJE ŽENA
-

119 **P**

- 119 PACIFISTIČKO-ANTIMILITARISTIČKI FEMINIZAM
- 120 PATRIJARHAT
- 121 PEKINŠKA DEKLARACIJA I PLATFORMA ZA AKCIJU
- 122 POKRAJINSKI MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST
- 122 POKRAJINSKI SEKRETARIJAT ZA RAD, ZAPOSŁJAVANJE
I RAVNOPRAVNOST POLOVA
- 123 POKRAJINSKI ZAVOD ZA RAVNOPRAVNOST POLOVA
- 123 SAVET ZA RAVNOPRAVNOST POLOVA POKRAJINSKOG
SEKRETARIJATA ZA RAD, ZAPOSŁJAVANJE
I RAVNOPRAVNOST POLOVA
- 123 ODBOR ZA RAVNOPRAVNOST POLOVA SKUPŠTINE
AP VOJVODINA
- 123 OMBUDSMAN AP VOJVODINE
- 124 POL I ROD
- 125 PORNOGRAFIJA
- 126 POVELJA O OSNOVNIM PRAVIMA EVROPSKE UNIJE
- 128 POVELJA ŽENA EVROPSKE UNIJE
- 129 POVERENICA ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI
- 130 PREPORUKA SAVETA EVROPE 2002/05
- 131 PRIMARNO ZAKONODAVSTVO – OPŠTA NAČELA PRAVA EU
- 132 PRIMARNO ZAKONODAVSTVO – OSNIVAČKI UGOVORI
- 134 PROGRAM DAFNE
- 135 PROGRAM PROGRES

- 136 PROGRAM STOP
136 PROJEKAT "BORBA PROTIV SEKSUALNOG I
RODNO ZASNOVANOG NASILJA"
137 PROSTITUCIJA
138 PUTOKAZI ZA JEDNAKOST ŽENA I MUŠKARACA (2006-2010)
-

141 Q

- 141 QUEER
-

143 R

- 143 RADIKALNI FEMINIZAM
145 REZOLUCIJA SAVETA BEZBEDNOSTI UJEDINJENIH NACIJA 1325
145 REZOLUCIJA SAVETA BEZBEDNOSTI UJEDINJENIH NACIJA 1820
146 REZOLUCIJA SAVETA BEZBEDNOSTI UJEDINJENIH NACIJA 1888
148 REZOLUCIJA SAVETA BEZBEDNOSTI UJEDINJENIH NACIJA 1889
149 RODNA DEMOKRATIJA
150 RODNA PERSPEKTIVA
151 RODNA RAVNOPRAVNOST
152 RODNE ULOGE
153 RODNI BAROMETAR
153 RODNI IDENTITET
154 RODNI REŽIM
155 RODNI STEREOTIPI
156 RODNO ODGOVORNO BUDŽETIRANJE
157 RODNO OSETLJIV JEZIK
158 RODNO OSETLJIVA STATISTIKA
159 RODNO OSVEŠĆENA POLITIKA
160 RODNO ZASNOVANO NASILJE
-

163 S

- 163 SAVET EVROPSKE UNIJE
164 SEKSIZAM
165 SEKSUALNO NASILJE

166	SEKSUALNO UZNEMIRAVANJE I SEKSUALNO UCENJIVANJE
166	SEKUNDARNO ZAKONODAVSTVO EVROPSKE UNIJE
	- DIREKTIVE
168	SEKUNDARNO ZAKONODAVSTVO EVROPSKE UNIJE
	- PREPORUKE
169	SILOVANJE
170	SKLONIŠTE
171	ŠTAKLENI PLAFON
172	STRATEGIJA ZA RAVNOPRAVNOST ŽENA I MUŠKARACA
	OD 2010. DO 2015. GODINE EVROPSKE UNIJE
174	SPECIJALNA IZVEŠTITELJKA UJEDINJENIH NACIJA
	ZA NASILJE NAD ŽENAMA
175	SUD PRAVDE EVROPSKE UNIJE
177	SVETSKI DAN BORBE PROTIV AIDS-A

179 Š

179	ŠESNAEST (16) DANA AKTIVIZMA
-----	------------------------------

181 T

181	TREĆI SREDNJOROČNI PROGRAM ZA JEDNAKE MOGUĆNOSTI
	ZA ŽENE I MUŠKARCE (1991-1995)
181	TRGOVINA ŽENAMA

183 U

183	UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA
184	UPITNIK EVROPSKE KOMISIJE

185 V

185	VEŠTICE
-----	---------

187 **Z**

- 187 ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI POLOVA
188 ZAKON O SPREČAVANJU ZLOSTAVLJANJA NA RADU
189 ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE
-

191 **Ž**

- 191 ŽENSKA LJUDSKA PRAVA
192 ŽENSKJE MREŽE
192 ŽENSKJE STUDIJE/STUDIJE RODA
-
- 195 BIBLIOGRAFIJA
205 SADRŽAJ PREMA TEMAMA
205 FEMINIZMI
205 MEĐUNARODNI DOKUMENTI I INSTITUCIJE
205 UJEDINJENE NACIJE
205 SAVET EVROPE
206 EVROPSKA UNIJA
207 VAŽNI DATUMI
207 OPŠTI POJMOVI OD ZNAČAJA ZA RODNU RAVNOPRAVNOST
208 POJMOVI NASTALI U ARTIKULISANJU RODNE RAVNOPRAVNOSTI
208 POJMOVI VEZANI ZA SFERU RADA
208 POJMOVI VEZANI ZA DISKRIMINACIJU ŽENA
209 POJMOVI KOJI SE ODNOSJE NA NASILJE NAD ŽENAMA
209 INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST
210 ZNAČAJNI DOGAĐAJI U NACIONALNOM OKVIRU
 ZA UNAPREĐIVANJE POLOŽAJA ŽENA
211 BELEŠKE O AUTORKAMA
-

Predgovor

Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike ima za cilj da doprinese smanjenju socijalne isključenosti i promovisanju pravičnog razvoja, što treba da osigura da i svi članovi društva osete jednake koristi od ostvarenog razvoja. Da bi se to omogućilo, neophodno je, između ostalog, da se osiguraju jednake mogućnosti i ravnopravnost žena i muškaraca. Uprava za rodnu ravnopravnost posmatra rodnu ravnopravnost kao preduslov za inkluzivan, demokratski i održivi razvoj i u njene nadležnosti ulazi rad na sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama, osnaživanju žena i unapređivanju rodne ravnopravnosti u svim sferama javnog i privatnog života, zasnovan na shvatanjima da rodna ravnopravnost predstavlja istovremeno proevropsko opredeljenje, razvojni cilj i jedno od osnovnih ljudskih prava.

U Nacionalnoj strategiji za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (2009-2015. godine) definisano je šest prioriternih oblasti, u skladu sa identifikovanim potrebama našeg društva i u skladu sa preporukama koje je Komitet UN za sprovođenje Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) uputio Vladi Republike Srbije. Jedna od šest prioriternih oblasti je i dekonstrukcija rodni stereotipa, kao i promocija principa na kojima se zasniva koncept rodno ravnopravnog društva.

Prošle 2010. godine je izašlo prvo izdanje „Rečnika rodne ravnopravnosti - 102 pojmova za 102 godine osvajanja ženskih ljudskih prava“ uz finansijsku podršku Fondacije *Hajnrih Bel*. Tom prilikom autorke „Rečnika“ su podelile sa Upravom za rodnu ravnopravnost pola od ukupnog tiraža od 1.000 primeraka.

Veliko mi je zadovoljstvo da je Uprava za rodnu ravnopravnost, uz podršku Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju, u prilici da objavi drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje *Rečnika rodne ravnopravnosti* Vesna Jarić i Nadežde Radović. Prvo izdanje, koje je izašlo uz podršku Fondacije Hajnrih Bel, već je razgrabljeno, a i autorke su osetile potrebu da prošire rečnik pojmova ove oblasti koja polako postaje sve poznatija i poštovanija u našem društvu.

Autorke rečnika su istaknute zagovornice ženskih ljudskih prava. Vesna Jarić danas radi kao savetnica za rodna pitanja u Projektu "Borba

protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja” koji deluje pri Upravi za rodnu ravnopravnost Ministarstva za rad i socijalnu politiku, a realizuje se uz podršku UNDP-a i Vlade Kraljevine Norveške. Vesna Jarić je pre toga radila kao konsultantkinja *Tima potpredsednika vlade* pri, prvo Sektoru, pa potom i Upravi za rodnu ravnopravnost upravo u periodu institucionalnog prodora u ovoj oblasti i njen doprinos je veoma značajan. Nadežda Radović, novinarka i feministička spisateljica više od dve decenije pokreće brojne feminističke inicijative. Kritička oštrica Nadežde Radović nije otupela sa godinama i od nje uvek možemo da računamo na originalan i iskren pristup svim problemima sa kojima se feministički pokret susreće. Njihovo iskustvo doprinelo je da se u odrednicama precizno vidi dokle smo stigli, na koje kapacitete možemo da se oslonimo i šta tek treba da dosegemo.

Drago mi je što mogu ponovo da iskreno pohvalim autorke zbog velike širine razumevanja rodne ravnopravnosti kao i ozbiljnog razmatranja otvorenih pitanja. Ovo izdanje je neophodno, kao što je bilo i prvo, moramo se bolje upoznati sa istorijom ženskog pokreta u svoj njegovoj raznolikosti. Sigurna sam da će i ovo izdanje naići na potražnju kao i prethodno i da će naći svoje mesto u biblioteci svake opštinske komisije za rodnu ravnopravnost i svake ženske organizacije.

Dr Natalija Mićunović

Direktorka Uprave za rodnu ravnopravnost
Ministarstva rada i socijalne politike

Uvod u drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje

Prvo izdanje “Rečnika rodne ravnopravnosti” izašlo je simbolično 8. marta 2010. godine. Tog dana obeležavale smo 102 godine od održavanja marša “Hleb i ruže” koji je označio prekretnicu u udruživanju žena za organizovano zahtevanje poštovanja ženskih ljudskih prava. Predstavljanje javnosti našeg odabira 102 pojma u cilju nezaborava svih onih pomaka koji su načinjeni u osvajanju ženskih ljudskih prava u prvom izdanju „Rečnika rodne ravnopravnosti“ je naišlo na pozitivan odgovor čitalačke publike. Kao da je postojala želja čitatelja/ki da se pridruže i kažu da je 8.mart više od karanfila, da je to dan koji nas podseća da žene kroz solidarnost pomeraju granice dopuštenog, prihvatljivog, mogućeg.

Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje predstavlja dogradnju na tragu prvog izdanja. Odrednice iz prvog izdanja su ažurirane, tamo gde je za to postojala potreba, i unete su 34 nove odrednice od važnosti za rodnu ravnopravnost. Posmatrajući “Rečnik rodne ravnopravnosti” iz perspektive tematskog sadržaja, obogaćen je deo koji se odnosi na opšte pojmove od značaja za rodnu ravnopravnost, i to sa tri odrednice:

1. L’“écriture féminine”
2. Ljudska bezbednost
3. Kodeks rodne ravnopravnosti u medijima

Potom, “Rečnik rodne ravnopravnosti” predstavlja dva domaća strateška dokumenta, od kojih je jedan usvojen krajem 2010. godine, a drugi se nalazi u proceduri usvajanja u trenutku pisanja Rečnika:

4. Nacionalni akcioni plan za sprovođenje Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1325
5. Nacionalnu strategiju za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici (*Nacrt*)

Takođe, predstavlja i novi zakonski propis u domaćoj legislativi:

6. Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu

Najobimnije dopune su unesene u deo koji se odnosi na međunarodne dokumente i institucije. Naime, smatrale smo da u prvom izdanju nije bilo dovoljno pažnje posvećeno regionalnim međunarodnim institucija-

ma Savetu Evrope i Evropskoj uniji. Dok Savet Evrope predstavlja međunarodnu organizaciju koja postavlja važne standarde u oblasti ljudskih prava koji se odnose na 47 država članica, Evropska unija je nesumnjivo zaslužna za mnoge zakonodavne i strateške novine u našem sistemu od kada je Republika Srbija ozvaničila jasnu volju za integracijom.

Od dokumenata Saveta Evrope obradile smo jedan dokument koji proizvodi međunarodne obaveze za našu državu i drugi koji je u trenutku pisanja u fazi usvajanja. Izbor da predstavimo i drugi, neusvojeni dokument je napravljen zbog izuzetne važnosti koju će ova Konvencija imati od trenutka kada bude usvojena, potpisana od zemalja članica i ratifikovana u nacionalnom parlamentu, u zaštiti ženskih ljudskih prava, posebno u sferi sprečavanja i suzbijanja nasilja nad ženama.

7. Evropska socijalna povelja

8. Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici Saveta Evrope (*Nacrt*)

Evropskoj uniji je ovoga puta posvećena posebna pažnja, budući da je izraz volje za članstvom u ovoj međunarodnoj organizaciji sa nadnacionalnim karakteristikama bio pokretačka snaga za približavanje evropskim standardima zaštite ljudskih prava i obeležio je značajan broj izmena, pre svega, u domaćem zakonodavstvu, a potom i u institucionalnom sistemu Republike Srbije. U "Rečniku rodne ravnopravnosti" su predstavljene institucije, tvrde i meke mere Evropske unije iz perspektive rodne ravnopravnosti, preciznije iz perspektive jednakih mogućnosti za žene i muškarce.

9. Povelja žena Evropske unije

10. Povelja o osnovnim ljudskim pravima Evropske unije

11. Akcioni planovi EU za poboljšanje položaja žena

12. Akcioni program za promociju jednakih mogućnosti za žene (1982-1985)

13. Drugi srednjoročni program Zajednice za žene (1986-1990)

14. Treći srednjoročni program za jednake mogućnosti za žene i muškarce (1991-1995)

15. Četvrti srednjoročni akcioni program Zajednice za jednake mogućnosti za žene i muškarce (1996-2000)

16. Akcioni program zajednice za borbu protiv diskriminacije (2001-2005)

17. Putokazi za jednakost žena i muškaraca (2006-2010)

18. Strategija za ravnopravnost žena i muškaraca 2010-2015 EU
19. Evropska komisija
20. Evropski parlament
21. Savet Evropske unije
22. Sud pravde Evropske unije
23. Evropski socijalni fond
24. Program *Progres*
25. Program *STOP*
26. Program *Dafne*
27. Primarno zakonodavstvo EU – opšta načela prava EU
28. Primarno zakonodavstvo EU – osnivački ugovori
29. Sekundarno zakonodavstvo – direktive
30. Sekundarno zakonodavstvo – preporuke
31. Upitnik Evropske komisije

Naposletku, u tematskom delu međunarodnih dokumenata i institucija, predstavile smo još dve rezolucije Ujedinjenih nacija, od značaja za praktičnu primenu koncepta ljudske bezbednosti, primenjenog na ženska ljudska prava i na bezbednost žena.

32. Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1888
33. Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1889

Prošlu 2010 godinu, u sferi institucionalnih mehanizama za postizanje ravnopravnosti na nacionalnom nivou u Republici Srbiji, obeležilo je konstituisanje novog mehanizma i izbor prve Poverenice od strane Narodne skupštine RS.

34. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti

Nada autorki "Rečnika rodne ravnopravnosti" je da doprinesemo razumevanju pojmova vezanih za rodnu ravnopravnost, iz perspektive njihovog nastajanja i razvoja, ali i kroz značenja koja primaju u formi domaćih i međunarodnih dokumenata u kojima vidimo značajne korake ka institucionalizaciji feminističkih ideja. Istraživački napor je bio usmeren, sa jedne strane, ka identifikaciji aktuelnih tema i pojmova koji su obeležili prošlu 2010. godinu, ukazujući na taj način na dinamične promene koje se u ovoj sferi odvijaju. Sa druge strane, knjiga je obogaćena pojmovima čije je razumevanje od ključnog značaja za proces integracija naše zemlje u EU. Štivo je namenjeno raznim i različitim ciljnim grupama, od držav-

nih službenika/slужbenica, preko prosvetnih radnika/radnica, aktivista/aktivistkinja koje zagovaraju ženska ljudska prava, do svakog/svake zainteresovanog/zainteresovane čitaoca/čitateljke, jer rodna ravnopravnost je pitanje koje se tiče svake i svakog od nas.

Vesna Jarić i Nadežda Radović

Uvod u prvo izdanje

Rečnika rodne ravnopravnosti

Rodna ravnopravnost se kao koncept pojavila u političkom rečniku i javnom govoru u Srbiji relativno skoro. Analizirajući upotrebu pojma u medijskom rečniku i u javnim diskusijama lako se primećuje postojanje nekonzistentnosti u upotrebi termina. Često čujemo javne ličnosti kako govore o jednakosti polova ili o ravnopravnosti polova. Istu nedoslednost možemo primetiti i u nazivima institucionalnih mehanizama, čije je uspostavljanje počelo od 2000. godine i označilo jednu od karakteristika demokratskog ustrojstva države, u čijim se nazivima podjednako koristi sintagma ravnopravnost polova kao i rodna ravnopravnost. Takođe, u državnim dokumentima se pronalazi Zakon o ravnopravnosti polova, ali i Nacionalna strategija za [...] rodnu ravnopravnost. Na taj način se stiče neodgovarajući utisak da je pojam nedovoljno određen, kao i da su pojmovi 'rod' i 'pol' i njihove izvedenice sinonimi. To stvara opšti utisak da je ideja rodne ravnopravnosti u Srbiju pristigla kao nametnuto društveno pitanje kroz procese evropskih integracija i približavanja tekovinama i standardima Evropske unije.

„Rečnik rodne ravnopravnosti - 102 pojma rodne ravnopravnosti za 102 godine osvajanja ženskih ljudskih prava“ nastaje upravo iz prepoznavanja potrebe dekonstruisanja ideje o „nametnutom“ pitanju i ujedno potrebe približavanja zainteresovanoj javnosti pojmova koji su vezani za rodnu ravnopravnost. Počevši od razlučivanja pojma „pol“ (kao kategorije koja razlikuje osobe po njihovim fizičkim obeležjima) i pojma „rod“ (koji predstavlja sve ono što se osobama različitog pola pripisuje kao svojstveno a izgrađeno je kroz društvene i kulturološke obrasce koji se pojedinkama i pojedncima prenose kroz porodicu, sistem obrazovanja, institucije, tradiciju u procesu socijalizacije) autorke su se upustile u pokušaj da identifikuju pojmove koji se provlače kroz medijske i javne sadržaje, dakle sa kojima se javnost susreće, i da razotkriju njihovo značenje koje u moru informacija ostaje delom prikriveno. Smatramo da jasnoća sadržaja pojmova i njihovog značenja doprinosi efektivnoj komunikaciji i razmeni mišljenja, stavova, otklanjajući kakofoniju koju proizvodi nedosledno korišćenje pojmova čime se zamagluje njihova

sušтина i stvara se rizik zapadanja u stereotipno viđenje realnosti.

Drugi cilj skupa pojmova koji su autorke odabrale da predstavе zainteresovanoj javnosti se može naslutiti iz samog naziva. Odabirom predstavljenih pojmova autorke su želele da podvuku dugotrajnost, kontinuitet, istrajnost i učinak ženskog pokreta u svetu i kod nas u zalaganju i osvajanju ženskih ljudskih prava. Podsećajući na zalaganja ženskog pokreta u Srbiji, manje više u kontinuitetu od 1978. godine kada je održana prva jugoslovenska feministička konferencija u Beogradu pod nazivom „Drug-ca. Drugarica žena. Žensko pitanje - Novi pristup?“, autorke su se trudile da ukažu na autentični doprinos feministkinja sa naših prostora na razvoj politike rodne ravnopravnosti u Srbiji. S druge strane, koncept rodne ravnopravnosti je obrađivan i iz dimenzije njegovog današnjeg tumačenja na osnovu dokumenata multilateralnih međunarodnih organizacija kao što su Ujedinjene nacije, Savet Evrope i Evropska unija, i prikazan onako kako se danas lobira za njegovo uvođenje u sve oblasti i politike (gender mainstreaming), kao i u sve sfere javnog i privatnog života. Duboki i čvrsti koreni tog tumačenja nalaze se u feminističkoj teoriji i u aktivizmu ženskog pokreta koji je jedan od prvih građanskih pokreta koji je zadobio globalne dimenzije.

Pojmovi vezani za rodnu ravnopravnost zadiru u različite oblasti i kroz njih se prepliću različiti nivoi političkog odlučivanja: međunarodni, regionalni nadnacionalni, nacionalni, lokalni. Oni proizilaze iz feminističke teorijske misli, iz aktivizma ženskog pokreta i događaja koji su označavali prekretnice u procesu emancipacije žena i ukupnog društva, iz procesa institucionalizacije ženskih ljudskih prava u međunarodnom javnom pravu i međunarodnim institucijama, naposljetku i iz koraka koji su činjeni u našem društvenom kontekstu pod pritiscima feminističkog pokreta u Srbiji i u procesu demokratizacije društva. Iz svih ovih razloga, autorke su dugo razmišljale na koji način da ostanu verne ideji približavanja pojmova rodne ravnopravnosti široj zainteresovanoj javnosti, a da ne zapadnu u pojednostavljivanje koje bi zanemarilo istorijske, teorijske, političke aspekte rodne ravnopravnosti. U cilju preglednosti i organizacije pojmova koji su se želeli predstaviti autorke su definisale tematske celine imajući u vidu potrebu izdvajanja i naglašavanja svakog od gorenavedenih aspekata procesa osvajanja ženskih ljudskih prava i uvođenja koncepta rodne ravnopravnosti u politike delovanja, zakonodavstva i u društvo uopšte. Tako su nastale tematske celine koje smo naslovile:

- Feminizmi,
- Međunarodni dokumenti i institucije,
- Važni datumi,
- Opšti pojmovi od značaja za rodnu ravnopravnost,
- Pojmovi nastali u artikulisanju rodne ravnopravnosti,
- Pojmovi vezani za sferu rada,
- Pojmovi vezani za diskriminaciju žena,
- Pojmovi koji se odnose na nasilje nad ženama,
- Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost,
- Značajni događaji u nacionalnom okviru za unapređivanje položaja žena.

Naredna pitanja koja su se neminovno nametnula ticala su se forme i obima sadržaja. Nejjednostavnija odluka po pitanju forme bila bi predstaviti ih po tematskim celinama, onako kako su bili koncipirani i podeljeni tokom procesa rada. Za takvu postavku autorke su već imale ideje za potencijalne naslove: „Koraci osvajanja ženskih ljudskih prava“, „Rodna ravnopravnost i feminizam – ideje i dostignuća“. Međutim, takva forma ostavljala je utisak nepreglednosti pojmovnika i neusklađenosti sa ciljem i svrhom knjige. Stoga smo se opredelile za formu rečnika, u kome se odrednice ređaju abecednim redom, što doprinosi preglednosti i jednostavnosti upotrebe, a i ostaje delom na tragu ranijih sličnih inicijativa (vidi: Bibliografija), koje su stvarane imajući u vidu drugačiju svrhu i ciljnu grupu. Rečnik je forma koja je korišćena na mnogostruke načine i u najrazličitije svrhe, ali uvek sa ciljem da se čitaocu/teljki pruže informacije o rečima i o svetu u kome ljudi žive i stvaraju. Rečnik rodne ravnopravnosti je pokušaj da se prikažu, na što sažetiji način pristupačan čitateljicama i čitaocima, osvojene stepenice rodne ravnopravnosti u svetu i kod nas, u cilju sagledavanja stanja kao osnove za dalji rad i zalaganje za osvajanje ženskih ljudskih prava.

Pitanje obima sadržaja predstavljalo je pravi izazov za autorke, što zbog ograničenja vremenskih rokova, što zbog širine i dubine pojmova koji bi potencijalno mogli i trebalo da nađu svoje mesto u ovakvom rečniku. U nepreglednom pojmovniku feminizma i rodne ravnopravnosti autorke su se pitale kako da naprave izbor i gde da se zaustave. Čak i u okviru definisanih celina ostajalo je otvoreno pitanje izbora i ograničenja. Izbor kvantitativnog ograničenja nametnuo se definisanjem rokova za predaju rukopisa: mart 2010. godine. Mart mesec 2010. godine označava 102 godinu od održavanja protesta pod sloganom „Hleb i ruže“ u

Njujorku, koji simbolizuje prekretnicu u organizovanju ženskog pokreta, u manifestaciji ženske solidarnosti za zastupanje i organizovano delovanje u osvajanju ženskih ljudskih prava. Predstavljanjem 102 pojma rodne ravnopravnosti u 102. godini proslave osvajanja ženskih ljudskih prava autorke su želele da naglase važnost sećanja na one koje su pre nas napravile korake, prenele nam znanja iz generacije u generaciju i utrle put ženama koje će sutra na tim tekovinama pomerati granice dosegnutog.

Ono što Nadežda i Vesna smatraju da je posebnost ove knjige jeste činjenica da je ona proizvod saradnje i razmene između dve generacije žena, majke i kćerke, tj. proizvod odnosa za koji obe smatramo da može predstavljati jednu od čvrstih osnova feminizma, onda kada iskazuje solidarnost i kada obe odluče da budu jedna drugoj potpora. Nadežda je obogatila rukopis dugogodišnjim aktivističkim iskustvom u ženskom pokretu, interiorizovanim razotkrivanjem ženskih identiteta u raznim istorijskim periodima, a svojim elanom je bila nepresušna pokretačka snaga malog tima. Vesna je učvrstila fokus na institucionalizaciji feminističkih ideja na međunarodnom i nacionalnom planu, i unela je stečena znanja i iskustva kroz aktivistički i profesionalni angažman u Italiji i Srbiji. Zajedničko istraživanje puteva feminizma i rodne ravnopravnosti bilo je još jedan podstrek za preispitivanje naših pozicija, stavova, usvojenih znanja, koje se odvijalo kroz dinamičnu razmenu i živi produktivni dijalog koji je obogatio naš odnos.

Vesna Jarić i Nadežda Radović

REČNIK
RODNE RAVNOPRAVNOSTI

A

ABORTUS

Abortusom se prekida trudnoća. Žene su oduvek sa manje ili više uspeha pokušavale da kontrolišu rađanje. Abortus je poslednja mogućnost u rukama žene da odbaci neželjenu trudnoću. Odnos države prema pravu žene na abortus uvek je znak stepena demokratičnosti društva i uvažavanja prava žene na izbor. Nedemokratski režimi su vrlo često posezali za zabranom abortusa. Abortus je bio zabranjen u vreme Hitlerove vladavine. Vremena Staljinove i vladavine Čaušeskua su, takođe, obeležena zabranom abortusa.

Iako je za ženu mnogo jednostavnije da neželjenu trudnoću spreči kontraceptivima, često životni standard, nivo obrazovanja, razvijenost zdravstvenog sistema i dostupnost ginekoloških savetovališta određuju njen odnos, pa abortus postaje poslednje dostupno sredstvo. U većini demokratski organizovanih zajednica abortus je dostupan ženama. Da li će granica biti deset, dvanaest ili četrnaest nedelja zavisi od zakonodavstva. Da li će biti besplatan, da li će žena morati da participira ili u celini plati cenu abortusa, takođe, zavisi od konvencija prihvaćenih u jednom društvu.

Istorija je pokazala da zabrana abortusa legalnim sredstvima, formalnim aktima, ne ukida postojanje abortusa. U zemljama gde je abortus predstavljao ili još uvek predstavlja ilegalan čin, žene su, ipak, pribegavale i pribegavaju prekidu neželjene trudnoće. Razlika je u tome što se taj delikatni čin po zdravlje žene odvijao, i ponegde još uvek odvija, u neprikladnim uslovima, daleko od očiju institucija koje su za to opremljene, rizikujući na taj način život žene. Iz tih iskustava naučeno je da je veoma važno da legalan abortus bude dostupan ženi. Ilegalni abortusi od strane nedovoljno stručnih lica (igle od kišobrana, drastične masaže, guranje slomljene grane lijandera u vaginu, ispijanje velikih doza lekova na bazi kinina kako bi se provociralo krvarenje itd.) generacijama su bili najčešći razlog smrti mladih, inače zdravih, žena.

U poslednjih nekoliko godina pojavila se pilula za 'dan posle'. Sama po

sebi ona ne predstavlja abortivnu metodu, već izbegavanje neželjenog začeca u prvih 72 sata nakon odnosa. Pri upotrebi ovog sredstva potrebno je konsultovati lekara, jer ga mogu koristiti samo žene koje imaju zdrav kardiovaskularni sistem.

Većina crkava osuđuje abortus pozivajući se na religijski koncept svetosti i nepovredivosti života. Međutim, dosledno i slepo praćenje ovog koncepta vodi ka stvaranju isključivih stavova koji izuzimaju ženu, ne uzimajući u obzir njen život i ne odgovarajući na čitavu seriju pitanja koje pred ženu i njeno telo postavlja neželjena trudnoća. Razlozi za prekid trudnoće mogu biti najrazličitiji, od zdravstvenih (opasnost trudnoće za život žene, genetska malformacija fetusa itd.), preko traumatičnih iskustava (silovanje, zlostavljanje, incest itd.), socijalno-ekonomskog stanja do njenog određivanja životnih prioriteta.

U svetu je i danas aktuelna debata između „pro-life“ i „pro-choice“ opcije. Pogrešno je etiketirati ove dve opcije kao „vernici“ i „feministkinje“. Pokretu „pro-choice“ pripadaju i religiozne osobe, što dokazuje i postojanje vrlo respektabilnog časopisa „Katolkinje pro-choice“ koji izlazi već dvadesetak godina.

AFIRMATIVNA AKCIJA/AFIRMATIVNE MERE

Afirmativne mere se mogu uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima/građankama. Kao sinonimi se koriste i izrazi: pozitivna diskriminacija, benigna diskriminacija, povratna (reversna) diskriminacija, preferencijalni tretman, sistem kvota, a u mnogim zemljama takva akcija je još poznata kao favorizujuća politika, rezervacije, kompezatorna ili distributivna pravda itd¹. Afirmativne mere faktički znače odstupanje od osnovnog načela formalne jednakosti, ali se ne smatraju diskriminacijom i imaju posebno zakonsko utemeljenje. Ustav Republike Srbije u članu 21. zabranjuje svaki oblik diskriminacije i istovremeno uvodi mogućnost posebnih mera „radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima“. Evropski sud pravde je pozitivne mere obrazložio kao mere koje doprinose smanjenju diskriminacije u društvu. U Evropskoj uniji

1 Vladimir Đurić, *Afirmativna akcija. Međunarodnopravni i ustavnopravni aspekti*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2007.

ove mere uvedene su članom 141. Ugovora o osnivanju EU, a regulisanje na nacionalnom nivou je prepušteno zakonskoj regulativi država članica. Prve mere pozitivne akcije su primenjivane za razrešavanje rasne diskriminacije u SAD šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka. Danas se ove mere koriste ne samo za realizaciju rodne ravnopravnosti nego i za eliminisanje diskriminacije ranjivih i socijalno deprivilegovanih grupa građanki/građana (Romi, građanke i građani sa određenim specifičnim potrebama, manjinske grupe).

Afirmativne mere u kontekstu rodne ravnopravnosti se donose da bi doprinele izjednačavanju položaja manje zastupljenog pola, odnosno pod njima se podrazumeva set politika i praktičnih mera koji favorizuje grupe, u ovom slučaju žene, koje su istorijski iskusile štete. Radi se o čitavom nizu mera koje se mogu primenjivati u različitim oblastima od upisivanja u škole, na fakultete, prilikom dodela stipendija, mesta u učeničkim i studentskim domovima, preko zapošljavanja do obezbeđivanja broja mesta, odnosno minimalnog procenta manje zastupljenog pola u predstavničkim telima zakonodavne vlasti, u izvršnim organima vlasti, sudstvu i na drugim mestima od uticaja za ravnomernu i ravnopravnu podelu društvene moći i uticaja. Pozitivne mere se uvode svuda gde je iz statističkih podataka ili rodno osvešćenih analiza jasno da pravo kao neutralno sredstvo ima ograničen domet u rešavanju nepravedne raspodele moći i pozicija.

U Srbiji se počelo sa uvođenjem afirmativnih mera, i taj proces se razvija sporo i uz velike otpore. U Zakonu o izboru narodnih poslanika, kao i u Zakonu o izborima lokalne samouprave kvote od 30% za manje zastupljen pol se primenjuju samo do nivoa izbornih listi. Dakle, tek na kandidatskim listama mora biti 30% pripadnika/pripadnica manje zastupljenog pola. Nakon izbora stranke nemaju obaveze da se drže procenta koji bi manje zastupljenom polu obezbedio 30% učešća u vlasti. Zakonom o ravnopravnosti polova, koji je usvojen u decembru 2009. godine obaveza poštovanja kvota za manje zastupljeni pol uvedena je i za sva predstavnička i rukovodeća mesta u privatnom i javnom sektoru.

AFRO-AMERIČKI FEMINIZAM

Afro-američki feminizam se razvio na tlu SAD u šezdesetim i sedamdesetim godinama XX veka. Nezadovoljne podvođenjem vlastitih iskustava pod teorije američkih feminiskinja belkinja afro-amerikanke

insistiraju na prepoznavanju vlastite istorije koja uključuje i istoriju ropstva, kao i dodatno eksploatisanje žena crne rase. „Crni feminizam“ (Black feminism) ostaje vezan za američko tlo. Tokom osamdesetih godina XX veka osniva se Third World Women's Alliance koja usvaja Black Women's Manifesto u kome kažu „Crna žena zahteva novu definiciju žene u kojoj će moći da se prepozna kao građanka, saradnica, osoba od poverenja, a ne samo kao kućna vila ili inkubatorica za fabricovanje beba.“². Crni feminizam se razvija iako ne nailazi na široku potporu dominantnog feminističkog pokreta u SAD. Anđela Dejvis³ osniva Partiju crnih pantera (Black Panther Party) i obelodanjuje da su afro-amerikanke bile žrtve programa prisilne sterilizacije. U pokret se uključuju i Portorikanke, Meksikanke, Azijatkinje...

Alis Voker (Alice Walker) je skovala izraz vumanizam (womanism). Bitna odrednica vumanizma je rasno i klasno iskustvo, kulturno nasleđe i iskustvo ropstva.

AKCIONI PLANOVI/PROGRAMI EVROPSKE UNIJE ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ŽENA

Akzione programe donosi Savet Evropske unije, nekada poznat kao Savet ministara, telo koje je ključno za donošenje odluka među institucijama Evropske unije i koje ima moć da alocira budžetska sredstva za realizaciju akcionih programa.

Akcionni programi omogućavaju Evropskoj komisiji, sa druge strane, da proširi političku agendu ili “progura” neko novo bitno pitanje, posebno kada u Evropskom savetu nedostaje politička volja za njegovo rešavanje. Treba razlikovati Evropski savet u kome sede šefovi država članica, od Saveta Evropske unije u kome većaju predstavnici relevantnih resornih ministarstava za određeno pitanje.

Prvi akcioni programi nastaju pod aktivnim pritiskom i sinergičnim delovanjem institucija Evropske unije, kao što je Evropska komisija i Evropski parlament, i predstavnika interesnih grupa u domenu prava žena, naime Evropskog ženskog lobija. Sedamdesetih godina, potaknuto raspravom ispred Suda pravde Evropske unije o slučaju Defren protiv belgijske avio

2 Black Woman's Manifesto

3 Angela Davis, *Blues Legacies and Black Feminism: Gertrude Ma Rainey, Bessie Smith, and Billie Holiday* (1999)

kompanije Sabena, donose se prve direktive u oblasti jednakih mogućnosti za žene i muškarce koje se tiču jednakog tretmana. Na tragu tih direktiva i uz koordinirana zalaganja navedenih institucija i organizacija počinju se formulisati prvi akcioni planovi u okviru delovanja Saveta Evropske unije.

Od 1980. godine do danas Savet Evropske unije doneo je ukupno sedam konsekvativnih akcionih programa. Za sprovođenje akcionih programa zadužio je Evropsku komisiju, tačnije jedinicu koja je u okviru Evropske komisije nadležna za bavljenje pitanjima vezanim za prava žena i za rodnu ravnopravnost. To je u početku bio Ženski biro koji je prerastao u Odeljenje za jednake mogućnosti G1 u okviru Opšte uprave za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti.

Šest do sada donesenih i realizovanih akcionih programa su imali nazive:

1. Akcioni program za promociju jednakih mogućnosti za žene (1982-1985)
2. Drugi srednjoročni program Zajednice za žene (1986-1990)
3. Treći srednjoročni program za jednake mogućnosti za žene i muškarce (1991-1995)
4. Četvrti srednjoročni akcioni program Zajednice za jednake mogućnosti za žene i muškarce (1996-2000)
5. Akcioni program zajednice za borbu protiv diskriminacije (2001-2005)
6. Putokazi za jednakost žena i muškaraca (2006-2010)

Sedmi, aktuelni akcioni program donet je u septembru 2010. godine i ima naziv *Strategija za ravnopravnost žena i muškaraca od 2010. do 2015. godine*.

AKCIONI PROGRAM ZA PROMOCIJU

JEDNAKIH MOGUĆNOSTI ZA ŽENE (1982-1985)

Prvi akcioni program za promociju jednakih mogućnosti usvojio je Savet Evropske unije, kako se danas zove, i to 1982. godine. Za sprovođenje programa bila je zadužena Evropska komisija, tačnije Ženski biro. Sredstva za njihovu implementaciju su obezbeđena zahvaljujući lobiranju Komiteta za prava žena Evropskog parlamenta – to ukazuje na koordinisano i sinergično delovanje EU institucija u domenu jednakih mogućnosti.

Prvi akcioni program je bio fokusiran na povećanje broja žena na plaćenom tržištu rada i na jačanju zakonodavnih rešenja u oblasti jednakih mogućnosti za žene i muškarce.

Tokom sedamdesetih godina u sekundarno zakonodavstvo Evropske unije uvedene su tri direktive koje su se ticale jednakih mogućnosti za žene i muškarce. Te direktive uvele su princip „jednakog tretmana“ (Equal Treatment Directives - ETD). Međutim, ubrzo po uvođenju principa jednakog tretmana pokazale su se njegove slabosti u implementaciji. Naime, nuđenje jednakog tretmana osobama koje imaju veoma različite i nejednake polazne tačke samo perpetuira diskriminaciju, a ne oslobađa sistem iste. Uvidevši to ograničenje donosioci odluka u EU su predložili drugu vrstu pristupa u saniranju posledica sistemske nepravde i diskriminacije koja se perpetuirala kroz sistem. U okviru prvog akcionog programa za promociju jednakih mogućnosti za žene i muškarce uvode se „afirmativne mere i pozitivna diskriminacija“.

Pozitivna diskriminacija/akcija – fokusira se na pozitivne ishode. Ima za cilj izmenu *status quo* situacije, tj povećanje učešća grupe koja je nedovoljno zastupljena. Naglasak na ovom pristupu biće vidljiv tokom devedesetih godina XX veka, posebno kroz prvi i drugi akcioni program, ali i kroz uspostavljanje mreže eksperata/kinja, potenciranje razmene dobrih praksi i kroz presude u određenim slučajevima iznesenim pred Sud pravde Evropske unije (ECJ), kao što je slučaj Kalanke i Maršal. Naposljetku, Amsterdamski ugovor postavlja pravnu osnovu za mere pozitivne diskriminacije za manje zastupljeni pol.

U okviru prvog akcionog programa predložene su i dve nove direktive: 86/378/EEC i 86/613/EEC. Obe se tiču pristupa jednakog tretmana (ETD): u oblasti penzija i samozaposlenih žena. Razlika je u tome što se uvodi ideja “equality of outcome” tj. jednakost ishoda. Fokus je na rezultatima i poželjnim posledicama, a ne na ulaznoj strategiji.

AKCIONI PROGRAM ZAJEDNICE

ZA BORBU PROTIV DISKRIMINACIJE (2001-2005)

Akcioni program zajednice za borbu protiv diskriminacije predstavlja peti akcioni program po redu i obuhvata period od 2001-2005 godine. Procedura predlaganja i usvajanja petog akcionog programa bila je ista kao i u prethodna četiri. Ovog puta, ipak, pristup u implementaciji se postavlja na drugačiji način. Naime, fokus odgovornosti se prebacuje na

Zemlje članice Evropske unije, na ostaje na institucijama EU. Taj pravac potvrđuje i naredni akcioni program. Jedan deo autora smatra da je dramatičan porast slučajeva pred Sudom pravde Evropske unije, direktna posledica prebacivanja odgovornosti za implementaciju akcionih programa na zemlje članice EU. Zemlje članice EU su se kao posledica našle u nezahvalnoj poziciji tumačenja pravaca delovanja i politike Evropske unije u domenu jednakih mogućnosti za žene i muškarce.

AKTIVIZAM

Aktivizam podrazumeva svesno delovanje sa namerom da dođe do određenih društvenih promena. Aktivisti/aktivistkinje se udružuju oko ideja, planiraju društvenu akciju, deluju i proizvode promenu. Ponekad udruživanje ima formalni karakter, ponekad su veze među aktivistima sasvim neformalne. Aktivizam je dugo posmatran kao opozit profesionalnom radu i jedna od karakteristika aktivizma je bio volonterski rad.

Pokazalo se da je aktivizam vrlo učinkovit, da su ljudi spremni za vlastite ideje da ulože ogroman rad, da rizikuju, da trpe društvenu opresiju, različite mere prinude, što su u znatno manjoj meri odlike aktivnosti vezanih za radna mesta i plaćen rad. Društveni pokreti poput onog studentskog iz 1968, feminističkog, antiratnog, antinuklearnog, ekološkog počivali su upravo na aktivistima/aktivistkinjama.

S obzirom da države teško mogu kontrolisati društvene pokrete razvijena demokratska društva stvorila su niz kanala kroz koje se pokušava usmeravati potreba za društvenom promenom. Nevladine organizacije, konkursi državnih institucija, banaka, firmi ili privatnih donatora za doniranje projekata koji treba da dovedu do društvene promene, nagrađivanje određenih aktivističkih akcija su neke od modernih formi kanalisanja aktivizma.

Važnost aktivističkog rada prepoznata je i u okviru međunarodnih institucija. Pod okriljem Visokog komesarijata za ljudska prava Ujedinjenih nacija ustanovljen je institucionalni mehanizam Specijalnog izvestioca o položaju branitelja i braniteljki ljudskih prava, kao strukturna podrška implementaciji Deklaracije o braniteljima/kama ljudskih prava iz 1998. godine. Od 2008. godine tu poziciju pokriva Margaret Sekađa (Margaret Sekkaggya), koja nastavlja rad otpočet od strane Hine Đilani (Hina Jilani) u njenom osmogodišnjem mandatu (2000-2008). Osnovne nadležnosti ovog mehanizma su da:

- Istražuje, prikuplja, proučava i odgovara za informacije o situaciji i položaju branitelja i braniteljki ljudskih prava;
- Uspostavlja saradnju i vodi dijalog sa vladama i drugim zainteresovanim stranama o promociji i delotvornom sprovođenju Deklaracije;
- Preporučuje delotvorne strategije za bolju zaštitu branitelja i braniteljki ljudskih prava i prati poštovanje preporuka;
- Integriše rodnu perspektivu kroz svoj rad.⁴

Treba podvući da izvestiteljka podnosi redovne izveštaje, kao i izveštaje o posebnim situacijama Savetu za ljudska prava i Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija. S tim u vezi ona vrši posete zemljama po pozivu ili po prepoznatoj potrebi. Važan aspekt njenog rada predstavlja razmatranje individualnih predstavlki.

ANARHISTIČKI FEMINIZAM

I anarhizam i feminizam korene zla vide u raspodeli moći u društvu. Reč je o dva ideološki bliska koncepta, koji se oblikuju pre dva veka. Anarhistkinje nisu retka pojava među feministkinjama. S obzirom da je koncentrovana društvena moć u rukama države zahtevi su usmereni upravo prema njoj, njenom represivnom aparatu i institucijama koje etablira.

Ponekad delanje feministkinja anarhistkinja nailazi na otpor u feminističkim krugovima jer u svojoj striktnosti i doslednosti ruši neka od elementarnih prava za koja su se feministkinje borile. Na primer, Ema Goldman je bila protiv borbe žena za pravo glasa jer je učestvovanje žena u vlasti davalo legitimitet toj vlasti.

Zajedničko i anarhistima i feministkinjama je borba za daleke ciljeve slobodnih nespupanih ličnosti, za društvo bez dominacije.

Olimp d Guž (Olympe de Gouges) francuska spisateljica i feministkinja, autorka Deklaracije o pravima žena i građanki iz 1791. smatra se akterkom i jednog i drugog pokreta. Olimp d Guž je tražila jednaka prava za žene i muškarce: pravo na vlasništvo, pravo na obrazovanje i pravo na glas i reprezentaciju. Giljotinirana je, ali ideje iz njene deklaracije postale su svojina slobodnih građanki. Iako je spoj anarhizma i feminizma javno manifestovan u deklaraciji Olimp d Guž,

4 <http://www2.ohchr.org/english/issues/defenders/mandate.htm>

prve preteče ovog spoja su iz Engleske. Reč je o Meri Volstonkraft koja je objavila knjigu „Odbrana prava žena“⁵, gde zahteva jednaka prava i zajedničko obrazovanje za žene i muškarce, i njenom partneru Vilijamu Goldvinu („Rasprava o političkoj moći“, 1793.⁶).

Napoleonov zakonik iz 1804. postavlja, prvo u Francuskoj, a potom u drugim evropskim zemljama, pravila patrijarhata. Žene i deca postaju vlasništvo muža, a cilj braka je reprodukcija, muškarcu je dodeljena javna sfera, a ženi da brine o domu i porodici. Prava udate žene su izjednačena sa pravima maloletnika, kriminalaca i mentalno zaostalih osoba. Sve ove grupe imaju tutora, i ljudi ne mogu sami raspolagati svojinom i donositi pravno validne odluke. Ukida se pravo nasleđstva za žene i pravo na profesiju. Srbija 1844. godine usvaja građanski zakonik i baš ovi odeljci koji se odnose na bračno pravo su prepisani iz Francuskog građanskog zakonika. Od 1844. do 1945. godine, ukupno 101 godinu zakonik u Srbiji ostaje na snazi.

Anarhizam prema svojoj definiciji uključuje i feminizam. Razlog leži u tome što je anarhizam protiv svih vidova autoriteta i hijerarhija, što znači protiv države, protiv kapitala, protiv crkve i, što je za feminizam važno, protiv patrijarhata.

Jelena Ilka Marković, atentatorka na kralja Milana Obrenovića, snaja Svetozara Markovića se smatra prvom srpskom anarhistkinjom feministkinjom.

Iz bečke zatvorske ćelije Milica Vukobranković piše spis „Ćelija za žene 321 – dnevnik iz zatvora“ dostojan spisa Olimp d Guž i političke akcije Eme Goldman. Milicine ideje su predmet aktuelnih rasprava o ženskim ljudskim pravima, a obelodanile su ih austrijske feministkinje tragajući za ženama čiji glas je godinama zatiran.

ANOREKSIIJA

Anoreksija je bolest vezana za period rasta i sazrevanja ličnosti, to jest za životni period između dvanaeste i dvadesetpete godine života,

5 Meri Vulstonkraft, *Odbrana prava žene*, Ranko Mastilović (preveo), Libertas, Filip Višnjić, Beograd, 1994. (Naslov originala i originalno izdanje: Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman*, BOSTON: PETER EDES, 1792)

6 Naslov originala i originalno izdanje: William Godwin, *Inquiry concerning Political Justice*, 1793.

mada ima slučajeve u kojima se bolest javlja već u devetoj godini života. U 90 do 95 % slučajeva pogađa žene. Češća je u zapadnoj kulturi. Karakteriše je znatan gubitak na težini, strah od gojenja koji nema realne parametre, često držanje dijete, nerealna slika o vlastitom telu, stalne opstipacije, promenjen izgled kože, maljavost, gubitak menstrualnog ciklusa, nesanice, smenjivanje zamora i hiperaktivnosti, potiskivanje seksualnosti. Čak u 20% slučajeva koji nisu tretirani bolest ima smrtni ishod; polovina devojčica koje umru su samoubice. Feministkinje su se anoreksijom detaljno bavile. Utvrdile su da obolevaju devojčice natprosečne inteligencije, sa razvijenim radnim navikama, da je bolest vezana za nespremnost prihvatanja uloge majke i rodnog poretka i da je ključ za razrešenje situacije u promeni konteksta u kome devojčica odrasta. Psihijatri, takođe, ne negiraju uticaj porodice i socijalni kontekst, ali kako su nespremni na radikalne zahvate, tvrde da na anoreksične devojke preveliki uticaj imaju moda i profesionalna orijentacija (bolest se često javlja kod devojčica u baletskoj školi, manekenki). Mada i u mišljenjima psihijatar preovladava tvrdnja da devojčicu treba hospitalizovati, tj. izmestiti iz porodičnog ambijenta, jer je to uslov da sebe počne da vidi na drugi način. Iako se bolest manifestuje kroz bitno smanjeno uzimanje hrane, reč je o dubljim poremećajima u funkcionisanju ličnosti i zato je oporavak dugotrajan i težak. Nema magičnih rešenja. Medikamentozne terapije imaju kratkotrajne učinke. Većina mladih žena izlazi definitivno iz bolesti kada uspostavi emotivnu ravnotežu i prihvati ulogu majke. Žene koje su patile od anoreksije retko obnavljaju ulogu koju je imala njihova majka.

ANTIDISKRIMINACIONI ZAKONI

Antidiskriminacioni zakoni imaju za cilj da u zakonodavne sisteme pojedinih država unesu opredeljenja međunarodnih dokumenata i stvore zakonodavni okvir za eliminisanje različitih oblika diskriminacije. Antidiskriminacioni zakoni se odnose i na rodnu ravnopravnost, stvaraju pretpostavke za eliminisanje rodne nejednakosti na tragu CEDAW konvencije UN iz 1979. Oni pružaju neophodnu zaštitu grupama koje trpe društvenu opresiju: ženama, Romima, LGBTTIQ osobama, osobama sa invaliditetom, pripadnicima nacionalnih manjina, marginalnih i defavorizovanih grupa. Antidiskriminacionim zakonima se penalizuju diskriminišuće prakse i njihovi nosioci i time stvara pro-

stor za afirmisanje odnosa zasnovanih na ravnopravnosti i uvažavanju posebnosti, individualnih i grupnih.

Statistički pokazatelji, i pored usvojenih antidiskriminacionih zakona, upućuju na niz „nevidljivih društvenih prepreka“ koje održavaju hijerarhijske društvene poretke zasnovane na moći, novcu, privilegijama i nepravednoj podeli društvenih dobara.

Prekid sa diskriminišućom tradicijom i ponižavajućim običajima nije moguć bez čvrstih društvenih garancija koje treba da obezbede upravo ovi zakoni.

Antidiskriminacioni zakoni su posebno važni za LGBTTIQ osobe s obzirom da su do skoro ove osobe bile pod udarom zakona koji su ih diskriminirali. Otpori uvođenju antidiskriminacionih zakona najsigurniji su dokaz koliko su diskriminišuće prakse duboko društveno ukorenjene i koliko napora je potrebno da se one iskorene.

Zakon o zabrani diskriminacije je stupio na snagu 7.4.2009. u Republici Srbiji i predstavlja krovni antidiskriminatorni zakon. Krajem iste godine, 11.12.2009, u Srbiji je donesen Zakon o ravnopravnosti polova, koji ulazi u set antidiskriminatornih zakona, a posebno reguliše pitanja vezana za jednake mogućnosti muškaraca i žena u domenu javnog i privatnog. Zakon o zabrani diskriminacije uvodi novi institucionalni mehanizam za zaštitu ravnopravnost, tj. nezavisni kontrolni mehanizam koji bira Narodna skupština Republike Srbije i kome je u nadležnosti zaštita građana i građanki od diskriminacije po svim osnovama definisanim Zakonom o zabrani diskriminacije, među kojima se nalazi i diskriminacija po osnovu pola. Radi se o Povereniku za ravnopravnost.

ARAHNOLOGIJA

Arahnologija nastaje u suprotstavljanju i vrednovanju na novim osnovama. Nekako kao da je i sama Nensi Miler, autorka arahnologije uhvativši nit paukove mreže postala plodna tkalja, pletilja, žena koja se latila zanata kojim milenijumima vladaju žene.

Sve je krenulo od tekstova Rolana Barta „Zadovoljstva u tekstu“ i „Smrti autora“. Ovaj poststrukturalista autora koji iz sebe stvara tkanje teksta rastače u samom tekstu, ništi, jer što je imao u tekstu je ostalo, a sam autor je beznačajan. Tekst je živ tek kroz čitaoca. Autor nestaje, poput pauka, u vlastitoj mreži tkanja. Ova slika je za Nensi Miler bila krajnje inspirativna. Ona je upravo u njoj prepoznala razliku. To važi za muško tkanje teksta, za stanje odvojenosti intelekta od tela auto-

ra, za podelu na subjekt i objekt. Sa ženama je sve drugačije. Kako je problem autorke izraziti sebe, ono što ne postoji kao kanon, to tekst autorke nužno uključuje i onu koja stvara. Grčki mitovi o tkalji Arahne i Arijadni postaju potka arahnologije.

Arahne, ćerka farbara iz Kolofona izatkala je tako lepo platno da je izazvala ljubomoru i bes boginje Atine. Atina cepa platno a Arahne odlučuje da se obesi. Besna boginja je pretvara u paučicu, a kanap na koji se obesila u nit paučine i osuđuje je da večno visi na toj niti i uvek iznova tka svoju mrežu. Nensi Miler suprotstavlja mit o Arahni mitu o Arijadni koja se, takođe, drži klupka ali iz njenog klupka ne nastaje ništa novo, ono tek služi da se izbegnu zamke lavirinta. U interpretaciji Nensi Miler Arahne postaje zaštitnica spisateljica, žena koje ostavljaju tragove.

Plodnost metafore o Arahni bila je očita. Njom je vrednovana upravo toliko osporavana ženska subjektivnost u književnosti. Istovremeno ova metafora je pružala mogućnost da se ne izgubi elemenat rada na sebi prilikom stvaranja teksta, odnosno stvaranja sebe same. Dualizam subjekt-objekt sveprisutan u androcentričkoj književnoj kritici se briše, a 'telesnost' teksta postaje bitno obeležje ženskog tkanja teksta. Veza između ženske svakodnevice i stvaralaštva nije izbrisana već potcrtana.

Vezanost arahnologije za mit naglašava poziciju žene kao čuvarke primarne stvaralačke energije.

AUTONOMIJA

Reč autonomija ima koren u starogrčkom jeziku (autós – sam, nómos – zakon). Prvi razvijeni koncepti autonomije nalaze se u rimskom pravu. Razvoj pojma vezuje se za razvoj gradova u srednjem veku. U novije doba pored personalne autonomije razvijena je teritorijalna, korporativna i ugovorna autonomija. Pored brojnih pravnih konotacija pojam autonomije ima važna određenja na planu teorija ličnosti kao i u delovanju različitih političkih subjekata. Često se koristi kao lakmus demokratičnosti. Razvijena demokratija podrazumeva autonomne ličnosti koje treba da budu brana moći države. Alternativni pokreti poput feminističkog, antirasnog visoko vrednuju autonomiju ličnosti.

B

BULIMIJA

Bulimija je bolest zapadne civilizacije, pre svega razvijenog sveta. Kao i anoreksija i bulimija u 90% slučajeva pogađa žene. Prema statistikama u Sjedinjenim američkim državama 10% devojčica uzrasta koledža ima bulimične epizode. Za razliku od anoreksije koju karakteriše izgladnjivanje, bulimiju karakterišu periodi preteranog unošenja hrane i učestala izbacivanja uzete hrane.

Simptom koji može ukazivati na bulimiju je učestalo povraćanje uzete hrane u dužem vremenskom periodu (tri meseca). Inače, bulimične osobe mogu povraćati i više puta u toku dana. Bulimične devojke imaju nerealan strah da će se ugojiti, telesna težina im neprestano varira, imaju osećaj neutažive gladi (otuda i ime bolesti *bous-vo*, *limos-glad*). Zbog učestalog prisustva želudačne kiseline u ustima dolazi do krvarenja desni, pucanja zubne gleđi, preterane suvoće usni, oticanja pljuvačnih žlezda. U poodmakloj fazi bolesti poremećen je srčani ritam jer organizam neprestano gubi kalijum, javljaju se problemi sa štitnom žlezdom, menstrualni ciklus se prekida ili je neuredan. Na psihološkoj ravni bulimične osobe često menjaju raspoloženje, depresivne su, sklone su zloupotrebi medikamenata, alkoholu, drogi, samosakaćenju. Dok anorektične devojke negiraju i potiskuju vlastitu seksualnost, bulimične su sklone promiskuitetnom ponašanju tragično tragajući za emotivnim osloncem.

Bulimija se leči sporo. Potreban je, kao kod anoreksije, dugotrajan tretman koji pored pedijatra, dijetologa, endokrinologa uključuje i psihoterapeute. Nema ekspresnog oporavka. Bez promene odnosa u porodici i okruženju bulimične osobe imaju malo šansi da prebrode bolest. Neki psihijatri upozoravaju da je bulimija u ekspanziji i da bi se uskoro moglo govoriti o pandemiji. Pouzdano se zna da je najmanje 50% bulimičnih devojaka imalo istoriju zlostavljanog deteta, odnosno istoriju seksualnog zlostavljanja.

CEDAW - KONVENCIJA O ELIMINISANJU

SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA

Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 18. decembra 1979. pod rednim brojem 34/180 usvojila jedan od ključnih dokumenata za umanjivanje rodne neravnopravnosti: Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, poznatu kao CEDAW konvenciju. Naša zemlja, tada SFRJ, je potpisala ovu konvenciju jula 1980, a ratifikovala je 1981. godine. Oktobra 2000. SRJ je dala sukcesorsku izjavu Ujedinjenim nacijama kojom je potvrdila da ponovo prihvata međunarodne pravne akte među kojima je i ova konvencija.

Srbija je 2006. podnela Inicijalni izveštaj za period 1992-2003. CEDAW komitetu UN.

Drugi i treći objedinjeni izveštaj Srbija ima dužnost da preda tokom 2010. godine.

CEDAW konvencija ima šest delova i trideset članova. U prvom delu 'diskriminaciju žena' definiše kao svaku razliku, isključivanje ili ograničavanje na osnovu pola čiji je cilj onemogućavanje žena da ostvare ljudska prava i slobode na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugim poljima. Države potpisnice su u obavezi da osuđuju diskriminaciju žena, da svim sredstvima koja imaju na raspolaganju, bez odlaganja, unose princip ravnopravnosti u svoje pravne sisteme i da obezbede u svim oblastima napredak žena. U konvenciji se apostrofira obaveza država da menjaju rđave običaje, predrasude, kao i različite prakse zasnovane na shvatanju da su žene inferiorne. U podizanju dece odgovornost muškaraca i žena je zajednička. Posebnim članom države potpisnice se obavezuju na suzbijanje trgovine ljudima i iskorišćavanja žena kroz prostituciju. Drugi deo garantuje ženama jednaka politička prava kao i muškarcima. U ovom delu se ženama garantuje da udaja za stranca automatski ne povlači gubljenje vlastitog državljanstva i da u pogledu državljanstva dece imaju ista prava kao i

muškarci. Treći deo je posvećen otklanjanju diskriminacije u obrazovanju, profesionalnom usmeravanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti, u privrednom životu - u pogledu dostupnosti kredita, sportu i svim oblicima kulturnog života. Poseban član posvećen je pravima žena na selu. Četvrti deo se odnosi na prava žena pred licem pravde i posebno apostrofira potrebu eliminisanja diskriminacije žene u pitanjima vezanim za brak i porodične odnose. U petom delu Generalna skupština UN, radi praćenja napretka u primeni konvencije, obrazuje Komitet za eliminisanje diskriminacije žena. U šestom delu države potpisnice se obavezuju da usklade vlastito zakonodavstvo sa slovom i duhom konvencije. Stavove konvencije mora uvažavati sudska praksa zemalja potpisnica.

CEDAW – OPŠTA PREPORUKA BR. 19 **– NASILJE NAD ŽENAMA**

Na jedanaestom zasjedanju CEDAW komiteta, 1992. godine, posvećenom nasilju nad ženama Komitet je utvrdio da nasilje zasnovano na diskriminaciji ozbiljno umanjuje šanse ženama da koriste prava i slobode na osnovu rodne ravnopravnosti. Od 1989. godine članice UN su u obavezi da periodično podnose CEDAW komitetu izveštaje o stanju ženskih ljudskih prava. U preporuci broj 19 državama potpisnicama CEDAW konvencije treba u pojam diskriminacije uključiti nasilje zasnovano na razlici polova, odnosno nasilje usmereno protiv žena. Precizno je definisano šta uključuju prava i slobode žena u odnosu na koja se smerava kršenje tih prava i diskriminacija žena:

- (a) *pravo na život*
- (b) *pravo da se ne bude žrtva mučenja ili okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg odnosa ili kazne*
- (c) *pravo na jednaku zaštitu prema humanitarnim normama za vreme međunarodnog ili unutrašnjeg oružanog sukoba*
- (d) *pravo na slobodu i bezbednost ličnosti*
- (e) *pravo na jednaku zakonsku zaštitu*
- (f) *pravo na ravnopravnost u porodici*
- (g) *pravo na najviši dostupan standard fizičkog i mentalnog zdravlja*
- (h) *pravo na pravedne i prihvatljive uslove rada.*

Posebno su apostrofirane obaveze države. Države su odgovorne i za dela pojedinaca ukoliko ne reaguju sa dužnom revnošću da bi sprečile

kršenje prava ili istražile i kaznile počinioce nasilja. Precizirano je šta sve moraju da sadrže izveštaji država, što implicira temeljno istraživanje nasilja protiv žena i različitih vidova diskriminacije, odnosno obaveze države da finansira i redovno sprovodi ta istraživanja. Pored obaveze da usvoje zakone protiv nasilja i zlostavljanja u porodici, silovanja, seksualnog napastvovanja i drugih vidova nasilja zasnovanog na razlici polova, države moraju obezbediti rodnu statistiku i objavljivanje statističkih pokazatelja. Države se smatraju odgovornim ukoliko mediji ne poštuju žene i u obavezi su da pokrenu postupke protiv prekršioca.

Opšta preporuka br. 19 predstavljala je jedan od osnovnih dokumenata na kojima se zasniva projekat „Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“, prvi projekat Vlade Republike Srbije kojim se otvara pitanje uspostavljanja sistemskih osnova za borbu protiv nasilja nad ženama.

ČETVRTI SREDNJOROČNI AKCIONI PROGRAM
ZAJEDNICE ZA JEDNAKE MOGUĆNOSTI ZA ŽENE
I MUŠKARCE (1996-2000)

Četvrti akcioni program konsekutivno se nadovezuje na Treći akcioni program Zajednice i pokriva period od 1996 do 2000 godine.

Četvrti akcioni program se fokusirao pretežno na razvijanje instrumenata za praktičnu primenu u sprovođenju koncepta *gender mainstreaming*-a, tj. uvođenja rodne dimenzije u sve politike. Jedan od instrumenata koji se uvodi ovim akcionim planom je *gender auditing*, tj. rodna revizija, koja treba da posluži kao instrument evaluacije za *gender mainstreaming*. Takođe, u okviru ovog programa je razvijen i *Gender toolkit* (paket mera i instrumenata za gender mainstreaming) koji upućuje na praktične savete i korake u procesu rodne revizije i evaluacije po pitanju da li je rodna dimenzija uvedena u sve sfere delovanja.

D

DEMOKRATSKI DEFICIT

Sve poznate demokratije imaju slabosti. Demokratski deficit znači da postojeći demokratski sistem nema legitimnost, da u organima zakonodavne, sudske i izvršne vlasti nisu proporcionalno zastupljene postojeće društvene grupe – žene, mladi, pripadnici nacionalnih manjina, radnici, seljaci.

Nadzastupljenost muškaraca i podzastupljenost žena u organima vlasti najočigledniji je primer demokratskog deficita od kojeg pate gotovo sve aktuelne demokratije. Iako je brojčana zastupljenost najevidentnija, demokratski deficit se pokazuje i u mnogim drugim segmentima društvenog sistema, kao i na ideološkoj ravni, u sferi društveno prihvaćenih i favorizovanih vrednosti.

Mnoge feminističke teoretičarke stoga smatraju da sa stanovišta žena demokratija nikada i nije postojala. Uslov za uspostavljanje demokratije u kojoj će ista prava uživati i žene je uspostavljanje sistema koji će garantovati ženama proporcionalnu zastupljenost na svim nivoima vlasti. Uvođenje kvota, mera pozitivne akcije, odnosno pozitivne diskriminacije je tek jedan od prvih koraka ka stvaranju sistema koji će uvažavati žene i žensko ljudsko pravo na ravnopravnost.

DEKLARACIJA O SUZBIJANJU NASILJA NAD ŽENAMA - DEVAW

Ovaj akt predstavlja Rezoluciju Generalne skupštine UN 48/104 donet 20. decembra 1993. Deklaracija daje sledeću definiciju nasilja nad ženama u članu 1. „svaki akt rodno zasnovanog nasilja koji rezultira ili bi mogao imati za rezultat fizičko, seksualno ili psihičko nanošenje bola ili patnje ženama, uključujući i pretnje takvim postupcima, prinudu ili samovoljno lišenje slobode, bilo da se dešava u javnom ili privatnom životu.“ Deklaracija, dalje, pojašnjava u članu 2 u kojim se situacijama i

obicima rodno zasnovano nasilje ispoljava, sa naglaskom da definicija ne obuhvata sve moguće postojeće oblike nasilja: (a) fizičko, seksualno i psihičko nasilje u porodici, uključujući batine, seksualno zlostavljanje ženske dece u domaćinstvu, nasilje vezano za običaj miraza, silovanje u braku, sakaćenje ženskih genitalija i druge običajne prakse koje su štetne po žene, vanbračno nasilje i nasilje vezano za izrabljivanje; (b) fizičko, seksualno i psihičko nasilje u okviru zajednice, uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualno uznemiravanje i ucenjivanje na poslu, u obrazovnim institucijama i na drugim mestima, trgovina ženama i prisiljavanje na prostituciju; (c) fizičko, seksualno i psihičko nasilje koje država čini ili toleriše činjenje, gde god da se dešava.

Deklaracija poziva sve države da ratifikuju ovu konvenciju i da oštro osude sve oblike nasilja nad ženama i da preduzmu mere u suzbijanju i prevenciji istog, kao što su unapređivanje zakonodavnog okvira i pooštavanje kazni za nasilnike, razvijanje nacionalnih planova akcije za suzbijanje nasilja nad ženama, podizanje svesti javnosti o prisutnosti problema u društvu, alociranje budžetskih sredstava za aktivnosti koje su u vezi sa prevencijom i suzbijanja nasilja, promovisanje izrade istraživanja i uspostavljanje sistema za prikupljanje podataka koji se odnose na rasprostranjenost, oblike i na posledice nasilja nad ženama. Naglašava se važnost uloge ženskog pokreta i organizacija civilnog društva u pružanju usluga i podrške žrtvama nasilja, kao i važnost saradnje ženskih organizacija sa lokalnim i nacionalnim vlastima na ovom pitanju.

DISKRIMINACIJA

Diskriminacija je dovođenje jedne društvene grupe ili pojedinaca/pojedinke u položaj manje vrednih osoba, onih kojima se ukidaju ili umanjuju prava ili kojima se osporavaju vrednosti. Ako je diskriminšući osnov pol osobe, onda je reč o polnoj/rodnoj diskriminaciji. Rodna diskriminacija se pre svega odnosi na najveću marginalizovanu društvenu grupu – žene. Iako postoje organizovane društvene mere da se ova vrsta diskriminacije ukine, nema društvene zajednice koja bi mogla za sebe reći da je prevazišla stanje rodne diskriminacije. Jedan vid diskriminacije se najčešće kombinuje sa drugim vidovima. Što pojedinaka/pojedinac u sebi akumulira veći broj pripadnosti marginalnim grupama (žena, Romkinja, sa posebnim potrebama, u trećem dobu), to se njene/njegove šanse da bude diskriminisana/diskriminisan u društvu multi-

pliciraju. To znači da su društvena moć, ugled, šanse za normalan život, za obavljanje posla koji garantuje pristojnu egzistenciju i realizovanje ličnih potencijala sve manje.

Savremene društvene zajednice koje pretenduju da se smatraju demokratski uređenim društvima u svojim osnovnim aktima – ustavima se ograđuju od svih vidova diskriminacije (rodne, nacionalne, rasne, etničke, klasne, dobne, po seksualnoj orijentaciji). Poseban akt zaštite od diskriminacije predstavlja Andidiskriminacioni zakon koji precizno nabroja šta se podrazumeva pod diskriminacijom i sankcioniše diskriminišuća ponašanja. Otpor uvođenju antidiskriminacionog zakona u jednoj zajednici samo je znak koliko je ta zajednica duboko opterećena diskriminišućim praksama.

Iako grupe i pojedinci zagovornici diskriminišućih praksi govore da se zalažu za prava i afirmaciju grupe kojoj pripadaju, uz obavezno naglašavanje da je reč o grupi koja je bila diskriminisana i da ispravljaju istorijsku nepravdu, oni de facto rade protiv interesa vlastite grupe jer izazivaju otpor prema toj grupi, povezuju je sa praksom koja je per definitionem loša, problematična i dovodi na loš glas grupu ili pojedince koje je praktikuju.

Demokratskičnost jednog društva procenjuje se upravo u odnosu na spremnost tog društva da se suprotstavi diskriminišućim praksama. Jezik koji se koristi u medijima i javnom diskursu je najadekvatniji lakmus za konstatovanje diskriminišućih praksi. Ukoliko su, na primer, žene isključene iz jezika, ženski rod supsumiran pod muški, ili se ženski rod koristi samo za označavanje manje vrednog i manje poželjnog, reč je o duboko uvreženoj rodnoj diskriminaciji u jeziku.

DOSTOJANSTVO NA POSLU

Dostojanstvo na poslu (Decent work conditions) se odnosi na mogućnost i pravo svih žena i muškaraca da rade u uslovima gde se poštuje sloboda, jednakost, bezbednost i ljudsko dostojanstvo. Koncept artikuliše Međunarodna organizacija rada (MOR), podvodeći pod dostojanstvo na poslu prava na socijalnu zaštitu zaposlenih, na lični razvoj i socijalnu integraciju, učešće u procesu donošenja odluka koje utiču na njihov život, kao i pravo na jednake mogućnosti za muškarce i žene. Predstavnici ove međunarodne organizacije, jedinstvene po svom tripartitnom sastavu, smatraju da ovakav pristup doprinosi mirnodopskom razvoju zajednice i društva uopšte.

Dostojanstvo na poslu se sastoji od četiri strateška cilja:⁷

1. ostvarivanje osnovnih principa i prava na poslu i uvažavanje međunarodnih standarda;
2. stvaranje prilika za zaposlenje i ostvarivanje zarade;
3. socijalna zaštita i socijalna sigurnost;
4. socijalni dijalog i tripartitnost.

Tripartitnost, tradicionalno prisutna u MOR-u od samog osnivanja, obezbeđuje reprezentativnost svih zainteresovanih strana i njihovih interesa: države, poslodavaca i radnika.

Godine 2008. proglašen je međunarodni dan dostojanstva na poslu, 8. oktobar. Na taj dan, sindikalne organizacije promovišu ideju dostojanstva na poslu kroz javna dešavanja.

Pravo svih zaposlenih je da budu poštovani na radnom mestu, uključuje i zaštitu od seksualnog uznemiravanja i ucenjivanja na poslu, kao i od mobinga kao oblika ispoljavanja nadmoći i maltretiranja zaposlenih. Razvijena demokratska društva stvorila su propise i zakone koji štite dostojanstvo zaposlenih i kriminalizuju seksualno uznemiravanje i ucenjivanje na poslu, kao i mobing. Seksualno uznemiravanje je često direktno u funkciji održavanja uspostavljenih pozicija moći.

U Srbiji, Zakon o radu, Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o ravnopravnosti polova prepoznaju i sankcionišu ugrožavanje dostojanstva na poslu kroz seksualno uznemiravanje i ucenjivanje. Država je učinila značajne korake u uspostavljanju zakonskog okvira, dok izazov ostaje u sprovođenju propisa. Svako je odgovoran da prijavi, reaguje na situacije u kojima je žrtva ili prepoznaje da su prava druge/drugoga ugrožena.

DRUGI SREDNJOROČNI PROGRAM

ZAJEDNICE ZA ŽENE (1986-1990)

U periodu od 1980 – 1990 Savet Evropske unije je usvojio prva dva konsekutivna akciona programa. Drugi akcioni program, koji pokriva period od 1986 do 1990 godine, bio je logički nastavak prvog. Činjenica da je Savet Evropske unije prepoznao važnost nastavka akcionog programa govori o tome da je već tada bila počela priprema terena da politika jednakih mogućnosti za žene i muškarce postane strukturna

7 http://www.ilo.org/global/About_the_ILO/Mainpillars/WhatisDecentWork/lang--en/index.htm

politika Evropske unije.

Oba akciona programa su bila fokusirana na povećanje broja žena na plaćenom tržištu rada i na jačanju postojećih zakonodavnih rešenja u oblasti jednakih mogućnosti.

Drugi akcioni program sledi u potpunosti trag prvog i proširuje neke aspekte delovanja Zajednice. Naime, nastaje na tragu slučaja Hofmann vs Barmer, iznesenim pred Sud pravde Evropske unije. U tom slučaju, jedan nemački građanin je tužio državu zbog obezbeđivanja dužeg roditeljskog odstustva za žene. Sud pravde Evropske unije je odbio tužbu zainteresovanog lica, obrazlažući odluku države kao legitimnu i zasnovanu na polnim karakteristikama/razlikama. Feministkinje, kroz organizovano delovanje Evropskog ženskog lobija, su stale na stanovište da Sud ne čini uslugu ženama kako bi se to naizgled moglo reći jer u suštini perpetuiira rodne uloge. Drugi akcioni program u cilju bolje efikasnosti kreiranja politika kao odgovora na ovo pitanje, predvideo je i ustanovio Mrežu Evropske komisije za brigu o deci u kojoj je svaka od 12 zemalja članica bila zastupljena sa po jednim predstavnikom. Među ciljevima Mreže bilo je da se pomogne roditeljima da kombinuju uloge vezane za posao i porodicu. U ovom akcionom programu, takođe, se po prvi put uvodi seksualno uznemiravanje (sexual harassment) kao delikt koji treba sankcionisati nacionalnim zakonodavstvima.

DRUŠTVENA KONTROLA

Društvena kontrola je skup različitih mehanizama kojima društvo pokušava da očuva zadati vrednosni okvir, odnosno kojima se brani od devijantnih pojava. Pre svega tu spada zakonska regulativa i institucije koje obezbeđuju regulisanje društvenog ponašanja pojedinaca i grupa. U vremenima krize, revolucija i ratova društvena kontrola gubi na snazi. Stoga su to vremena najčešćeg kršenja grupnih i pojedinačnih prava. Neodgovorni uticajni pojedinci i grupe prvo slamaju mehanizme društvene kontrole, uzurpiraju ih, a potom dovode do haosa i sukoba kako bi iz poremećenog poretka izvukli vlastiti benefit i profit. Tokom istorije isti scenario se ponavlja čak i kad se revolucije i ratovi vode u ime najplemenitijih ciljeva.

Odlika demokratskih društava je uspostavljanje sigurnih mehanizama društvene kontrole koji onemogućavaju uzurpacije ljudi iz vlasti, korupciju, bogaćenje bez rada, eksploataciju ljudi, dovođenje pojedina-

ca i grupa u deprivilegovan položaj.

Društvena kontrola čija pravila pokriva tradicija, običaji, *vox populi* nije poželjna i često je uzrok kršenja ženskih ljudskih prava. Lošim primerima te vrste kontrole mogu se smatrati spaljivanja veštica koja su trajala do XVIII veka, a danas pokušaji prolajfera da onemoguće žene da same odlučuju o vlastitom telu.

DRUŠTVENA PROMENA

Društvena promena je proces tokom koga se menjaju prihvaćena društvena pravila, strukture, društveni poredak i važeći vrednosni sistem. Promena može imati revolucionarni ili evolutivni karakter. Promene se neprestano zbivaju. Uslovljene su nizom civilizacijskih, saznanjnih, tehnoloških, kulturnih, obrazovnih i drugih faktora. I sam čovek je biće u neprestanoj promeni od rođenja do smrti, pa se može slobodno reći da mu je promena imanentna. Promene koje donose boljitak većem broju ljudi, a ne dovode do diskvalifikacije, osiromašivanja i devalviranja napora drugih ljudi mogu se smatrati prihvatljivim.

Dok su se u ranijim epohama promene odnosile na prostorno ograničene zajednice, danas su promene uglavnom globalne, događaju se znatno brže, niveliraju ljudska iskustva i vode homogenizaciji čovečanstva mada to na prvi pogled nije vidljivo. Globalizacija kao svetski trend je krenula iz sfere zabave, kulture, nauke, šireći se preko medija, a tek potom kroz ekonomske i političke tokove. Danas je to nezaustavljiv proces sa dalekosežnim posledicama.

Može se slobodno reći da globalizacija pogoduje širenju ženskih ljudskih prava, da tekovine ženske borbe sa jedne tačke planete postaju svojina svih žena sveta. Naravno, otpori globalizacijskim procesima posebno na planu ženskih ljudskih prava su veliki, ali sam po sebi proces je nezaustavljiv.

Feminizam je jedan od progresivnih društvenih pokreta sa kojim su učinjene brojne društvene promene u korist žena i muškaraca.

DRUŠTVENI UGOVOR

Društveni ugovor podrazumeva postojanje slobodnih građanki i građana koji udružuju svoju volju stvarajući pravila iz kojih proizilaze njihove međusobne veze i odnosi. U društvenoj teoriji postavlja se

pitanje da li je društveni ugovor uspostavljen između građana i vlasti (Tomas Hobs) ili se pod društvenim ugovorom podrazumeva uspostavljanje odnosa među samim građanima (Džon Lok i Žan Žak Ruso). Dejvid Hjum je u teoriju društvenog ugovora uveo momenat njegove hipotetičnosti insistirajući na artifičijelnosti društvenog ugovora i stoga njenoj promenljivosti.

S obzirom da strane koje sklapaju ugovor moraju biti ravnopravne, feminiskinje insistiraju na uspostavljanju rodne ravnopravnosti kao elementa bez koga je nemoguće napraviti validan društveni ugovor iz kojeg će proisteći rodni poredak, rodni režim i rodne uloge u jednom društvu.

E

EJDŽIZAM

Ejdžizam (ageism) spada među najrasprostranjenije oblike diskriminacije u savremenom svetu, a podrazumeva diskriminisanje pojedinaca/pojedinki samo zato što pripadaju starosnoj grupi trećeg doba. Gde je granica trećeg doba zavisi od kulture, nivoa razvijenosti jednog društva, društvenog bogatstva i demokratskih potencijala. Danas se pod trećim dobom u Evropi podrazumeva životni period u kome ljudi završavaju aktivni radni vek i odlaze u penziju, dakle od polovine šezdesetih ili početka sedamdesetih godina života do smrti. S obzirom da se životni vek ljudi produžava, da se šanse da budu aktivni još izvestan broj godina povećavaju, to se razvijena društva organizuju tako da ljudi trećeg doba imaju prilike da žive i dalje aktivno, razvijaju vlastite kapacitete, kreativno se izražavaju i ne osećaju isključenim iz zajednice. Tako se organizuju univerziteti trećeg doba, umetničke škole i akademije trećeg doba, kursevi računara, kreativnog pisanja...za pripadnike/pripadnice ove dobne skupine. Paralelno postoji i niz diskriminišućih praksi.

Tokom ljudske istorije u mnogim kulturama, pa i kod nas, postojao je običaj lapota – prepuštanja starih i nemoćnih silama prirode ili izazivanja njihove nasilne smrti kako bi bliža okolina ili zajednica bile oslobođene obaveze da brinu o njima, hrane ih ili zadovoljavaju njihove druge potrebe. Tragovi ejdžizma mogu se detektovati u pričama za decu (Glinena posudica⁸), kulturnim i modnim trendovima. Potrošačka civilizacija favorizuje grupe koje su potencijalni konzumenti, tako da su moda, reklame, proizvodnja usmereni ka mlađoj, visokoproduktivnoj populaciji. Ima primera uspešnih zajednica u kojima su i vrlo stari ljudi imali svoje zadatke, odgovornosti i pružali doprinos zajednici.⁹ Najčešće

8 Čitanka za IV razred osnovne škole; (pripremili Hasan Đikić, Bogdana Popović i Vuka Grbić), 8.izd. Sarajevo, Svjetlost, 1953.

9 Bart Stefan i Nadežda Radović, *Dečak iz komšiluka*, Nemačko udruženje za dobrosusetske odnose Karlowitz, Sremski Karlovci, 2006, str.98.

odnos prema starima i odnos prema deci pokazuju koliko jedna zajednica ima etičke principe ugrađene u svoje funkcionisanje.

Zanemarivanje potreba ljudi trećeg doba ima i povratni uticaj na njihovu percepciju vlastite ličnosti. Staračke depresije su najčešće uslovljene imputima koje društvo permanentno upućuje starim osobama.

Ejdžizam, kao i drugi oblici diskriminacije, ranije pogađa žene nego muškarce koji svoju akumuliranu društvenu moć koriste da bi povećali svoj društveni prestiž. Tako se za žene koriste pogrdni termini za koje ne postoje ekvivalenti u muškom rodu, kao npr. "usedelica", "klimakterična" i tome slično. Žene češće bivaju društveno vrednovane i instrumentalizovane kao seksualni objekti, u odnosu na to koliko su fizički atraktivne, što doprinosi ideji gubljenja društvenog statusa i moći uporedo sa telesnim preobražajem izazvanim procesom starenja.

EMANCIPACIJA

Pojam emancipacije podrazumeva oslobađanje pojedinca/pojedinke od dominacije drugog. Proces emancipacije žena je krenuo sa zahtevima da žene budu jednake sa muškarcima, da ne budu tlačene i onemogućavane samo zato što su žene. Dakle, emancipacija žena je započela zahtevima za pravom glasa, zahtevima za istu platu za isti rad i za školovanjem žena. Tek je drugi talas feminizma iznedrio zahteve da se jednako vrednuju posebnosti i različitosti između muškaraca i žena. Emancipacija u okviru teoretičarki drugog talasa značila je osveščivanje vlastitih iskustava, diskriminacije koju trpe žene samo zato što su žene i uvažavanje rodni osobenosti.

Pokazalo se da pored rodne emancipacije velike grupe žena žude i za rasnom emancipacijom, emancipacijom po osnovu seksualne orijentacije, po osnovu psihofizičkih mogućnosti, klasnog ili teritorijalnog porekla i niza drugih ličnih ili grupnih osobenosti.

Da bi brojni emancipacijski koncepti postali ženska realnost trebalo je prevrednovati korpus ljudskih znanja, sameriti ga sa potrebama žena. Tako danas uz katedre ženskih studija nastaju istorije filozofije, literature, civilizacije koje kritički sagledavaju stavove koji imaju mizogine poruke makar ti stavovi pripadali i najvećim umovima ljuske rase.

EVROPSKA KOMISIJA

I pored činjenice da je politika jednakih mogućnosti sastavni deo politika na evropskom nivou još od nastanka Evropske zajednice (Rimski ugovor, član 119) prvo **izvršno** telo za sprovođenje politike jednakih mogućnosti se ustanovljava tek 1976. godine u okviru rada Evropske komisije. Naime, 1976. godine Evropska Komisija je ustanovila Ženski biro (Women's Bureau) da nadgleda implementaciju direktiva o jednakom tretmanu (ETD Equal Treatment Directives). Sa uvođenjem novih direktiva, 1980. godine se proširuje dejstvo ovog tela i na druge oblasti. U početku rada Ženski biro je nailazio na mnogostruke prepreke, uključujući to da su se njegove nadležnosti preklapale sa nadležnostima drugih tela u okviru rada Evropske komisije. Na primer, Odeljenje za zarade (Wage Policies Division) je imalo preklapajuće funkcije sa Ženskim biroom utoliko što se rad biroa bazirao na direktivama koje su se ticale uspostavljanja i nadzora uvođenja principa jednakih zarada za rad jednake vrednosti u zemljama članicama Evropskih zajednica.

Danas, odeljenje zaduženo za nadzor implementacije 11 direktiva u oblasti jednakih mogućnosti za žene i muškarce se zove Odeljenje za jednake mogućnosti, imenovano je tako od 1994 godine. Njegov autoritet i legitimitet je potvrđen razvijenom regulativom u oblasti jednakih mogućnosti za žene i muškarce, a rad podržan od strane drugih institucija Evropske unije koje imaju među prioritetima rad na unapređivanju prava žena i pomociji principa rodne ravnopravnosti.

Pozicija u sistemu i nadležnosti:

U okviru Evropske komisije nalazi se Opšta uprava za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti, u okviru koje postoji i specifično odeljenje za poslove jednakih mogućnosti, tačnije Odeljenje G1 za jednake mogućnosti koje je zaduženo za:

- osiguravanje usklađenosti zakonodavstva zemalja članica EU sa direktivama u oblasti jednakih mogućnosti,
- sprovođenje evropskih strategija/akcionih planova i politika,
- sprovođenje finansijskih programa,
- koordinaciju uvođenja politika jednakih mogućnosti u javne politike,
- pomoć drugim službama Komisije kod uvođenja politike jednakih mogućnosti u svoje politike.

Pored ovog tela zaduženog za sprovođenje politike, na inicijativu Evropske komisije 1981. godine ustanovljen je Savetodavni komitet za jednake mogućnosti za žene i muškarce. Nastao je tako što je EK pozvala razne nacionalne agencije za rodnu ravnopravnost širom Evrope da objedine svoje napore u formulisanju politika jednakih mogućnosti sa ciljem unapređivanja položaja žena i promocijom rodne ravnopravnosti. Savetodavni komitet je trebalo da podrži i unapredi delovanje Ženskog biroa (Odeljenje G1).

EVROPSKA KONVENCIJA O LJUDSKIM PRAVIMA

Savet Evrope je 4. novembra 1950. godine doneo Evropsku konvenciju o ljudskim pravima. U periodu od 1950. do 2004. godine, Konvenciju je prihvatilo 46 zemalja i time priznalo nadležnosti Evropskog suda za ljudska prava, koji je 1998. godine Protokolom 11 uveden u evropsku pravnu praksu kao stalna pravosudna institucija i koji je otvorio mogućnost pojedinca da učestvuje u međunarodnom pravnom postupku. Tekst je zvanično preveden i objavljen na 30 jezika, a ratifikacija je izvršena u svim državama Saveta Evrope, uključujući i Srbiju.

Sledeći ideju Ujedinjenih nacija i Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, kako se navodi u preambuli, ova konvencija sadrži institucionalni okvir za uspostavljanje jedinstvene nadnacionalne zaštite ljudskih prava i sloboda, što uz vladavinu prava čini osnov demokratskog ustrojstva.

Osnovna prava i slobode koje garantuje Konvencija su definisana u prvom delu iste članovima od 2 do 18 i to su: pravo na život (čl. 2), zabrana mučenja, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja (čl. 3), zabrana ropstva i prinudnog rada (čl. 4), pravo na slobodu i sigurnost (čl. 5), pravo na pravično suđenje (čl. 6), kažnjavanje samo na osnovu zakona (čl. 7), pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života (čl. 8), sloboda misli, savesti i veroispovesti (čl. 9), sloboda izražavanja (čl. 10), sloboda okupljanja i udruživanja (čl. 11), pravo na sklapanje braka (čl. 12), pravo na delotvorni pravni lek (čl. 13), zabrana diskriminacije (čl. 14). Drugim delom Konvencije predviđa se obezbeđivanje međunarodne zaštite i uređuje se funkcionisanje Evropskog suda za ljudska prava (čl. 19 - 51), dok se treći deo (čl. 51 - 59) odnosi na proceduralna pitanja i nadležnost u vezi sa potpisivanjem, ratifikovanjem, tumačenjem, predmetnom, teritorijalnom i vremenskom primenom odredaba

Konvencije. Tokom godina Protokolima su vršene izmene i dopune osnovnog teksta Konvencije, koji su po stupanju na pravnu snagu, postajali pravno obavezujući delovi Konvencije.

Evropska konvencija o ljudskim pravima označila je jasno opredeljenje zemalja članica u smislu sadržaja prava i sloboda i utrla put jasnijem definisanju mera zaštite ljudskih prava u svim oblastima, pa time i u oblasti zaštite žena od nasilja.

EVROPSKA SOCIJALNA POVELJA

Evropska socijalna povelja¹⁰ je donesena u Savetu Evrope 1961. godine, i revidirana je 1996. godine. Ona predstavlja konvenciju regionalne međunarodne organizacije Saveta Evrope koja okuplja 47 zemalja članica. Evropska socijalna povelja se bavi socijalnim i ekonomskim ljudskim pravima i uspostavlja međunarodne mehanizme zaštite ovih prava. Originalna verzija sadrži 19, a revidirana 31 načelo kojim se garantuju socijalna i ekonomska prava ljudi. Evropska socijalna povelja pravi kalsifikaciju načela i izdvaja sedam najznačajnijih načela. Takođe, države potpisnice se obavezuju da ratifikuju najmanje pet od sedam definisanih socijalnih prava kako bi ista dobila pravnu snagu u zemljama potpisnicama Povelje. Sedam osnovnih socijalnih prava u smislu konvencije su: pravo na rad u članu 1, pravo na organizovanje u članu 5, pravo na kolektivno pregovaranje u čl. 6, pravo na socijalnu sigurnost u čl. 12, pravo na socijalnu i medicinsku pomoć u čl. 13, pravo radnika migranata i njihovih porodica na zaštitu i pomoć u čl. 19¹¹.

Evropska socijalna povelja uspostavlja Evropski komitet za socijalna prava koji ima zadatak da nadzire implementaciju Povelje u zemljama koje su istu ratifikovale. Države potpisnice podnose redovne godišnje izveštaje Komitetu koji na osnovu istih procenjuje da li zemlja članica adekvatno primenjuje propise iz ratifikovane Povelje, kao i da li je domaće zakonodavstvo te zemlje u saglasnosti sa odredbama Povelje.

Posebnim protokolom koji je otvoren za potpisivanje 1995 godine, a stupio je na snagu 1998 godine, otvorena je mogućnost podnošenja kolektivnih pritužbi po osnovu kršenja odredbi iz Socijalne povelje

10 European Social Charter of 1961 (CETS No. 35), Revised European Social Charter of 1996 (CETS No. 163)

11 Lubarda Branko, Revidirana socijalna povelja. Obaveze država i uloga socijalnih partnera posle ratifikacije, Radnička štampa, Beograd, 2009.

Komitetu za socijalna prava. Ukoliko Komitet odluči da je uložena pritužba osnovana i ispunjava kriterijume za prijem, Komitet nakon ispitivanja slučaja donosi rezoluciju koju upućuje državi sa preporukama koje se odnose na slučaj. Države su dužne da poštuju preporuke Komiteta i da, ukoliko za to postoje osnovane pretpostavke, menja svoje zakonodavstvo u cilju približavanja i poštovanja principa iz Evropske socijalne povelje.

Evropska socijalna povelja ističe u članu 4, stav 3 da je neophodno da zemlje potpisnice „priznaju pravo muškarcima i ženama na jednaku platu za rad jednake vrednosti“, afirmišući na taj način ovaj važan princip socijalne pravde i šireći koncept i obaveznost mere na države članice Saveta Evrope.

EVROPSKI INSTITUT ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

Evropski savet u Nici 2000. godine u Agendi socijalne politike zagovara potrebu osnivanja evropskog instituta za rodnu ravnopravnost koji bi pružao podršku članicama u promovisanju politike rodne ravnopravnosti. 2002. godine Evropska komisija je uradila studiju o izvodljivosti za Evropski institut. Na ustanovljenje Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost naročito je uticao izveštaj Evropske komisije iz marta 2004. godine u kojem je konstatovan trend povećanja razlike između žena i muškaraca u nekoliko oblasti. Evropski parlament je u ime podrške osnivanju instituta uradio studiju “Uloga budućeg Evropskog instituta”. Konačno, 8. marta 2005. komesar za zapošljavanje, socijalnu politiku i jednake mogućnosti objavljuje da je Evropski institut za rodnu ravnopravnost osnovan. U decembru 2006. Evropski parlament i Savet su usvojili Uredbu o osnivanju instituta¹². Budžet instituta je 52,2 miliona evra za period od 2007. do 2013, a njegovo sedište u Vilniusu u Litvaniji.

Glavni cilj Evropskog instituta je podrška institucijama EU u osnaživanju politike rodne ravnopravnosti i *gender mainstreaming* u politikama EU i državama članicama, kao i onima koje su na putu za članstvo. Institut se angažuje na podizanju nivoa svesti građanki i građana Evrope o rodnoj ravnopravnosti.

12 Regulation (EC) No 1922/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on establishing a European Institute for Gender Equality

Među zadacima instituta posebno se naglašava da:

- sakuplja, analizira i promovira podatke i rezultate istraživanja;
- razvija metode poredivosti podataka;
- analizira efikasnost mera za implementaciju rodne ravnopravnosti;
- organizuje istraživanja;
- koordinira evropsku mrežu za rodnu ravnopravnost;
- organizuje kampanje u cilju podizanja nivoa svesti građanki i građana;
- afirmiše dobre prakse;
- podržava nevladine organizacije i uspostavlja dijalog sa njima, itd.

Evropski institut ima tri organa: Upravni odbor, direktorku sa zaposlenima i Odbor ekspertkinja/eksperata. Institut podnosi izveštaje o svom radu Evropskom savetu, Evropskom parlamentu i Evropskoj komisiji.

EVROPSKI PARLAMENT

U okviru rada Evropskog parlamenta još krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina dvadesetog veka profilisala se neformalna grupa euro parlamentaraca i parlamentarki koji su se zalagali za unapređivanje legislative koja se tiče prava žena. Zahvaljujući njihovim naporima i koordinaciji rada sa biroo Evropske komisije zaduženim za prava žena, kao i uz pritiske interesnih grupa, počelo se sa formulisanjem prvih akcionih programa za unapređivanje položaja žena u zemljama članicama.

Godine 1984. se po prvi put konstituiše formalna grupa u okviru rada parlamenta i dobija naziv Komitet za prava žena Evropskog parlamenta. Godine 1988. ovaj komitet menja ime u Komitet za prava žena i jednake mogućnosti. Konačno, 2004. godine ovaj komitet dobija naziv po kome ga i danas prepoznamo: Odbor za prava žena i rodnu ravnopravnost.

Izmene u nazivu institucionalnog mehanizma za rodnu ravnopravnost u okviru Evropskog parlamenta, tela koje ima zakonodavnu funkciju u EU kao i ulogu predlaganja i odobravanja budžeta – iz čega crpi svoju autoritativnost i važnost, ukazuju na izmenu diskursa u EU u odnosu na rodnu ravnopravnost. Naime, Komitet nastaje pod prit-

skom feministkinja i zalaganjem interesnih grupa da se EU aktivno bavi unapređivanjem položaja žena kroz unapređivanje pre svega legislative. Godine 1994. izmenom naziva ukazuje se na izmenu ciljne grupe kojoj se ovo telo, a samim tim i zakonodavna rešenja, obraćaju. Uvode se i muškarci kao ciljna grupa kojoj se politike i zakonodavna rešenja moraju obraćati. Poslednja izmena, iz 2004. godine, ukazuje na usvajanje i institucionalizovanje svesti o nejednakom položaju žena i muškaraca u društvu koje se zasniva na istorijsko-sociološko-kulturološkim pretpostavkama, tj. na modelima koji su inkorporirani kroz društvenene modele i proces socijalizacije, a pojačani strukturom i organizacijom sistema. Stavlja se naglasak na stav da rodna ravnopravnost, kao pravo i kao princip, upućuje na opšte društvenu problematiku, a ne samo na jedan segment društva.

Nadležnosti Odbora za prava žena i rodnu ravnopravnost:

- može da deluje na sopsptvenu inicijativu izradom izveštaja,
- ima zakonodavnu funkciju usvajanja zakonodavstva u obalsti jednakih mogućnosti
- najvažniji cilj njegovog postojanja je osiguravanje da Evropski parlament u svim sferama politika o kojima se raspravlja u njegovim odborima uzme u obzir pitanja uvođenja rodne perspektive (gender mainstreaming) i jednakih mogućnosti.

EVROPSKA POVELJA O RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI

NA LOKALNOM NIVOU

Savet evropskih opština i regiona (CEMR), odnosno asocijacija lokalnih i regionalnih vlasti iz preko trideset zemalja Evrope usvojio je 2006. godine povelju o jednakosti muškaraca i žena u lokalnim okvirima. Do sada je povelju potpisalo 256 evropskih lokalnih i regionalnih uprava. Evropska povelja o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou namenjena je lokalnim i regionalnim upravama Evrope. Svaka od potpisnica se obavezala da će napraviti i u praksi slediti Akcioni plan kojim se određuju prioriteti, aktivnosti i sredstva za njihovo sprovođenje. Društvene, političke, ekonomske i kulturne nejednakosti su i dalje društvena realnost. Kao primeri za to u Povelji se navode razlike u platama i nejednaka zastupljenost žena i muškaraca u političkom životu.

Lokalna i regionalna demokratska vlast je u obavezi da bira naj-

bolja rešenja u domenu stanovanja, sigurnosti, javnog saobraćaja, zapošljavanja i zdravstvene zaštite. Veće učešće žena u lokalnoj vlasti, obezbeđivanje tog učešća afirmativnim merama, znači i pomak u formulisanju politike na lokalnom nivou jer će životna iskustva žena, njihove sposobnosti i kreativnost uneti rodnu dimenziju i oplemeniti lokalnu politiku.

S obzirom da Savet evropskih opština i regiona i njegov Odbor žena izabranih predstavnica lokalnih i regionalnih vlasti već godinama promovišu rodnu ravnopravnost, njihova konkretna inicijativa iz 2005. godine "Grad za ravnopravnost" širi se kroz promociju dobrih praksi.

Povelju osnažuje i Svetska deklaracija Međunarodnog saveza lokalnih vlasti (IULA) o "ženama u lokalnoj upravi iz 1998. Ravnopravnost žena i muškaraca je fundamentalno načelo ovih dokumenata. Da bi to pravo bilo konzumirano moraju se rešavati pitanja višestruke diskriminacije. Podjednako učešće žena i muškaraca u procesima odlučivanja je preduslov za demokratsko društvo. Pored toga prioriteti na lokalnom i regionalnom nivou su eliminisanje rodni stereotipa i obezbeđivanje resursa.

EVROPSKI SOCIJALNI FOND

Evropski socijalni fond¹³ je jedan od strukturnih fondova Evropske unije. Ustanovljen je sa idejom da se smanje razlike u životnom standardu i razvoju članica Evropske unije i regiona, a samim tim i promovisanje ekonomske i socijalne kohezije. Evropski socijalni fond je posvećen promociji zaposlenosti u Evropskoj uniji, cilj mu je da radnu snagu i kompanije pripremi da se suoče sa novim, globalnim izazovima.

Strategiju i budžet Evropskog socijalnog fonda donose države članice EU, Evropskog parlamenta i Evropske komisije. Na osnovu toga, planirani su sedmogodišnji operativni programi koji se realizuju kroz širok spektar organizacija u javnom i privatnom sektoru. Organizacije su nacionalne, regionalne i lokalne. Pokrivaju oblast obrazovanja i osposobljavanja institucija, nevladinih organizacija i volonterskog sektora, kao i socijalnih partnera, npr. Sindikata i udruženja. Da bi pomogao dostizanje navedenih ciljeva, ESF posebno podržava aktivnosti koje

13 http://ec.europa.eu/employment_social/esf/fields/woman_en.html

promovišu zapošljavanje žena, i to projekte koji sadrže:

- Promociju pristupa žena i učešće na svim nivoima tržišta rada i pomoć u prevazilaženju nejednakih plata za isti rad kao i podršku finansijskoj nezavisnosti žena.
- Promociju ženskog preduzetništva i učešće žena u nauci i tehnologiji, u procesima odlučivanja.
- Borbu protiv rodnih stereotipa u karijernom i profesionalnom izboru kao i promociju doživotnog učenja.
- Usklađivanje profesionalnog i privatnog života. Podrška integraciji i zapošljavanju imigrantkinja.

F

FEMICID

Femicid je podvrsta genocida, ubijanje žena zato što su žene. Podvrsta femicida je fetifemicid, abortiranje ženskih fetusa.

Prema Andre Mišel najmasovniji genocid pre Drugog svetskog rata u istoriji je bio femicid – spaljivanje žena u srednjem i početkom novog veka zbog optužbe da su veštice. Procene su da je ubijeno više desetina hiljada žena tokom prakticiranja spaljivanja veštica.

U različitim kulturama femicid se iskazuje na različite načine. U Indiji se vezuje za spaljivanje žena ukoliko muževljeva familija hoće da pribavi još jedan miraz ili ukoliko familija žene nije isplatila miraz u celini. Borba protiv spaljivanja žena koje se prikazuje kao 'nesrećni slučaj' traje i danas. U Africi je razlog femicida još uvek živ običaj sakaćenja ženskog polnog organa, odsecanjem klitorisa, ili šireg područja vagine, kao tradicionalna praksa nasilja nad ženama koja se obnavlja iz generacije u generaciju. Posledice ovog sakaćenja često imaju fatalan ishod. Mutilaciju ili genitalno sakaćenje žena su migranti iz Sudana, Somalije, Egipta i drugih afričkih zemalja u kojima je praktikovanje mutilacije u velikom procentu zastupljeno, preneli i u evropske zemlje, tako da ta praksa postaje poznata i na području „starog kontinenta“. Femicid je i ubijanje žena zbog zaštite „časti“ muškarca, ukoliko je izvršila ili pokušala da izvrši preljubu. Sve femicidne prakse služe održavanju i ponovnom utvrđivanju dominantnog položaja muškaraca i njihove vlasti nad životom i telom žene.

Uvođenjem ultrazvučnog pregleda trudnica proširena je praksa abortiranja ženskih fetusa jer patrijarhalne kulture više vrednuju mušku decu od ženske. U Kini će zbog prava para na jedno dete kroz niz generacija biti ozbiljan manjak žena u populaciji.

U Srbiji najizraženiji oblik femicida se odražava kroz ubistva žena koja su posledica nerazrešenih ili prolongiranih oblika porodičnog nasilja nad ženama. Još uvek ne postoji zvanična državna statistika o ubijenim ženama, žrtvama porodičnog nasilja, ali iz statistika nevladi-

nih organizacija kao što je Autonomni ženski centar, saznajemo da je u proseku svake sedmice jedna žena ubijena od strane svog partnera.

FEMINIZMI

Danas bi se teško jednoznačno mogao definisati feminizam. Jednostavnije i bliže istini je govoriti o feminizmima. Pojam pokriva širok raspon od teorijskih pristupa, preko političkih aktivnosti i društvenih pokreta do ličnih opredeljenja velikog broja žena koje odlučuju da izađu iz patrijarhata, autoritarnosti i da uzmu deo društvene moći koji im kao ravnopravnim ljudskim bićima pripada.

Reč 'feminizam' se prvi put defininiše u Roberovom rečniku 1837. godine u Francuskoj kao "učenje koje se zalaže za širenje prava i uloge žene u društvu". Već u ovom određenju značenja reči 'feminizam' sadržana su sva tri elementa: učenje (teorija), širenje prava žena (akcija) i lično opredeljenje (deo ličnog identiteta). Reč 'feminizam' je zapravo prvi upotrebio socijalista-utopista Šarl Furje 1830. godine. Furjeova opaska da emancipacija žena izražava meru emancipovanosti društva u celini važi i danas. U Engleskoj, drugoj kolevci feminizma, 'feminizam' se pominje 1890. godine kao sinonim za zaštitu ženskih prava i direktno se vezuje uz pokret sifražetkinja i spis Meri Volstonkraft "Obrana prava žena"¹⁴.

Malo teorijskih koncepata je u poslednja dva veka dobilo toliko teorijskih artikulacija, proizvelo toliko društvenih akcija i ostavilo traga u razvoju ličnosti kao feminizam. S obzirom na pretenzije feministkinja da njihov pogled na društvo, poziciju žena i vlastitu ličnost bude delatan, dovodi do društvenih promena i da menja postojeću raspodelu moći, za očekivati je da feminizam i feminističke ideje nailaze na otpore onih kojima postojeća raspodela moći odgovara.

Feminizmi se mogu klasifikovati hronološki kako su se javljali, ali najčešća podela je na sociopolitički, čije izvoriste je težnja za socijalnom promenom, i akademski koji se razvija unutar univerzitetskih i alternativnih studija i istraživanja. Prema žestini socijalne promene na kojoj insistira, metodama angažovanja i posmatrajući feminizam iz perspektive analize političkih nauka razlikujemo radikalni, liberalni i marksistički ili socijalistički feminizam. U poslednje dve dekade

14 Op.cit.

feminizam je bio izložen izazovima koje je pred njega stavljala politika „identiteta“, koja je uzdrmala koherentan feministički projekat kao ideju i kao pokret¹⁵. Kao posledica uticaja politike identiteta, javljaju se feminizmi obojeni nastojanjima grupa žena koje se okupljaju prema nekom svojstvu ili za njih bitnom elementu identiteta (rasi, seksualnom opredeljenju, teritoriji, iskustvima koja dele međusobno). Tako se javljaju lezbejski, afro-američki, jevrejski, feminizam Trećeg sveta itd.

Feminizam se razvijao u periodima najžešćih kriza koje je bilo nemoguće ili vrlo teško razrešiti u okvirima koji su ih proizveli. Prvi talas feminizma se vezuje za Prvi svetski rat, socijaldemokratkinje i njihove antiratne zahteve, za zaštitu žena na poslu, ograničavanje eksploatacije ženskog i dečijeg rada i borbu za pravo glasa žena. Pod prvim talasom feminizma podrazumeva se period do početka šezdesetih godina XX veka. Jednakost žena i muškaraca, odnosno osvajanje pravne i političke jednakosti muškaraca i žena je bila centralna ideja. Insistiralo se na promeni zakonodavstva koje bi ženama dalo pravo na raspolaganje i nasleđivanje imovine, pravo na sklapanje poslova, kao i politička i građanska prava.

Drugi talas feminizma je bio plod krize, pre svega krize vrednosti, krajem šezdesetih godina XX veka. Inspirisan je knjigom Simon de Bovuar „Drugi pol“¹⁶, afirmiše ideju jednakosti, ali se bavi definisanjem drugosti, različitosti. Ideja jednakosti zamenjena je idejom ‘ravnopravnosti’. Više se ne govori o ‘polu’, od prirode određenom obeležju ljudskog bića, nego se uvodi kategorija ‘roda’, socijalnog konstrukta polnosti. Iako sama Simon de Bovuar ne uvodi jezičku distinkciju, njoj pripada ključna rečenica: “Ženom se ne rađa, žena se postaje”. Dakle, ‘ženskost’, kao i ‘muškost’ su socijalni konstrukti određenog društva u određenom vremenu i stoga podložni promeni.

Između feministkinja prvog i drugog talasa postoji diskontinuitet. Iz različitih razloga diskontinuitet ženskih teorija i pokreta je bio realnost i na Istoku i na Zapadu. Drugi talas feminizma se razvija u atmosferi narastajućih utopijskih energija (pokret zelenih, antinuklearni i antiratni pokret). Iako su i zahtevi prvog, a manje-više i zahtevi drugog talasa

15 Marsh David, Stoker Gerry, *Teorije i metode političke znanosti*, Tonči Kursar i Davor Stipetić (preveli) Zagreb, 2005., str.108.

16 Beauvoir, Simone de, *Deuxieme sexe*, [The second sex]; translated and edited by H. M., Parshley[1st American ed.], New York, Knopf, 1953 [c1952]

feminizma ispunjeni, broj zahteva ženskih pokreta, opseg i dubina promena koje podrazumevaju, polja interesovanja i delovanja se neprestano šire i narastaju. Na društvenoj sceni postaju vidljivi životi i stremljenja različitih višestruko deprivilegovanih grupa žena. Feminizam je ostvario uticaj na sve sfere života od svakodnevica u kojoj rad u kući pripada u jednakoj meri muškarcu i ženi, u kulturi, nauci, politici itd.

Treći talas feminizma živi istovremeno sa idejama i praksom drugog talasa jer, pored ostalog, feminizam izrasta autentično i na tlu eksocijalističkih zemalja u kojima su žene osvojile neka od prava za koja se feminiskinje za Zapada tek bore, ali i otkrivaju ideje drugog talasa feminizma i građansku demokratiju. Treći talas feminizma u Americi i Evropi nastaje iz kritike dvostruko, trostruko i višestruko marginalizovanih grupa žena koje predstavnice drugog talasa vide kao bele žene ponikle iz dominantnog zapadnog civilizacijskog kruga prebacujući im da jedino što su postigle jeste vlastiti ulazak u privilegovan društveni sloj. U kontekstu trećeg talasa feminizam pripada slobodnoj pojedinki svesnoj svojih različitih identiteta, mogućnosti, sa pravom na vlastite izbore. Feminizam trećeg talasa se vezuje danas uz queer teoriju, ženizam, post-kolonijalnu teoriju, kritičku teoriju.

FAMILY FRIENDLY POLITIKE

Family friendly policies ili politke bliske porodici podrazumevaju raznovrsne radne prakse koje su ustanovljene sa ciljem da se zaposlenima omogući da dostignu zadovoljavajuću ravnotežu između zahteva privatnog i profesionalnog/poslovnog života. Često se uvode s ciljem re-integracije žena nakon porodijskog odsustva. Ipak, politika jednakih mogućnosti zahteva da opcije fleksibilnog radnog vremena budu dostupne i muškarcima.

Fleksibilno radno vreme je jedna od tekovina savremenog razvoja organizacije rada. Koristi se uglavnom da bi se lakše uskladile obaveze vezane za održavanje života u porodici i profesionalne obaveze. Fleksibilno radno vreme može se odnositi na dnevnu, nedeljnu, mesečnu ili godišnju organizaciju radnog vremena. Mane fleksibilno organizovanog radnog vremena vezane su za lošiji tretman onih koji ga koriste, manju mogućnost napredovanja u profesionalnoj karijeri. Jednom rečju, na fleksibilno radno vreme se još uvek gleda kao na pomoćnu kategoriju. To je sigurno vezano za činjenicu da se ono odno-

si uglavnom na žene, da muškarci koriste znatno ređe fleksibino radno vreme što znači i da u znatno manjoj meri preuzimaju obaveze vezane za porodicu.

Family friendly politike mogu uvoditi, pored fleksibilnog radnog vremena, i usluge čuvanja dece u okviru sedišta radne organizacije (u slučaju korporacija ili mnogoljudnih kolektiva), pomoć za brigu o starim licima, kao i podršku u aktivnostima vezanim za razvoj lokalne zajednice. Uvođenje ovakvih programa, svakako, zahteva značajne ekonomske resurse i investicije. S druge strane, korisnost ovih programa je moguće uočiti u društvima gde se *family friendly* politike već duže vreme sprovode, i ogledaju se u višem stepenu socijalne uključenosti, većoj motivaciji zaposlenih da aktivno doprinose na radnom mestu, što se ogleda i u većoj produktivnosti¹⁷.

17 <http://www.flexibility.co.uk/issues/WLB/rowntree1.htm>;
http://www.oregon.gov/DAS/HR/docs/train/ffp_guide3.pdf

G

GENITALNO SAKAĆENJE **(FEMALE GENITAL MUTILATION- FGM)**

Genitalno sakaćenje ili mutilacija ženskih polnih organa djevojčica je i danas realnost velikog broja žena u svetu. Prema proceni Svetske zdravstvene organizacije dva miliona djevojčica godišnje biva podvrgnuto ovoj intervenciji. Genitalno sakaćenje je odsecanje spoljnih delova genitalija, klitorisa, velikih i malih usmina, u zavisnosti od forme mutilacije koja se primenjuje. Dubina zahvata varira od odsecanja vrha klitorisa, preko odsecanja klitorisa i dela usmina do odsecanja klitorisa, velikih i malih usmina i zašivanja vaginalnog otvora. Ostavlja se mali prolaz za mokraćne puteve i oslobađanje od menstrualne krvi. Ovako zašivene djevojke se pre stupanja u seksualne odnose podvrgavaju novoj intervenciji, što se dešava i prilikom porođaja.

Genitalno sakaćenje je bolna i mučna praksa za žene. S obzirom da ova praksa ulazi u domen „tradicionalne medicine“ i ostaje van legalnih zdravstvenih institucija, nivo higijene prilikom obavljanja ove intervencije je često nizak, te je prateća pojava veliki broj infekcija, kao i pogrešnih zašivanja koja onemogućavaju pražnjenje organizma, što sve predstavlja uzroke smrti djevojčica i žena koje su bile izložene ovom poduhvatu.

Pretpostavlja se da je u svetu oko 135 miliona djevojčica bilo podvrgnuto ovoj tradicionalnoj praksi, od čega najveći broj na afričkom kontinentu.¹⁸

Genitalno sakaćenje je oblik surove kontrole ženske seksualnosti i jedan od najsurovijih oblika institucionalizovanog nasilja nad ženama.

18 Zaharijević Adrijana (priredila), Neko je rekao feminizam, Heinrich Böll Stiftung, 2008., str. 155.

GINOKRITIKA

Početkom osamdesetih godina XX veka Ilejn Šovolter se upušta u avanturu klasifikovanja i sistematizovanja feminističke kritike. Veliko interesovanje izaziva njen članak „Feministička kritika na raskršću“ (1981) Šovolterova ističe da je feministička kritika ušla u *razvojnu fazu* koja zahteva utvrđivanje teorijskih osnova i diferencijaciju nastalih pravaca. Ona nalazi da je dominantan pravac *revizionistička struja feminističke literarne kritike*. Najistaknutija predstavnica ovog pravca je Sandra Gilbert „Šta feministička kritika traži?“ („What Do Feminist Critics Want?“). Gilbertova traži detabuiziranje i dešifrovanje pitanja koja su skrivala vezu između tekstualnosti i seksualnosti i oslobađanje od uticaja kulturnih autoriteta. U tom kontekstu revizionistička feministička kritika sledi težnje aktivistkinja drugog talasa feminizma razotkrivajući u literaturi mehanizme represije prema ženama i različite oblike muške dominacije kroz književne kanone koji su garant očuvanja dominantne muške perspektive. Ova kritika se, prema Šovolterovoj, ubrzo suočila sa vlastitim granicama, to jest sa nedostatkom pozitivnog aspekta. Bila je vrlo produktivna na terenu protiv čega je, ali su joj nedostajali aspekti za šta se zalaže. Jednom rečju, revizionistička feministička kritika je bila zavisna od androcentričke perspektive. Upravo napuštanje androcentričke perspektive pomoglo je rađanju ginokritike. Feministička kritika se suočila sa problemom nalaženja sopstvenog sistema, sopstvene teorije.

Žensko iskustvo, „čestara različitosti“ je postalo predmet istraživanja. Taj sopstveni ženski glas je trebalo da postane ginokritika. Nije Šovolter izmislila ginokritiku. Žene su uvek tragale za vlastitim glasom, ali ona je to žensko traganje imenovala. Jedan od centralnih problema ginokritike postaje konstrukcija 'ženskosti'. Pitanje 'ženskosti' je postavila Patriša Mejer-Speks autorka knjige „Ženska imaginacija“ („Female Imagination“, 1975). Pored jasnog definisanja 'ženskosti' ginokritika je trebalo da istraži istoriju, stil, teme, vrste i strukture ženskog književnog stvaralaštva, da opiše stvaralački proces i konačno kanone. Diskusija je vođena i oko odnosa čitateljka – autorka teksta.

Šovolterova sistematizuje četiri modela definisanja 'ženskosti' u feminističkoj kritici: biološki, lingvistički, psihoanalitički i kulturni. Pokazalo se da je reč o vrlo produktivnoj sistematizaciji feminističke kritike.

Biološki model telo smatra neodvojivim od intelekta. Telesnost, čulnost, jezik tela postali su predmet analize naspram 'muškoj racionalno-

sti' i sveprisutnoj dualnosti tela i intelekta. Opasnost ove kritike bila je u apsolutizaciji značaja telesnosti za pisanje i čitanje. Jedna od glavnih predstavnica je Alisija Ostriker („Body Language: Imagery of the Body in Women's Poetry“, 1980).

U lingvističkim i tekstualnim teorijama traga se za polnom determinacijom jezika. Ove teorije su u većini bile normativnog karaktera zahtevajući stvaranje specifičnog jezika koji će isključivati pokoravanje žena. U prilog ovim teorijama išli su različiti tajni jezici žena koji datiraju od mitova preko jezika stvaranih u netolerantnim, ženama nesklo-nim kulturnim okružjima. Ali, opasnost je predstavljalo izolovanje, zapravo getoiziranje kulture žena iz društvenog konteksta i samim tim njeno ponovno marginaliziranje. Ove teorije su najdoslednije razvijale Francuskinje Ani Leklerk, Šantal Šaval i Žan Ivrrar.

Imajući u vidu tretman 'ženskog' kao manje vrednog, 'kastriiranog', faličnog u psihoanalizi Sigmunda Frojda jasno je da je uspostavljanje veze između psihe autorke i njenog stvaralaštva moralo biti pod opterećenjem izrazito falocentrički struktuirane psihoanalize. U više navrata autorke kritički vrednuju odnos psihoanalize i ženskog stvaralaštva. Implicitna kritika je (Doroti Dinerstin i Nensi Čadorov) polni identitet definisala na preedipovskoj fazi razvoja ličnosti. Džulijet Mičel izvodi feminističku reinterpretaciju Edipovog kompleksa povezujući Frojdove interpretacije sa drugačijim istorijskim kontekstom što ih uveliko obesmišljava. Koncentrišući se na odnos majka-ćerka, na psihodinamiku odnosa unutar ženskih zajednica kao impulse ženskog stvaralaštva Šovolterova ograničenja ovog kritičkog modela nalazi u nedovoljnom prisustvu društvenog konteksta u širem smislu, to jest ekonomskih činilaca, etničkih i kulturnih specifičnosti unutar kojih žene stvaraoci deluju.

Feministička kritika iz perspektive kulturne antropologije ima sve elemente izostavljene u biološkom, tekstualnom i psihoanalitičkom modelu.

Ginokritika je bila važan pokret krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina XX veka. Danas predstavlja deo feminističke istorije. Njeno najproduktivnije ishodište bile su arahnologija Nensi Miler („Poetics of Gender“, 1986) i *écriture féminine* Elen Siksu, Lis Irigeraj, Julije Kristeve.

H

HETEROSEKSIZAM

Heteroseksizam je vrlo uvrežen oblik diskriminacije. Bazira se na predrasudi da je heteroseksualnost jedini normalni oblik ljudske seksualnosti. To znači da se velika grupa LGBTTIQ osoba diskriminiše, da se njihova seksualna iskustva i žudnje negiraju, smatraju devijantnim. Svetska zdravstvena organizacija je uklonila homoseksualnost sa liste bolesti 1992. godine. U dopisu Srpskog lekarskog društva od 14. maja 2008. godine, koji je odgovor na pitanje NVO Labris da li se homoseksualnost kod nas i dalje tretira kao bolest, stoji: "...homoseksualnost se u važećoj ICD-10 Klasifikaciji duševnih poremećaja i poremećaja ponašanja ne pojavljuje kao bolest... Kako je i naša zemlja članica Svetske zdravstvene organizacije podrazumeva se da delimo stavove iste, da istopolna orijentisanost nije mentalno oboljenje."¹⁹

Iako antidiskriminacioni zakoni izričito zabranjuju diskvalifikovanje ličnosti po osnovu seksualne orijentacije, uticaj verskih zajednica, predrasude i nespremnost ljudi da menjaju jednom prihvaćena uverenja reprodukuju heteroseksističke stavove.

HOMOFOBIIJA

Homofobija je upućena prema homoseksualno, biseksualno, transeksualno, interseksualno i queer orijentisanim osobama. Reč je o bezrazložnoj mržnji prema osobama drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne. Kao i svaka druga neosnovana mržnja i homofobija proizvodi strah i manipuliše vlastitim imaginarnim proizvodima. Homofobične osobe pripisuju homoseksualnosti i homoseksualno orijentisanim osobama niz osobenosti koje nemaju veze sa ličnim karakteristikama i svojstvima osoba, već predstavljaju mišljenje zasnovano na stereotipnim vizijama i predrasudama. Nedavno, prilikom

19 Izvor: Gayten LGBT

javne i parlamentarne rasprave u Skupštini Republike Srbije o predlogu Zakona o zabrani diskriminacije građani i građanke su imali priliku da čuju karakterističan repertoar homofobičnih izjava.

Kroz razne istorijske periode pa i danas, homoseksualne osobe su proglašavane krivcima za niske natalitetne stope, “belu kugu”, izumiranje naroda. Svakome ko je u stanju da sledi logički vlastitu misao jasno je da nije svako vođenje ljubavi nužno usmereno na produženje vrste, da ljudi imaju pravo da slede potrebe vlastitog tela, da biraju seksualne partnere i da to ne moraju da rade u skladu sa društveno dominantnim heteroseksualnim modelom.

Drugi homofobični argument je upućen nepodobnosti homoseksualnih osoba da odgajaju vlastitu ili usvojenu decu. U svetu već deцениjama homoseksualne osobe odgajaju decu i prema istraživanjima ta deca se od dece koja rastu u heteroseksualnim porodicama razlikuju samo po tome što su tolerantnija i lakše prihvataju drugost i različitost. Homoseksualne osobe su u velikoj većini deca rođena u heteroseksualnim zajednicama. Heteroseksualnost roditelja ne povlači automatski heteroseksualnost dece i *vice versa*.

Društvo koje drži do demokratskih vrednosti kriminalizuje homofobiju i štiti prava svojih građanki i građana da slobodno odlučuju koga će i kako voleti. Društvo tolerancije i inkluzije prepoznaje jednaku vrednost svake ljubavi.

INCEST

Incest – u našem narodu poznat pod imenom rodoskrnavljenje - u većini evropskih zakonodavstava se vezuje za seksualnu zloupotrebu dece od strane roditelja, odnosno seksualne odnose između brata i sestre ako su stariji od 16 godina. Širi kontekst u kojem neka zakonodavstva koriste ovu reč je seksualna zloupotreba deteta od strane onih koji su u položaju autoriteta u odnosu na dete i koji zloupotrebljavaju poverenje deteta (vaspitači, nastavnici, terapeuti, rođaci, komšije). Rodoskrnavljenje se sankcioniše u gotovo svim zajednicama, mada se granice u rodbinskim vezama različito tretiraju.

U 85% slučajeva žrtve incesta su devojčice. Postojanje incesta se vekovima zataškavalo. Žrtve su najčešće bile tretirane kao psihijatrijski bolesnici. Nema zajednice u kojoj nisu zabeleženi slučajevi incesta. Ako se o incestu čuti, to je samo znak da se zajednica sa problemom nije suočila. Incest je rasprostranjeniji u zatvorenim malim zajednicama, na izolovanim farmama, brdsko-planinskim selima bilo zbog preterane okrenutosti članova porodice jednih ka drugima bilo zbog opredeljivanja incestnika da žive na mestima gde su izolovani i van domašaja zakona. Jedan od bitnih razloga zašto se o incestu ćutalo je idealizovanje porodice kao osnovne ćelije društva. Incest dovodi pod znak pitanja sve uloge koje u porodici postoje. Majka incestuizirane devojčice u velikom broju slučajeva nije na strani kćeri, negira postojanje incesta ili okrivljuje kćer jer je njena uloga supruge i majke potpuno uzdrmana.

Već pomena reči 'incest' izaziva odijum. Prva reakcija je uvek šok. Posledica obelodanjivanja postojanja incesta najčešće dovodi do prekida incestuoznih radnji, samo bez temeljne organizovanosti zaštite žrtve, dugogodišnjeg praćenja situacije, terapijskog rada sa žrtvom, temeljnog prikupljanja dokaza i kažnjavanja nasilnika, terapijskog rada sa svim članovima porodice incestuozna situacija se može vrlo lako obnoviti bilo na samoj žrtvi ili drugoj mlađoj devojčici u porodici. Prema švajcarskim

istraživanjima porodica u kojoj je konstatovan incest veoma često ima dugu istoriju incesta. Postojanje incesta na jednom članu porodice može nagoveštavati niz žrtava unutar jedne porodice kroz generacije.

Ženski pokret u Beogradu se početkom devedesetih organizovao, suočio sa problemom incesta, uticao na izmenu zakona, senzibilizaciju društva i institucija za prepoznavanje incesta i adekvatno reagovanje. Incest trauma centar je pionirska organizacija koja problemu pristupa sa feminističkih pozicija.

INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA POSTIZANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI U REPUBLICI SRBIJI

Organizacija Ujedinjenih nacija već skoro pet decenija promovise ustanovljavanje i institucionalizaciju mehanizama za postizanje rodne ravnopravnosti. Još 1962 godine je Komisija za status žena UN identifikovala vrednosti imenovanja nacionalnih komisija za status žena koji bi bili, po tadašnjoj definiciji UN, „jedno ili više tela organizovanih u sistem koji funkcionišu u okvirima različitih državnih organa priznatih od strane vlada kao institucije koje se bave unapređenjem položaja statusa žena“²⁰.

U Srbiji uvođenje institucionalnih mehanizama za postizanje rodne ravnopravnosti počinje kao proces nakon demokratskih promena u zemlji. Ravnopravnost žena i muškaraca postaje sastavni deo zakonodavnog sistema Republike Srbije, posebno osnažen donošenjem novog Ustava Republike Srbije, u članu 15. gde „Država jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti.“. Dalja razrada zakonskih garancija jednakih mogućnosti za žene i muškarce, uvodi se Zakonom o ravnopravnosti polova, koji je usvojen 11. decembra 2009. godine na zasedanju Narodne skupštine Srbije. Taj zakon ulazi u okvire antidiskriminacionog zakonodavstva, gde se krovnim zakonom smatra Zakon o zabrani diskriminacije, koji je stupio na snagu u aprilu 2009. godine.

Mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti obuhvataju pored pomenutog zakonodavnog okvira, i tela za rodnu ravnopravnost na svim nivoima vlasti, strategije i akcione planove, kao zaštitnike građana. U Srbiji postoje tela za rodnu ravnopravnost na svim nivoima vlasti i to:

20 *Institucionalni mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti*, OEBS, Beograd, 2005

I Na centralnom nivou vlast:

- Uprava za rodnu ravnopravnost pri Ministarstvu rada i socijalne politike, prvi i jedini izvršni mehanizam na državnom nivou,
- Savet za ravnopravnost polova, savetodavno telo Vlade Republike Srbije,
- Skupštinski odbor za ravnopravnost polova, telo na nivou zakonodavne vlasti,
- Zamenica zaštitnika građana za rodnu ravnopravnost,
- Poverenica za zaštitu ravnopravnosti.

II Pokrajinski institucionalni mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti, među kojima:

- Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova,
- Savet za ravnopravnost polova,
- Zamenica pokrajinskog ombudsmana za pitanja ravnopravnosti polova,
- Odbor za ravnopravnost polova,
- Zavod za ravnopravnost polova AP Vojvodine,

III Lokalna tela za rodnu ravnopravnost:

- Više od 90 tela za rodnu ravnopravnost na nivou lokalne samouprave.

INSTITUCIONALNI MEHANIZMI

ZA RODNU RAVNOPRAVNOST NA REPUBLIČKOM NIVOU

Savet za rodnu ravnopravnost

Predstavlja vladino međuresorno savetodavno telo u koje su uključeni članovi iz civilnog društva i akademskih krugova, prvi put ustanovljeno 2004. godine.

Zadaci Saveta su da:

- razmatra i predlaže mere za unapređenje politike ostvarivanja rodne ravnopravnosti sa stanovišta međuresorske saradnje u ovoj oblasti;
- daje inicijativu za preduzimanje kratkoročnih mera koje doprinose ostvarivanju rodne ravnopravnosti;
- daje inicijativu za donošenje programa prikupljanja, obrade i objavljivanja statističkih podataka kojim će se obezbediti

- da se na ravnopravan način tretiraju polovi;
- prati i analizira kriterijume selekcije u različitim procedurama izbora i imenovanja na javne funkcije i daje inicijativu za otklanjanje prepreka koje se negativno odražavaju na izbor i imenovanje manje zastupljenog pola;
- razmatra i inicira programe i predlaže mere za podsticanje i osposobljavanje žena za učešće u javnom i političkom životu;
- razmatra i druga pitanja od interesa za postizanje rodne ravnopravnosti;
- razmatra predloge, zaključke i preporuke Foruma sektora civilnog društva;
- formuliše predloge i preporuke upućene Vladi RS za unapređenje politike postizanja rodne ravnopravnosti.

Odbor za ravnopravnost polova Narodne skupštine Republike Srbije

Poslovníkom Narodne skupštine Republike Srbije, u paragrafu 5 „Odbori i druga radna tela Narodne skupštine“, član 71. definišu se nadležnosti Skupštinskog odbora za ravnopravnost polova, koji je prvi put osnovan 2002. godine: „Odbor za ravnopravnost polova razmatra predlog zakona, drugog propisa i opšteg akta sa stanovišta unapređivanja i postizanja ravnopravnosti (rodne jednakosti) polova. Odbor sagledava stanje vođenja politike, izvršavanje zakona, drugih propisa i opštih akata od strane Vlade Republike Srbije i drugih organa i funkcionera odgovornih Narodnoj skupštini, sa stanovišta poštovanja ravnopravnosti polova. Odbor ima 15 članova.“

Skupštinskom odboru za ravnopravnost polova organi izvršne vlasti podnose redovne izveštaje o sprovođenju startegija i zakona iz oblasti rodne ravnopravnosti. Uprava za rodnu ravnopravnost, kao organ izvršne vlasti zadužen za sprovođenje politika, mera i zakona iz oblasti rodne ravnopravnosti podnosi redovne godišnje izveštaje o sprovođenju Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (2009-2014), Nacionalnog akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (2010-2015), kao i Zakona o ravnopravnosti polova. Odbor za ravnopravnost polova Narodne skupštine Republike Srbije, takođe, razmatra redovne godišnje

izveštaje koje mu podnosi Politički savet, multisektorsko, interesorno telo, zadužen za sprovođenje Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u Republici Srbiji (2010-2015).

U dosadašnjoj praksi rada ovog Skupštinskog odbora može se zapaziti posebna pažnja koju odbor pridaje obeležavanju Međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad ženama koji se obeležava svake godine 25. novembra.

Uprava za rodnu ravnopravnost

Jula 2007. godine u okviru Ministarstva rada i socijalne politike ustanovljen je Sektor za rodnu ravnopravnost, prvi izvršni mehanizam Vlade Republike Srbije za ostvarivanje rodne ravnopravnosti.

Zakonom o ministarstvima, "Sl.glasnik", broj 65/08, propisano je da se u okviru istog ministarstva obrazuje Uprava za rodnu ravnopravnost, preuzimajući funkciju izvršnog mehanizma, kao i nadležnosti i odgovornost za sprovođenje aktivnosti dotadašnjeg Sektora za rodnu ravnopravnost. Članom 19. navedenog Zakona definisane su i proširene nadležnosti i zadaci Uprave za rodnu ravnopravnost, i to:

- analiza stanja i predlaganje mera u oblasti unapređenja rodne ravnopravnosti;
- izrada i sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti;
- izrada nacрта zakona i drugih propisa u ovoj oblasti;
- saradnja sa drugim državnim organima, organima autonomnih pokrajina i organima jedinica lokalne samouprave u ovoj oblasti;
- međunarodna saradnja;
- koordinacija rada i pružanje stručne i administrativno-tehničke podrške Savetu za ravnopravnost polova;
- poboljšanje položaja žena i promocija rodne ravnopravnosti i politike jednakih mogućnosti;
- integrisanje principa rodne ravnopravnosti u svim oblastima delovanja institucija sistema;
- sprovođenje preporuka Komiteta UN o eliminaciji diskriminacije žena, kao i druge poslove u skladu sa zakonom.

Pod okriljem Uprave za rodnu ravnopravnost sprovodi se Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnoprav-

nosti, kao i akcioni plan koji predstavlja njenu operativnu razradu. Isti izvršni mehanizam zadužen je za nadgledanje sprovođenja Zakona o ravnopravnost polova, koji je stupio na snagu krajem 2009 godine.

Zaštitnik građana

Član 6. Zakona o zaštitniku građana, koji je izglasan u Narodnoj skupštini 16. septembra 2005. godine, predviđa posebnu zaštitu u pogledu ravnopravnosti polova: „Zaštitnik građana ima četiri zamenika koji mu pomažu u obavljanju poslova utvrđenih ovim zakonom, u okviru ovlašćenja koja im on prenese. Prilikom prenošenja ovlašćenja zamenicima, Zaštitnik građana posebno vodi računa o tome da se obezbedi određena specijalizacija za obavljanje poslova iz nadležnosti Zaštitnika građana, naročito u pogledu zaštite prava lica lišenih slobode, ravnopravnosti polova, prava deteta, prava pripadnika nacionalnih manjina i prava osoba sa invaliditetom.”²¹

Na petom vanrednom zasjedanju Narodne skupštine, održanom 7. oktobra 2008 godine, po prvi put su izabrani i imenovani zamenici zaštitnika građana, među kojima i Zamenica zaštitnika građana za rodnu ravnopravnost i prava osoba sa invaliditetom.²²

21 Zakon o zaštitniku građana, Službeni glasnik br. 54/2007.

22 <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/o-nama/zamenici-zastitnika-gradjana>

J

JEDNAKOST

’Jednakost’ je pojam o kojem su se kroz istoriju vodile, i danas se vode mnogobrojne debate. Predmet je sporova, zablude, ali i ideal mnogih utopijskih projekata. Društvena jednakost se vezuje za distribuciju društvene moći to jest za posedovanje materijalnih bogatstava, političke vlasti i društvenog ugleda. Objašnjavanje postojanja društvenih nejednakosti ima različit karakter od mitsko-religijskog (da je to izraz božije volje), preko naturalističkih teorija (društvene nejednakosti su uslovljene prirodnim nejednakostima), do socioloških (nejednakosti su posledica delovanja kompleksnih činilaca – prirodnih, sociokulturnih i individualnih).

Formalno-pravna jednakost je dosledna primena svih zakonskih normi za sve. Jednakost početnih šansi pretpostavlja dovođenje svih pojedinca/pojedinki u jednake startne uslove. Treći tip jednakosti je jednakost ishoda. Dakle, uvođenje mera koje će obezbediti redistribuciju startnih uslova u korist defavorizovanih grupa i pojedinaca. Kvote, mere afirmativne akcije i pozitivne diskriminacije spadaju u te mere. Danas se umesto pojma ’jednakost’ koristi pojam ’jednake mogućnosti’ jer je društveno znatno realniji.

JEDNAKE MOGUĆNOSTI

Jednake mogućnosti predstavljaju širi pojam od rodne ravnopravnosti, utoliko što pored jednakih mogućnosti za žene i muškarce, pod pojmom podrazumevaju i jednake mogućnosti za učešće u društvenom, javnom i profesionalnom životu za sve individue, koje mogu biti izložene diskriminaciji po bilo kom osnovu ili ličnom svojstvu kao na pimer: polu, seksualnoj orijentaciji, etničkoj pripadnosti, religijskom ili političkom opredeljenju, fizičkim karakteristikama, statusu, godištu, članstvu u nekoj organizaciji itd.

Evropsko zakonodavstvo se bavi postavljanjem standarda jednakih mogućnosti i kroz primarno i kroz sekundarno zakonodavstvo. U domenu jednakih mogućnosti važno mesto zauzimaju pravne tekovine u oblasti rodne ravnopravnosti. One su primarno ukorenjene u Poglavlju o socijalnoj politici, posebno u članu 141. Ugovora o EZ (bivši član 119. – Ugovor o EEZ - Rimski ugovor iz 1957), koji čini sastavni deo Ugovora o EU iz Amsterdama, gde se postavlja pravna osnova za evropsko zakonodavstvo u pitanjima zapošljavanja i zanimanja, preciznije garantuje se pravo na jednaku platu za rad jednake vrednosti i kao takav se neposredno primjenjuje u državama članicama. Na ove odredbe pojedinci, državljani zemalja članica EU, mogu se direktno pozvati pred nacionalnim sudovima. Ovo osnovno pravo je omogućilo EU da u okviru prvog stuba razvije dalekosežne pravne tekovine na području socijalne politike u smislu stvaranja zakonodavstva o jednakom tretmanu.

Amsterdamski ugovor – Ugovor o Evropskoj uniji, u članu 2 definiše unapređivanje rodne ravnopravnosti kao jedan od ključnih zadataka EU, dok u članu 3 uvodi koncept *gender mainstreaming*, tj. uvođenje rodno osvešćene politike u sve sfere delovanja unije. Ova dva člana stvorila su pretpostavke za lakše formiranje institucionalnih mehanizama za postizanje rodne ravnopravnosti na nivou EU. Odredbe člana 251. odnose se na postupak donošenja pravnih akata sekundarnog zakonodavstva EU u procesu saodlučivanja Evropskog parlamenta i Saveta ministara. U oblasti jednakih mogućnosti za žene i muškarce donesene su brojne direktive koje regulišu pitanja iz sfere socijalnih i ekonomskih prava. Značajni pomaci u regulisanju pitanja rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti napravljeni su donošenjem Lisabonskog ugovora.

K

KODEKS RODNE RAVNOPRAVNOSTI U MEDIJIMA

S obzirom da su mediji puni mizoginih poruka, da su muškarci favorizovani u medijskim sadržajima, da je medijski prostor izložen pritiscima različitih centara moći, a same novinarke/novinari nemaju obavezujuće norme kad je reč o tretmanu pitanja koja se odnose na rodnu ravnopravnost logično je bilo da pitanje rodne ravnopravnosti u medijima postane jedan od prioriteta Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti.

Strategija predviđa uklanjanje rodnih stereotipa i promociju rodne ravnopravnosti. Kao neophodne mere u strategiji se predlažu: afirmacija rodno senzitivnog medijskog delovanja, neseksistička upotreba jezika, poklanjanje pažnje problemima višestruko diskriminiranih grupa, afirmacija ženskog stvaralaštva, organizovanje edukacija, istraživanja i povećanje broja žena na mestima odlučivanja u medijima.

Kodeks rodne ravnopravnosti u medijima za sada je okvir kojeg se novinari/novinarke mogu držati, ali ne postoje sankcije ukoliko ga se ne drže. Antidiskriminacioni zakon pruža okvir za reagovanje, ali da li će reagovanja biti ili ne zavisi pre svega od snage ženskog pokreta, aktivnog pristupa stanovništva i institucionalnih mehanizama zaduženih za zaštitu ravnopravnosti.

KONVENCIJA O SPREČAVANJU I SUZBIJANJU NASILJA NAD ŽENAMA I NASILJA U PORODICI SAVETA EVROPE (NACRT)

Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici Saveta Evrope još u formi nacrtu u trenutku pisanja predstavljaće kada bude usvojena prvi međunarodni dokument obavezujućeg karaktera za države potpisnice u oblasti suzbijanja nasilja nad ženama i porodičnog nasilja kao najzastupljenijeg oblika rodno zasnovanog nasilja. Na njenoj izradi radio je Ad hoc komitet za pisanje Konvencije o spreča-

vanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (CAHVIO) od konstituisanja u decembru 2009, kroz šest radnih sastanaka, do decembra 2010. Republika Srbija je, takođe, bila zastupljena kroz svoju predstavnicu u radu Komiteta. Konvencija je rađena pod okriljem Generalnog direktorata za ljudska prava i pravne poslove pri Savetu Evrope.

Konvencija definiše strukturni pristup kroz tri P + još jedno P: Prevention, Protection, Prosecution + Policy. U prevodu na srpski to znači: prevencija, zaštita, procesuiranje počilaca i meke mere politike delovanja. Dakle, Konvencija prepoznaje značaj sistemskog delovanja u cilju suzbijanja nasilja kroz preventivne mere, kroz unapređivanje sistema zaštite žrtava nasilja u porodici, kroz jasno sankcionisanje nasilničkog ponašanja i kroz stvaranja političkih strateških dokumenata i stvaranja strukturnog pristupa u suzbijanju nasilja.

Konvencija otvara mogućnost individualnih i kolektivnih pritužbi na osnovu ugroženih prava iz ove konvencije, po iscrpljivanju svih domaćih pravnih sredstava zaštite, pred mehanizmima zaštite kao što je Evropski sud za ljudska prava, CEDAW komitet ili mehanizam za pritužbe pod Evropskom socijalnom poveljom.

Ono što čini ovu Konvenciju posebnom jeste činjenica da će ona biti otvorena za potpisivanje i za zemlje koje nisu članice međunarodne organizacije Savet Evrope, dakle i šire od sadašnjih 47 država članica.

Ad hoc komitet za pisanje Konvencije o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici - CAHVIO je usvojio poslednji Nacrt konvencije na šestom sastanku održanom decembra 2010. godine i prosledio je nacrt Komitetu ministara kako bi Nacrt bio podnesen Parlamentarnoj skupštini Saveta Evrope na usvajanje. Usvajanje se očekuje tokom 2011. godine i predstavljaće značajnu prekretnicu u zaštiti od porodičnog nasilja i nasilja nad ženama.

KVOTE

Kvota su mere kojima treba da se ispravi podzastupljenost žena na mestima gde se odlučuje. Kvota su iznuđeno društveno rešenje koje treba da ispravi višemilenijumsko potiskivanje žena u sferu privatnosti i njihovo onemogućavanje da ravnopravno odlučuju u javnom i profesionalnom životu.

Sledeći konceptualnu zamisao politike jednakih mogućnosti u nacionalnim dokumentima koja regulišu pitanja zastupljenosti²³ koristi se izraz 'manje zastupljeni pol'. S obzirom na statističke podatke koji ukazuju na perpetuirano nesrazmerno zastupljenje muškaraca i žena na mestima odlučivanja, proizilazi da se sistem kvota u ovom istorijskom trenutku odnosi na žene. U dosadašnjoj praksi nije zabeležen nijedan slučaj primene kvota na muškarce, ali ne isključuje se mogućnost da se to čini u budućnosti, ukoliko se okolnosti promene na uštrb osoba muškog pola.

Kvotama se određuje koji procenat ili broj žena minimalno treba da bude zastupljen. Koliko otpora se pruža sistemu kvota najevidentnije je kako sporo i sa koliko prepreka taj sistem postaje realnost. Za sada kvote od 30% u Srbiji su obavezne za predizborne liste i na nacionalnom nivou i na nivou lokalne samouprave, za sve političke opcije. Ipak, zakonska regulativa ostavlja prostor da se političke stranke nakon izbora ogлуše o kvote, jer ne postoji obaveznost poštovanja iste proporcije pri imenovanju predstavnika/ca na pozicije. Iz tog razloga, do 2010. godine, u Srbiji još uvek nije dostignuta granica od 30% na predstavničkim mestima, ni među poslanicima/cama ni u odborima lokalnih samouprava.²⁴

Sistem kvota do izvesne granice pokazuje da pomera učešće žena u političkom životu. Kvote predstavljaju jednu od mera pozitivne akcije, što ih samim tim čini privremenom merom. Drugim rečima, kada bude dosegnuta paritetna zastupljenost sistem kvota neće biti potreban.

23 Zakon o izboru narodnih poslanika, Službeni glasnik RS br. 35/00; Zakon o izborima za jedinice lokalne samouprave, Službeni glasnik RS br. 129/2007; Zakon o ravnopravnosti polova, Službeni glasnik RS br.104/2009.

24 *Žene i muškarci u Srbiji*, Republički zavod za statistiku u Srbiji, 2008, Beograd, str. 67.

L'»ÉCRITURE FÉMININE«

L'»écriture féminine« je kritičko sagledavanje ženskog književnog stvaralaštva i njegove pozicije u književnosti. Ova feministička kritika je ponikla u Francuskoj i imala najviše domete u francuskom feminizmu. Glavne autorke su Elen Siksu (Hélène Cixous), Lis Irigeraj (Luce Irigaray), Žan Ivrrar (Jeanne Hivrrar), An Leklerk (Annie Leclerc), Monik Vitig (Monique Wittig), Julija Kristeva (Julia Kristeva). Kritika 'žensko stvaralaštvo' nastaje u okviru poststrukturalizma i kritike psihoanalize. Autorke insistiraju na pojmu 'telo-mišljenje' naglašavajući na taj način sveobuhvatnost ženskog prilaza delu, uvažavanje čulnosti, emocionalnosti, telesnosti, uticaj nesvesnog na stvaralaštvo. L'»écriture féminine« je, takođe, kritika Frojdovog koncepta u Lakanovoj interpretaciji unutar koga je žensko obeleženo nedostatkom penisa. Sve teoretičarke «l'écriture féminine» istovremeno pišu pesme, dramske i literarne tekstove.

Plodna produkcija »l'écriture féminine« započela je tekstom *La jeune née* Elen Siksu, nastalim u saradnji sa Katrin Kleman (Catherine Clément), koji je omaž eseju Simon d' Bovuar (Simone de Beauvoir) «Smeh meduze» («Le rire de la méduse») u *L'Arc*, 1977. «Na početku su naše razlike.» kaže Siksu u ovom programskom tekstu²⁵ Žensko stvaralaštvo karakteriše neobuzdanost, rušenje barijera, prelazak granica, ništenje tabua. «Divlji prostor» ženskog stvaralaštva je nedostupan muškarcima, nerazumljiv i nepoznat njihovom iskustvu. «Crni kontinent» je jezičko mesto žene. Njemu pripadaju 'smeh Meduze' i 'partizanke' (guérillères)²⁶ Ono izmiče pravilima bilo kojeg poretka jer je svaki poredak u biti patrijarhalan. Uvođenje reda, klasifikacije, hijerarhije, čvrste strukture - sterilizuje život, guši žudnju,

25 Cixous Hélène, 1975, «Le rire de la Méduse», Paris, *L'Arc* 61, Profemina, 43/45, 2006, str.67-81

26 Wittig Monique, 1969, *Les guérillères*, Paris, Éditions de Minuit

telesnost mišljenja. Slobodno se može zaključiti da u klasičnom smislu ne postoji teorijski koncept »l'écriture féminine«. Svako dedukovanje koncepta iz dela autorki se opire jer predstavlja pokušaj vraćanja na »belo mastilo« (ovim pojmom označavaju pisanje koje je gušilo žensku ekspresiju, prekrećavalo je). Žene imaju priliku samo da probiju svojom neobuzdanošću taj represivni namaz patrijarhata.

»L'écriture féminine« ima dva usmerenja sociološko i psihološko. Umesto rekonstrukcije dela »l'écriture féminine«, jer bi to bila 'izdaja', ostaje postavljanje pitanja na koja autorke odgovaraju. Koji su to samo ženski prostori? Zašto su žensko stvaralaštvo i njegovi izvori tajnoviti? Lis Irigeraj traga za odgovorima u psihoanalizi, zapravo u drugačijem pristupu psihoanalizi od Lakana. U preedipovskoj fazi razvoja (prelasku od zamišljenog ka simboličkom poretku) ona reinterpreтира Lakanova objašnjenja. Na mestu na kome Lakan izvodi 'nedostatak' žene, njenu nemogućnost da uđe u simbolički poredak, Lis nalazi izvor snage žene. U preedipovskoj fazi najsnažnije je jedinstvo deteta sa majkom, dok se dečak identifikuje sa ocem i odvaja od majke, devojčica ostaje »telo u telo s majkom«²⁷. Iz te ženske posebnosti Lis gradi ukorenjenost žene u sopstvenoj telesnosti i biološkoj vezi sa majkom. »Parler-femme« (govoriti-ženu) za Lis znači iznaći jezik koji »ne briše telesnost, nego telesno govori«. Specifičnost ženskog pisanja je njegova povezanost sa telesnošću. Tekstualnost je drugo lice seksualnosti. Te teze zastupaju sve feminističke psihoanalitičarke, koje između »l'écriture féminine« i »pisma tela« stavljaju znak jednakosti. Julija Kristeva tvrdi da je reč o jeziku koji dopire iz drugog sveta iz »asimboličke telesnosti«²⁸.

LEZBEJSTVO

Lezbejstvo je jedan od oblika istopolne seksualne orijentacije. Lezbejke su žene koje su u emocionalnim, seksualnim ili partnerskim vezama sa drugim ženama. Lezbejstvo ima dugu kontinuiranu istoriju. Jedna od najpoznatijih lezbejskih zajednica Helade je vrt Sapfo na ostrvu Lezbos prema kojemu su lezbejke uzele ime. Adrijen Rič je jedna od najistaknutijih teoretičarki lezbejske egzistencije.

Lezbejske teoretičarke su beskompromisno raskrinkale veze između

27 Irigaray Luce, 1981, *Le Corps-à-corps avec la mère* La Pleine lune

28 Kristeva Julia, 1974, *La révolution du langage poétique*, Paris, Seuil

veličanja heteroseksualnosti i patrijarhata, pa su njihovi nalazi od značaja i za žene sa drugačijom seksualnom orijentacijom. Lezbejke spadaju i među najaktivnije članice ženskog pokreta. Zahvaljujući lezbejskom aktivizmu promenjena su zakonodavstva demokratskih zemalja, stvorena je lezbejska kultura, lezbejska istraživanja, podkulture i čitav niz alternativnih životnih praksi.

Patrijarhalno društvo je dugo uspevalo da negira ili minorizira postojanje lezbejki i da legalno bude kršenje lezbejskih ljudskih prava. Danas je većina zakonodavstava demokratskih država dekriminalizovala istopolne odnose, a neke države su otišle i korak dalje pa su legalizovale lezbejske brakove, omogućile istopolnim zajednicama da usvajaju decu i izjednačile lezbejska i heteroseksualna porodična prava.

LGBTTIQ POPULACIJA

LGBTTIQ populacija je skraćenica koja obuhvata lezbejke, gej, biseksualne osobe, transrodne, transseksualne, interseksualne i kvir (queer) osobe. Zajedničko svim osobama LGBTTIQ populacije je da imaju različitu seksualnu orijentaciju od većinske heteroseksualne grupe.

Lezbejke su žene koje fizički i/ili emotivno privlače isključivo osobe istog pola. Treba izbegavati korišćenje termina 'homoseksualke', 'homoseksualne žene', 'žene koje ne vole muškarce'... Lezbejke u Srbiji koriste termin 'lezbejke' ne termin 'lezbijke'.

Gej je pojam koji se upotrebljava za muškarce koji vole muškarce.

Biseksualac/biseksualka/biseksualne osobe emotivno i/ili fizički privlače osobe istog i drugog pola. Biseksualna osoba ne mora da ima seksualna iskustva sa oba pola, u stvari nije neophodno da je uopšte imala seksualna iskustva da bi se definisala kao biseksualna.

Pod transrodnom osobom se podrazumeva onaj/ona čiji rodni identitet i/ili rodno izražavanje nije u skladu sa uvaženim (nametnutim) tradicionalnim rodnim ulogama i normama.

Transeksualna osoba ima jasnu želju i nameru da promeni svoj pol, kao i osoba koja je delimično ili potpuno modifikovala (uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije) svoje telo i prezentaciju, izražavajući svoj rodni i/ili polni identitet i osećaj sebe.

Interseksualna osoba se rađa sa polnim i reproduktivnim organima koji nisu definisani kao izričito ženski ili muški.

Pojam kvir (Queer) je ranije u engleskom jeziku korišćen kao pogr-

dan naziv za ne-heteroseksualne osobe. Ovaj termin su LGBTTIQ osobe zatim preuzele kako bi opisivale same sebe. Neke osobe posebno cene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost – ne samo gejeva i lezbejki već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, kao i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive svoj život van hetero-patrijarhalnih normi.

LGBTTIQ osobe su tek od nedavno izašle iz senke. Borba za prava osoba koje po seksualnoj orijentaciji ne pripadaju većinskoj hegemonnoj grupi heteroseksualaca/heteroseksualki traje veoma dugo, ali od nedavno prava LGBTTIQ osoba prepoznata su u zakonskoj regulativi razvijenih demokratskih zemalja, garantovana antidiskriminacionim zakonima. Razvila se i specifična kultura, jezik, zabava itd. LGBTTIQ populacije.

Tokom Drugog svetskog rata nacisti su u svojim konc-logorima ružičastim trouglom obeležavali gejeve, a crnim trouglom lezbejke, Romkinje i prostitutke. Tokom Drugog svetskog rata u nacističkim logorima pogubljeno je više desetina hiljada istopolno orijentisanih osoba. Zastava duginih boja je simbol jedinstva i različitosti koji se koristi širom sveta, kao obeležje mirovnog, feminističkog i LGBTTIQ pokreta.

LIBERALNI FEMINIZAM

Teorijska artikulacija feminizma počinje upravo sa teoretičarkama/teoretičarima i aktivistkinjama/aktivistima liberalnog feminizma. Knjiga Meri Vulstonkraft *Obrana prava žena*²⁹. formuliše zahtev za jednako obrazovanje i vaspitanje muške i ženske dece, zahtev za pravo žena da se bave svim profesijama i za pravo glasa žena. Njene ideje obnavlja Herijet Tejlor koja akcenat stavlja na politička prava žena (pravo glasa, pravnu i političku jednakost žena) pedesetak godina kasnije uz zdušnu podršku supruga Džona Stjuarta Mila. U knjizi *Potčinjenost žena*³⁰ Džon Stjuart Mil zastupa koncepciju društva zasnovanog na slobodi ličnosti i demokratiji koja će uključivati i žene. On je verovao da se u kapitalizmu poboljšavanjem funkcionisanja njegovih institucija može ostvariti jednakost žena i muškaraca. Razlike između

29 Op.cit.

30 Naslov dela u original i originalno izdanje: John Stuart Mill, *The Subjection of Women*, London, Longmans, Green, Reader and Dyer, 1869.

muškaraca i žena Mil objašnjava prinudnim ograničavanjem razvitka žena. Brak pod uslovima njegovog vremena Mil smatra jedinim legalnim vidom ropstva. Milova kritika potčinjenosti žena i društva koje tu potčinjenost neprestano reprodukuje naišla je vrlo brzo po objavljivanju na sledbenike/sledbenice u Srbiji.

U Francuskoj Kondorse, sekretar Francuske akademije nauka zahteva pravo na obrazovanje i pravo glasa za žene, ali Francuska revolucija će 1791. giljotinirati književnicu Olimp d Guž autorku *Deklaracije o pravima žene i građanke*³¹ koja je rekla da ako žena ima pravo da stane pod giljotinu, onda mora imati i pravo da se popne na političku govornicu. Giljotinirana je pod optužnicom da je prešla granice svoga pola. Socijalisti utopisti će napraviti niz teorijskih pomaka, ali i pokušaje da zasnuju zajednice u kojima će žene imati ista prava kao i muškarci (Šarl Furje, Robert Oven). Sve ovo su prethodnice/prethodnici liberalnog feminizma. Pravi zamah liberalni feminizam dobija narastanjem drugog talasa feminizma. Nakon odvajanja radikalnog krila Beti Fridman u organizaciji NOW (National Organization for Women) okuplja bele žene, srednje klase liberalnih pogleda i profesionalno uspešne. Putem javnih pritisaka ova grupa pokušava da izdejstvuje društvene reforme koje će ženama dati iste šanse u obrazovanju i ekonomiji.

Liberalni feminizam i danas ima brojne zagovornice. Sve teoretičarke koje prihvataju postojeći društveni poredak i ograničavaju se samo na reforme koje popravljaju status žena zastupaju ovaj koncept. Zila Ejzenštajn tvrdi da liberalni feminizam ima snagu jer zasniva svoje zahteve na klasičnim stavovima – pravu na slobodan izbor i jednakost pred zakonom i da će feministički zahtevi na taj način najlakše postati deo društvene prakse. U okviru liberalnog feminizma razvili su se monoandrogeni i poliandrogeni feminizam.

LOKALNI MEHANIZMI ZA POSTIZANJE

RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Veliki broj međunarodnih dokumenata podstiče osnivanje institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost na svim nivoima vlasti: državnom, regionalnom, lokalnom. U Srbiji ustanovljavanje lokalnih

31 Naslov dela u original i originalno izdanje: Olympe de Gouges, *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*, 1789.

tela za rodnu ravnopravnost počinje od 2002. godine, i teče paralelno sa ustanovljavanjem institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost na centralnom nivou vlasti. U periodu od 2002. do 2006. godine značajan doprinos ustanovljavanju ovih tela u opštinama dala je Evropska organizacija za bezbednost i saradnju (OEBS)³². Godine 2008. Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike, kao jedini mehanizam izvršne vlasti za rodnu ravnopravnost u Srbiji, je sprovela mapiranje postojećih lokalnih tela za rodnu ravnopravnost. Tom prilikom ustanovljeno je da postoji 70 formiranih tela na lokalnom nivou koja deluju na unapređivanju rodne ravnopravnosti u svojim lokalnim zajednicama. Takođe je utvđeno da ta tela imaju raznorodne forme koje su definisane u odnosu na prilike u lokalnoj zajednici kao saveti, komisije, *focal points* ili lica određena za pitanja rodne ravnopravnosti. Nacionalno izvršno telo radi na uspostavljanju mreže lokalnih mehanizama³³ i održava kontinuirani kontakt sa telima na lokalnu.

Zakon o ravnopravnosti polova³⁴, u članu 39, uvodi obavezu za jedinice lokalne samouprave da ustanovljavaju mehanizme za rodnu ravnopravnost i da podstiču i unapređuju ravnopravnost polova i ostvarivanje jednakih mogućnosti.

Uprava za rodnu ravnopravnost od 2008 do danas nastavlja aktivan rad na uspostavljanju i osnaživanju postojećih mehanizama za rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou. U trenutku pisanja, Uprava za rodnu ravnopravnost je zabeležila i uspostavila saradnju sa više od 90 lokalnih tela za rodnu ravnopravnost. Na inicijativu Uprave za rodnu ravnopravnost uspostavljena je mreža lokalnih mehanizama, organizovan je značajan broj koordinacionih konferencija na centralnom nivou, lokalni mehanizmi su finansijski podržani u realizaciji aktivnosti i javnih događaja u zajednici, organizovana su studijska putovanja za predstavnike/ce lokalnih tela za rodnu ravnopravnost u zemlji i inostranstvu. Kapaciteti lokalnih mehanizama su ojačani i kroz organizaciju brojnih treninga i seminara.

32 Izveštaj: Opštinska lica za rodnu ravnopravnost u Republici Srbiji, OSCE, Mission to Serbia, 31. decembar 2008.

33 www.gendernet.rs

34 Zakon o ravnopravnosti polova, Službeni glasnik RS br.104/2009

LJUDSKA BEZBEDNOST

Ljudska bezbednost je pokušaj izlaska iz tradicionalnog poimanja bvezbednosti, barem na teorijskoj ravni, što bi moglo imati značajne implikacije na politike koje se bave bezbednosnim pitanjima. Naime, tradicionalno shvatanje bezbednosti stavlja u fokus svog interesovanja o bezbednosnim pitanjima državu. To znači da su osnovna bezbednosna pitanja u vezi sa očuvanjem teritorije, granica, teritorijalnog integriteta, u vezi sa naoružanjem, vojnom silom kojom raspolaže država i same-ravanjem tvrde moći sa drugim državama igračima u areni međuna-rodnih odnosa. Pramac je okrenut ka potencijalnoj spoljašnjoj pretnji što nas stavlja u domen delovanja spoljne politike, kao i na očuvanju nacionalnog interesa koji može biti različito definisan ali i rezimiran u Aronovoj floskuli „moć, slava i ideja“.

Prvo značajno i formalno istupanje iz dominantnog diskursa i ovako postavljenog pristupa bezbednosti možemo pronaći 1994. godine. Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) formuliše koncept ljudske bezbednosti u izveštaju o ljudskom razvoju, koji izlazi iz okvira tradicio-nalnog shvatanja bezbednosti. Novi koncept stavlja osobu, čoveka, ljud-sko biće u centar pažnje bezbednosnih pitanja, izmeštajući na taj način fokus sa subjekta bez lica - države - na plan individualnog. Takav pristup podrazumeva da su glavni bezbednosni ciljevi zaštita osnovnih sloboda čoveka, zaštita od pretnji i nasilja, izgradnja sistema koji obezbeđuje opstanak, dostojanstvo, sigurnu životnu sredinu i okruženje, kao i uslove za ostvarivanje aspiracija i potreba ljudi. Dve osnovne strategije ljudske bezbednosti su zaštita i osnaživanje ljudi. To nam ukazuje na usku vezu koja se ostvaruje između koncepta ljudske bezbednosti, ljudskih prava i ljudskog razvoja, kao međusobno podržavajućih ciljeva. Ovako postav-ljeni okvir ljudske bezbednosti, u teoriji, dovodi do posmatranja bezbed-nosti u smislu ostvarivanja sigurnosti i bezbednosti individua kao pitanja koja nisu vezana za statusnu pripadnost nekoj određenoj državi.

Kada govorimo o ženskim ljudskim pravima, ljudska bezbednost, otvara novu dimenziju posmatranja bezbednosnih pitanja. Feministička teorijska kritika koncepta ljudske bezbednosti postavlja pitanje „razbijanja“ pojma „ljudsko“. Drugim rečima, ukazuje na drugačije potrebe žena i muškaraca, i na različite opasnosti sa kojima se pripadnici/pripadnice polova susreću. Primera radi, statistički podaci i u našoj zemlji pokazuju da su mesta na kojima su muškarci i žene najizloženiji opasnosti od nasilja različita. Za muškarce ulica je mesto gde je najizvesnije da će biti izloženi nasilju, dok je za žene najopasnije mesto porodični dom i izloženost nasilju od partnera ili srodnika.

Ujedinjene nacije su do sada na tragu koncepta ljudske bezbednosti i feminističke kritike istog formulisale nekoliko značajnih dokumenata koji se bave posebnim oblicima nasilja kojima su žene posebno izložene u konfliktnim područjima, kao i u postkonfliktnom periodu. Reč je o rezolucijama 1325, 1820, 1880, 1890 itd.

M

MARKSISTIČKI FEMINIZAM

Flora Tristan pokušava da poveže ideje za oslobođenje žene sa radničkim pokretom. U knjizi *Radnička unija* (L'Union ouvriere), 1843. unosi i posebne zahteve žena (pravo na rad, na jednako obrazovanje, izjednačavanje muškaraca i žena u porodici, pravo na razvod braka, na jednake nadnice za jednak rad). Koreni socijalističkog feminizma su u njenom delu i delanju. Poznata je Florina rečenica „Najugneteniji muškarac ugnjetava svoju ženu. Ona je proleter proletera“. Ona je shvatala da ima suviše protivnika „Imam skoro čitav svet protiv sebe. Muškarce zbog toga što tražim emancipaciju žena, vlasnike zato što tražim emancipaciju najamnih radnika“. A ni mnogi ideolozi radničkog pokreta nisu hteli da shvate njene zahteve (Prudon, Lasal).

Marks i Engels u *Komunističkom manifestu* (1848. godine) i drugim delima govore o položaju žene-radnice u kapitalizmu i o njenom oslobođenju. Po njima, ekonomska nezavisnost žene preduslov je za oslobođenje žena od svih oblika zavisnosti i povezana je sa borbom radničke klase. Oslobođenje žena biće posledica oslobođenja proletarijata od kapitalističke eksploatacije. Tek August Bebel ozbiljnije razmatra žensko pitanje u knjizi *Žena i socijalizam*, a u Nemačkoj Socijaldemokratska partija, 1891, na inicijativu Klare Cetkin, uključuje u svoj program i ostvarenje ravnopravnosti žena. Klara Cetkin i Roza Luksemburg će u okviru Druge internacionale organizovati prvu međunarodnu konferenciju žena socijaldemokratkinja. Na sledećoj u Kopenhagenu, 1910. godine, usvojen je njen predlog da se osmi mart proslavlja kao Dan međunarodne solidarnosti žena.

U Rusiji Februarska revolucija kreće kao obeležavanje Međunarodnog dana žena. Aleksandra Kolontaj je uspela da taj dan postane državni praznik u SSSR. Žene su izborile pravo glasa, pravo na jednak pristup obrazovanju i zaposlenju, pravo na porodijsko odsustvo, na izjednačavanje bračne i vanbračne dece, zabranu otpuštanja s posla trudnih

žena. Ukinuta je dominacija muškaraca u braku, olakšan razvod braka. Unutar KP SSSR-a formiran je Genotdel. Žene su enormnim radom sticale pozicije u sovjetskom društvu. Od 1929. KP pravi zaokret, ukida Genotdel, rehabilituje vrednosti tradicionalne porodice koje Zakonom o porodici 1930. legalizuje. Pravo na abortus je ukinuto 1936. Pravo na obrazovanje, na rad, na iste plate, pravo na učešće u javnom, kulturnom, naučnom životu i sportu su ostali na snazi.

Feminizam je potisnut, a potom i prokažen u zemljama koje su imale socijalističke revolucije i autentične ženske pokrete, tako da je nestalo kontinuiteta u artikulaciji ženskih zahteva. U prvi plan su došla klasna pitanja, a kako su se nakon revolucija društva birokratizovala ostajalo je sve manje prostora za zahteve žena. Ipak, neki od ključnih zahteva socijaldemokratkinja ostvareni su u socijalističkim zemljama (pravo glasa, izjednačavanje žena i muškaraca u zakonskoj regulativi, uz stalne otpore i pravo na abortus). Međutim, autentični ženski pokreti su marginalizirani i praktično ugušeni, a doprinos feminiskinja socijalističkoj revoluciji prikriven.

Ali, sa obnavljanjem ženskih zahteva krajem šezdesetih na Zapadu i u socijalističkim zemljama se među intelektualkama nanovo artikuliraju feminističke ideje, otkrivaju prethodnice, njihovi zahtevi i borba..

Ideje koje je od 1869. godine o socijalističkom preobražaju društva i o oslobođenju žena u Srbiji zastupao Svetoazar Marković, za koje su se zalagale brojne feminiskinje između dva svetska rata imaju i danas svoje zagovornice.

MASAKR U MONTREALU

U Visokoj politehničkoj školi (École Polytechnique) u Montrealu, Kvebek, Kanada 6. decembra 1989. godine dvadesetpetogodišnji Mark Lepen (Marc Lepine) je automatskom puškom usmrtio četrnaest devojaka i ranio još trinaest. Četrnaest žena koje su ubijene u masakru su Anne-Marie Edward, Anne-Marie Lemay, Annie St. Arneault, Annie Turcotte, Barbara Daigneault, Barbara Maria Klueznick, Genevieve Bergeron, Helen Colgan, Maud Haviernick, Maryse Laganier, Maryse Leclair, Michele Richard, Natalie Croteau i Sonia Pelletier. On je potom izvršio samoubistvo. U njegovom oproštajnom pismu stoji da se za taj čin spremao "iz mržnje prema ženama".

Ovaj zločin je izazvao lavinu ženskih protesta širom sveta. Iz Kanade

je Kanadski akcioni komitet za status žena poslao apel ženskim grupama koje se suprotstavljaju nasilju protiv žena u kome se kaže: "6. decembra potvrdimo naše sestrinstvo, solidarnost i odlučnost da okončamo muško nasilje nad ženama". Narednih godina žene širom planete su organizovale proteste, uručivale ženske zahteve institucijama sopstvenih država i simbolički ambasadama Kanade.

Šestog decembra 1990, grupa žena je u Beogradu po susnežici protestovala ispred Ambasade Kanade. Demonstracije je organizovao Beogradski ženski lobi i Feministička grupa "Žene i društvo". Sat vremena grupa feminiskinja i feministica je bdela sa svećama u znak žaljenja za stradalim studentkinjama i sa željom da se muško nasilje nad ženama učini društveno vidljivim. U proglasu feminiskinja je upozoravano na rasprostranjenost i sveprisutnost muškog nasilja nad ženama i od države zahtevano da najozbiljnije shvati problem nasilja nad ženama.

Devetnaest godina posle tog simboličnog protesta Skupština Republike Srbije je usvojila Zakon o ravnopravnosti polova i niz propisa i zakona koji predstavljaju zakonski okvir za eliminaciju muškog nasilja nad ženama. Odgovornost za podizanje svesti građana i građanki o tome da je nasilje neprihvatljivo kao oblik komunikacije među ljudima, da su životi žena i dalje ugroženi, a mere zaštite nedovoljne, je na svim institucijama koje javno deluju: na obrazovnom sistemu, zdravstvenim institucijama i posebno na medijima.

MATRIJARHAT

Matrijarhat nije opozit patrijarhatu. Dakle, nije reč o zameni u kojoj umesto oca vlada majka, niti o hijerarhiji koju umesto muškaraca uspostavljaju žene. Matrijarhat je prethodio patrijarhatu. Deca su vođena matrilinearno, prema majci, a ne patrilinearno prema ocu kako se najčešće i danas vode u većini zajednica. Linija srodstva je utvrđivana prema majci jer je majka bila sigurna tačka. Život su organizovale žene. One su obrađivale zemlju. Muškarci su išli u lov. Mogli su se vratiti, ali i ne vratiti. Stabilnost zajednici su davale žene. Zanimljivo je posmatrati živuće ostatke matrijarhata u Bretanji, koji svoje korene vuku iz kulture starih Kelta prastanovnika i teritorije Balkana. Muškarci love ribu i avgustine (crvene rakove), otiskuju se na okean i nesreće su deo svakodnevice. Stoga žena prima muškarca u kuću. Na njoj je organizacija svakodnevnog života i vlasništvo je u njenim rukama. Na simboličkoj

ravni Bretonke nose na glavi visoke čipkane kape – crkvene zvonike. One su veza između zemaljskog života i Boga.

Tragovi matrijarhalno organizovanih zajednica se nalaze u gotovo svim rano neolitskim kulturama. Statue boginja sa izrazitim ženskim karakteristikama (Vilendorfska Venera, boginja plodnosti iz Hrtkovaca) rasute su od Okeanije do evropskih lokaliteta ranog neolita. Prema Andre Mišel, na ostacima ranoneolitskih žena nema tragova muškog nasilja, što govori u prilog nenasilnosti matrijarhalnih kultura. Mitovi i realnost Amazonki vezuju se za odbranu matrijarhata od nadirućeg patrijarhata sa kojim je uspostavljen poredak nepravde, premoći jačih i bezobzirnijih, nasilje i rat kao sredstva za „rešavanje“ tenzija i konflikata, koji traju do dan danas. Drugačije organizovanje života u zajednici u tragovima se može iščitavati i u pojedinim praznicima u okviru kojih žene određenog dana u godini imaju pravo da žive drugačije od uobičajenog nametnutog i borniranog svakodnevnog životnog ritma. O tome svedoči praznik 'revena' i žensko 'revenanje' koje je praktikovano do pre dvadesetak godina u Banatu³⁵, kao i slično žensko praznovanje u Bosni 'teferič'.

MEĐUNARODNI DAN BORBE PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA

Pre deset godina, 17. decembra 1999, Generalna skupština Ujedinjenih nacija je proglasila 25. novembar za Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama, Rezolucijom 54/134. Ovim putem zemlje članice Ujedinjenih nacija, nadovezujući se na Konvenciju o suzbijanju nasilja nad ženama iz 1993. godine, podsećaju da je nasilje nad ženama jedan od primarnih razloga nejednakosti žena i muškaraca, čemu je uzrok istorijski disbalansirana raspodela moći i pristupa resursima, a direktna posledica prepreka razvoju i miru. UN naglašava da dok god žene budu bile izložene različitim oblicima nasilja u sferi privatnog i javnog, a države ne budu preduzimale ozbiljne mere zaštite žena od nasilja, neće biti moguće govoriti o uživanju ljudskih prava i fundamentalnih sloboda svih, onako kako je zagarantovano Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima.

35 Malešević Miroslava, *Žensko*, Srpski genealoški centar, 2007, Beograd str.73-88
„Dan raspusnog življenja”

UN pozivaju vlade država članica, međunarodne organizacije, organizacije civilnog društva, predstavnice i predstavnike lokalnih zajednica da zajedničkim snagama organizuju, na 25. novembar, aktivnosti kojima će podsećati javnost da nasilje nad ženama predstavlja još uvek realnost kojoj se treba suprotstaviti i javno je osuditi, i da nasilje nad ženama predstavlja ozbiljno ugrožavanje ljudskih prava žena u njihovim sredinama i u svetu.

Aktivistkinje i aktivisti ženskog pokreta kod nas i u svetu obeležavaju ovaj dan kao Dan borbe protiv nasilja nad ženama još od 1981. godine, kao podsećanje na tri sestre Mirabal („Leptirice“) iz Dominikanske Republike, koje su na ovaj dan 1960. godine brutalno ubijene od strane režima Rafaela Trujilla (1930-1961) zbog svog političkog i oštrog opozicionog aktivizma.

25. novembar označava početak kampanje 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama.

MEĐUNARODNI DAN BRANITELJA

I BRANITELJKI ŽENSKIH LJUDSKIH PRAVA

Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 8. marta 1999. godine usvojila Deklaraciju o pravima i odgovornostima pojedinaca/pojeđinki, grupa i društvenih organa u unapređivanju i zaštiti univerzalno priznatih ljudskih prava i sloboda. Ovom deklaracijom osnaženi su važeći dokumenti UN o ljudskim pravima i naglašeno da nema mira i bezbednosti u svetu bez poštovanja ljudskih prava. Priznato je pravo pojedincima i pojedinkama, grupama i udruženjima da šire znanja o ljudskim pravima, da se na nacionalnom i međunarodnom nivou zalažu za zaštitu i ostvarivanje ljudskih prava i sloboda.

„Odbrana žena odbrana prava“ (Defending Women Defending Rights) je međunarodna kampanja pokrenuta 2004. godine u cilju prepoznavanja i zaštite braniteljki i branitelja ženskih ljudskih prava, aktivistkinja i aktivista koje/i se zalažu za ostvarivanje svih ljudskih prava za sve ljude. Kampanja tvrdi da se žene koje se zalažu za ljudska prava i svi aktivisti i aktivistkinje koji/e brane ženska ljudska prava suočavaju sa specifičnim nasiljem koje se vrši zbog njihovih zalagačkih napora ili u vezi sa njihovim polom/rodom. 29. novembar je dan kad se odaje počast braniteljicama i braniteljima ženskih ljudskih prava, aktivizmu, zalaganju i hrabrim aktima otpora, koji nose zaslugu pomeranja granica

u svojim lokalnim i nacionalnim sredinama u priznavanju i ostvarivanju ljudskih prava za sve.

Obaveza države je da preduzme zakonodavne, pravosudne, administrativne i druge mere za unapređivanje građanskih, političkih, ekonomskih, društvenih i kulturnih prava svih osoba pod njenom jurisdikcijom i 29. novembar je jedan u nizu datuma koji nas na to podseća.

MEĐUNARODNI DAN OSOBA SA INVALIDITETOM

Godišnje obeležavanje Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom 3. decembra ima za cilj da promoviše razumevanje problema invaliditeta i mobiliše podršku za dostojanstvo, prava i dobrobit osoba sa invaliditetom. Obeležavanjem ovog datuma se takođe teži ka podizanju svesti o dobrobitima integrisanja osoba sa invaliditetom u sve aspekte političkog, ekonomskog i kulturnog života. Tema ovog dana je zasnovana na cilju potpunog i jednakog uživanja ljudskih prava i učešća u društvu osoba sa invaliditetom, uspostavljenog od strane Svetskog programa akcije u vezi sa osobama sa invaliditetom, usvojenog od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 1982. godine.

2007. u Srbiji je usvojen Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom. Ovim zakonom uređuje se opšti režim zabrane diskriminacije po osnovu invalidnosti, posebni slučajevi diskriminacije osoba sa invaliditetom, postupak zaštite osoba izloženih diskriminaciji i mere koje se preduzimaju radi podsticanja ravnopravnosti i socijalne uključenosti osoba sa invaliditetom. Zakon počiva na: zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom; poštovanju ljudskih prava i dostojanstva osoba sa invaliditetom; uključenosti osoba sa invaliditetom u sve sfere društvenog života na ravnopravnoj osnovi; uključenosti osoba sa invaliditetom u sve procese u kojima se odlučuje o njihovim pravima i obavezama; jednakim pravima i obavezama.

Zakon predviđa i niz konkretnih mera za poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom. Posebne obaveze propisane su lokalnim zajednicama kako bi se povećao nivo samostalnosti osoba sa invaliditetom. To se odnosi i na pristupačnost javnih površina, zgrada i prevoza osobama sa invaliditetom.

MEĐUNARODNI MEHANIZMI ZA POSTIZANJE

RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Ujedinjene nacije već petu deceniju korak po korak podstiču razvijanje institucionalnih mehanizama za postizanje rodne ravnopravnosti. Još 1962. godine Komisija UN za status žena preporučila je državama članicama da imenuju nacionalne komisije za položaj žena. To su bila tela sa savetodavnom ulogom. SFRJ je imala ustanovljeno takvo telo.

Na Prvoj svetskoj konferenciji UN o ženama u Meksiko Sitiju 1975. godine proglašena je dekada žena i usvojen Svetski plan akcije. Plan akcije se posebno založio za dalji razvoj mehanizama koje je do kraja ove dekade usvojilo 90% članica UN. Godine 1985. u Najrobiju i 1995. u Pekingu UN dalje osnažuju politiku razvijanja mehanizama za ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Brojni međunarodni dokumenti govore o rodnom partnerstvu kao uslovu razvoja demokratije. Savet Međuparlamentarne unije u Kairu, 1997. usvaja Univerzalnu deklaraciju o demokratiji u kojoj se kaže: „Uspeh demokratije pretpostavlja stvarno partnerstvo između muškaraca i žena u vođenju poslova društvene zajednice gde oni rade podjednako i dopunjuju jedni druge, uzajamno se obogaćujući iz međusobnih razlika.“ Rezolucija UN 1325 utvrđuje obaveznost Pekinške deklaracije i Platforme za akciju za sve članice Ujedinjenih nacija.

Nakon donošenja Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) 1979. godine, Ujedinjene nacije su ustanovile nadležni mehanizam za nadgledanje sprovođenja konvencije u državama potpisnicama iste. Republika Srbija je podnela inicijalni izveštaj po osnovu međunarodnih obaveza koje proizilaze iz potpisivanja i ratifikovanja ove konvencije 2006. godine, obuhvatajući period od 1992. do 2003. godine³⁶. Komitet UN za CEDAW je Republici Srbiji odgovorio preporukama³⁷ na osnovu kojih će naša zemlja podneti objedinjeni drugi i treći izveštaj o sprovođenju konvencije u 2010. godini.

36 *Inicijalni izveštaj o sprovođenju Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena za period od 1992. do 2003. godine*, Državna zajednica Srbija i Crna Gora, Savet ministara, u *Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena*, Republika Srbija, Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, Beograd, novembar 2008, str. 95-200.

37 CEDAW/C/SCG/CO/1/CRP1 u *Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena*, Republika Srbija, Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, Beograd, novembar 2008, str. 261-272.

Savet Evrope je 2007 godine doneo Preporuku za uspostavljanje standarda i mehanizama za postizanje rodne ravnopravnosti³⁸. Preporuka definiše osnovne zahteve za kreiranje, jačanje, primenu obaveza zemalja za postizanje rodne ravnopravnosti, kao i za uspostavljanje i efikasno funkcionisanje mehanizama za rodnu ravnopravnost:

- zahteva se potpuna primena ciljeva *Pekinške platforme za delovanje*, posebno dela koji se odnosi na institucionalne mehanizme za napredak žena;
- uspostavljanje institucionalnih mehanizma za rodnu ravnopravnost, odnosno nacionalnog koordinacionog tela, na najvišem političkom nivou, pod direktnom upravom predsednika/ce vlade, zamenika/ce ili kabineta ministra/ke; međuresorne strukture s predstavnicima/cama na položajima moći i odlučivanja u svim oblastima politike, u cilju osiguravanja uvođenja politike rodne ravnopravnosti u sve javne politike *gender mainstreaming*);
- određivanje koordinatora/ke (*focal points*) u ministarstvima i u okviru regionalnih i lokalnih vlasti, na najvišem nivou tih tela, kao i uspostavljanje
- autoritet, vidljivost, političku prepoznatljivost, finansijska sredstva i potrebne kadrove;
- jasan izraz političke volje na svim nivoima za postizanje rodne ravnopravnosti;
- mandat s jasnom zakonskom osnovom i jasno definisanim ovlašćenjima i nadležnostima.

MERENJE NAPRETKA

Merenje napretka je standard na osnovu kojeg se samerava da li se preduzete mere realizuju, u kojoj meri je utvrđena politika realizovana. Na planu rodne ravnopravnosti postoji niz preduslova koji moraju biti ispunjeni da bi došlo do merenja napretka. Pre svega potrebna je odgovarajuća legislativa koja ima za cilj afirmaciju ženskih ljudskih prava. Drugi važan preduslov je uspostavljanje rodno osetljive stati-

38 *Gender equality standards and mechanisms, Recommendation CM/Rec (2007) 17 of the Committee of Ministers and Explanatory Memorandum*, Gender Equality and Anti-Trafficking Division, Directorate General of Human Rights and Legal Affairs, Council of Europe.

stike koja beleži pomake na planu ekonomskog statusa žena, njihovog obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, njihovo učešće u organima zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, kao i na drugim mestima gde je koncentrirana društvena moć i novac. Indikatori rodne ravnopravnosti i rodno osetljiva statistika se moraju primenjivati na svim područjima, a naročito prilikom sastavljanja budžeta. Svaki budžet treba da bude sameravan i iz rodno osetljivog ugla.

MIKROKREDITIRANJE

Mikrokredit, kao sredstvo finansiranja osoba koje ostaju van bankovnih kreditnih tokova, pokazalo se kao efikasan instrument za osnaživanje ekonomski ugroženih i socijalno marginalizovanih kategorija, ne samo u zemljama u razvoju (npr. Bangladeš-Greemen bank odakle i potiče ova forma kreditiranja), već i u zemljama zapadne Evrope (ADIE - Association for the Right to Economic Initiative). Upravo zbog pokazane uspešnosti mikrokredita kao instrumenta ekonomskog i socijalnog osnaživanja, godina 2005. bila je proglašena za Godinu mikrokredita sa ciljem širenja i promocije upotrebe ovog instrumenta za podršku mikro i malom preduzetništvu. Mikrokredit predstavlja mogućnost pristupa kreditiranju kategorijama koje su isključene zbog nedostatka finansijskih garancija iz procesa kreditiranja, polažući veru u preduzetničke sposobnosti pojedinca/ke, valorizujući zapostavljene resurse društva koji funkcionišu u senci.

Ekonomsko osnaživanje žena, definisano kao jedan od prioriteta Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti Republike Srbije, predstavlja osnovni preduslov za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i za konkretnu primenu politike jednakih mogućnosti u različitim sferama našeg društva. Podrška ženskom preduzetništvu, kao alternativnom vidu samozapošljavanja i zapošljavanja predstavlja način za sistemsko i dugoročno rešavanje problema siromaštva i socijalne isključenosti, kroz podizanje nivoa zaposlenosti i zapošljivosti kategorija koje su inače potencijalno na teretu države. Podrška preduzetništvu kroz sistem mikrokreditiranja podrazumeva logiku empowerment-a (osnaživanja) kao koncepta koji se suprotstavlja asistencijalizmu i vidovima nepovratne pomoći. Bazira se na podršci i osnaživanju žena u potrazi za sistemskim rešenjem izlaska iz siromaštva na individualnom planu, kroz ostvarivanje aktivnosti

koje teže proizvodnji dohotka i prihoda. Nepovratni krediti i subvencije bez adekvatne podrške na planu edukacije i ekspertске pomoći ne predstavljaju dovoljno jak input za ostvarivanje održivosti preduzetničkog projekta. Sistem mikrokreditiranja uz ekspertsku pomoć i praćenje ostvarivanja preduzetničke ideje predstavljaju bazu održivosti za nove preduzetnike/ce.

Oснаživanje žena za aktivno i konkurentsko učešće na tržištu rada kroz inicijativu samozapošljavanja predstavlja osnovu za ekonomsko osnaživanje koje je preduslov za izlazak iz pozicije nejednakosti i iz mnogih diskriminatornih situacija koje mogu biti direktna posledica siromaštva, marginalizacije i socijalne isključenosti. Praksa pokazuje da je prijava i izlazak iz situacije nasilja u porodici u direktnoj vezi sa ekonomskom samostalnošću. Tamo gde ne postoji autonomni izvor primanja koji nije vezan isključivo za muškarca, kao i situacije u kojima nedostaje socijalna i porodična mreža podrške, umanjuje se drastično verovatnoća prijavljivanja nasilnika. Pružanjem primerenih znanja i preduzetničkih veština kroz proces obuke, kao i otvaranjem mogućnosti kreditiranja nebankabilnih (bez kreditne sposobnosti) kategorija žena uvećava se verovatnoća preduzetničke inicijative i postavljaju se premise za izlazak žena iz siromaštva kroz korišćenje i valorizovanje unutrašnjih potencijala s ciljem pretakanja istih u realizovane izvore prihoda. Na širem društvenom planu korišćenje ženskih ljudskih resursa potiče ekonomski rast utoliko što se aktiviraju i obelodanjuju (u slučaju sive ekonomije) kapaciteti iz senke.

U nacrtu Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti stoji da je poboljšanje ekonomskog položaja žena jedan od njenih prioriteta jer je ekonomska ravnopravnost žena ključni faktor za postizanje kvalitativnih pomaka za ravnotežu u odnosima žena i muškaraca. Ukoliko žene i muškarci nemaju jednake uslove i mogućnosti za ekonomsku samostalnost, sve druge mere za unapređivanje rodne ravnopravnosti imaju manje izgleda za uspeh. To potvrđuju i podaci Svetskog ekonomskog foruma koji navode da postoji snažna korelacija između ravnopravnosti polova i BDP. Ekonomsko osnaživanje žena je u direktnoj vezi sa izlaskom iz pozicije margine i iz situacija koje marginalizovan položaj može podsticati, kao što je npr. nasilje u porodici.

MIZOGINIJA

Mizoginija je mržnja prema ženi i omalovažavanje svega što je žensko, negiranje žene i njenih vrednosti. Ona je sveprisutna, kulturološki prožimajuća i uslovljena. Istovremeno, mizoginija je i ideologizovana, služeći kao opravdanje isključivanja, hijerarhizovanja i eksploatacije žena. U tom smislu, mizoginija je i ideologija, i praksa i diskurs, i kulturna institucija, ali i odnos među ljudima. Ona je u biti esencijalistička, jer se primenjuje na "sve žene", a ženskost je biološki definisana, dok je pripadnost rodu sociološki konstruisana. Mizoginija ima dugu istoriju i tradiciju u svim narodima i na svim meridijanima, što dokazuje i činjenica da su muškarci činili masovne zločine nad ženama tokom istorije. Ona se, takođe, prenosi kroz kulturnu tradiciju. Od grčke mitologije i zastašujućih likova Harpija, Furija ili zavodljivih i opasnih Sirena, preko srednjovekovnih dela eminentnih filozofa kao Sveti Avgustin, pa do velikog broja komedija koje počivaju na mizoginoj potki. Setimo se Aristofanovih „Oblakinja“, Molijerovih „Smešnih precioza“, Nušićeve „Gospođe Ministarke“, pa sve do Pinkovih minijatura «Ne može da škodi». Ljudi se uče, socijalizuju da umanjuju vrednost ženskog. Ismejavanje prisustva i doprinosa žena predstavlja prihvatanje i uključivanje u mizoginu kulturu. Odsustvo ženskog roda u javnom diskursu, pri opisu visokih i prestižnih pozicija, kao što je predsednica, direktorka, psihijatarka, implicitna je poruka nametnutog odsustva žena kroz potenciranje njihove nevidljivosti. Mizoginija je »oruđe u rukama kulturno različitih patrijarhata« (S. Slapšak, 2009) Prema Slapšakovoj mizoginija se može sistematizovati i uvek je institucionalizovana. U periodima kriza i ratova mizoginija postaje jedno od oruđa manipulisanja javnim mnjenjem. Inicijativa protiv mizoginije u medijima (IPMM) je jedna od *ad hoc* ženskih koalicija koja je okupila ženske grupe i pojedinke, kao i druge pripadnike/ce građanskog društva koji uviđaju ulogu medija u kreiranju slike o ženama i važnost sankcionisanja govora mržnje. Dugoročni cilj ove koalicije bio je praćenje i reagovanje na diskriminišuće sadržaje u svim medijima, a suštinski napor uložen je u zagovaranje započinjanja javne polemike koja bi trebalo da rezultira konkretnim pomacima, odnosno raskidom sa mizoginom praksom u javnom prostoru.

MOBING

Mobing je sistematsko uznemiravanje, zlostavljanje, a u nekim slučajevima i mučenje osobe na radnom mestu. Da bi ovakvo ponašanje bilo okarakterisano kao mobing potrebno je da se događa učestalo i kontinuirano u određenom vremenskom periodu. Razlikuju se vertikalni i horizontalni mobing. U vertikalnom mobingu (55% slučajeva prema svetskim statistikama) mobing proizvodi osoba hijerarhijski na višem stepenu od ugroženog radnika/radnice. Horizontalni mobing (45%) praktikuju ljudi sa iste hijerarhijske lestvice. „Mob“ na engleskom znači rulja. Dakle, ponašanje okoline prema osobi koja je izložena mobingu po definiciji podseća na ponašanje nekih životinja koje udružene maltretiraju člana čopora ponekad do smrti.

Tokom javne rasprave o zakonu o mobingu u AP Vojvodini, izneseni su podaci da u Srbiji čak 45% zaposlenih trpi mobing, dok se ti procenti u zemljama EU kreću oko 15%, u SAD 25%, a u zemljama u tranziciji oko 30%. Istom prilikom napomenuto je da samo osam zemalja EU ima poseban zakon o mobingu.³⁹

Šta se događa osobi izloženoj mobingu? Pre svega omalovažava se, potcenjuje i ignoriše njen radni učinak. Pridaju joj se neprijatni atributi. Često se komentariše nepovoljno njen izgled i ponašanje. Šalju joj se kontradiktorne poruke. Ne dobija blagovremene i tačne informacije od značaja za posao koji obavlja. Postaje predmet podsmeha, potcenjivanja i omalovažavanja. Osoba izložena mobingu gubi osećaj samopoštovanja, dostojanstva i sama sebe sve niže vrednuje. U dugotrajnim slučajevima mobinga zaposlena/zaposleni izložena/i mobingu obolevaju, a u najtragičnijim mobing završava suicidom.

Prepoznato je pet faza mobinga. U prvoj fazi mobinga na nerešeno pitanje u radnom procesu, koje je izazvalo konflikt, zaboravljaju se razlozi konflikta i tenzije usmeravaju ka određenoj osobi. U drugoj fazi žrtva postaje predmet ismejavanja, maltretiranja, postepeno se njeno mišljenje ne uzima u obzir, sama sebe sve niže vrednuje. U trećoj fazi žrtva postaje dežurni krivac. U četvrtoj fazi se javlja sindrom izgaranja – psihosomatski i psihički poremećaji. U petoj fazi koja je najčešće posledica višegodišnjeg maltretiranja javljaju se hronične bolesti, žrtva napušta radno mesto ili njen izbor postaje samoubistvo.

39 http://www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=2552

Posledice mobinga su medicinske, socijalne, pravne, pa se stoga mobingom bave medicina, sociologija, pravo, psihologija i psihijatrija. Mobing u demokratskim društvima nije usud već problem koji je rešiv ukoliko se zakonski reguliše, zaposleni informišu i edukuju, sindikati organizuju sigurna mesta za prijavu slučajeva mobinga, sudovi vode politiku doslednog kažnjavanja.

Mobing je od nedavno zakonski regulisan kod nas. Zakon o radu prepoznaje delikt seksualnog uznemiravanja i diskriminacije na radnom mestu. U sudskoj praksi bilo je pokretanja slučajeva za mobing, a branitelji prava žrtava su se pozivali na postojeće zakonske odredbe, kao npr. krivično delo zlostavljanja i mučenja iz člana 137 Krivičnog zakonika Srbije. Po ovom osnovu doneto je nekoliko presuda koje su uglavnom uslovne, u Jagodini na četiri meseca uslovno u trajanju od dve godine⁴⁰; u Bačkoj Palanci 14 meseci uslovno na četiri godine⁴¹.

Nedavno je usvojen Zakon o zabrani zlostavljanja na radu koji se podrobno bavi zabranom mobinga.

40 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=09&dd=05&nav_id=317159

41 <http://www.naslovi.net/2008-10-18/gradjanski/nacelnica-okruga-osudjena-za-mobing/870421>

N

NACIONALNA STRATEGIJA ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ŽENA I UNAPREĐIVANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti usvojena je od strane Vlade Republike Srbije 13. februara 2009. godine i predstavlja prvi strateški dokument naše zemlje u oblasti rodne ravnopravnosti. Nacionalnom strategijom su utvrđeni ciljevi, mere i aktivnosti koje će Vlada preduzeti u periodu od 2009-2015. godine u cilju unapređivanja položaja žena u svim sferama javnog i privatnog života, a zasnovani su na savremenim međunarodnim i evropskim standardima o ravnopravnosti žena i muškaraca. U tom smislu, Strategija predstavlja korak ka usaglašavanju nacionalnog zakonodavstva sa međunarodnim normativnim okvirom u ispunjavanju nacionalnih obaveza u procesu evropskih integracija. Strategija, takođe, pokazuje jasno opredeljenje naše zemlje za unapređivanjem ljudskih prava, politike jednakih mogućnosti u skladu sa novim Ustavom Republike Srbije, koji sadrži državne garancije za ravnopravnost žena i muškaraca i razvoj politike jednakih mogućnosti (član 15); mogućnost uvođenja posebnih mera za postizanje pune ravnopravnosti (član 21).

Strategijom se identifikuje šest ključnih oblasti u kojima se najjasnije odražava neravnotežan odnos i zastupljenost polova i u kojima je potrebno preduzeti mere:

1. Javni i politički život je oblast u kojoj se mora raditi na povećanju učešća žena u procesima odlučivanja i ostvarivanju ravnopravne zastupljenosti oba pola na svim nivoima i u svim oblastima.

2. U uslovima neravnotežne raspodele resursa, prestižnih zanimanja i rukovodećih pozicija, potrebno je raditi na ekonomskom osnaživanju žena i poboljšanju njihovog ekonomskog položaja.

3. Radi ostvarivanja rodne ravnopravnosti u obrazovanju neophodno je unositi rodno osetljive sadržaje i jezik na svim nivoima obrazovanja i inkorporirati načelo rodne ravnopravnosti kao vrednost

demokratskog i proevropski orijentisanog društva.

4. Poboljšanje zdravlja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti u zdravstvenoj politici predstavlja prioritet odgovorne državne politike.

5. Nasilje nad ženama je ozbiljan društveni problem, čijem se rešavanju mora pristupiti na sistemski način, kroz društveno odgovorni sistem prevencije, suzbijanjem nasilja nad ženama i unapređenjem sistema zaštite žrtava.

6. Uklanjanjem rodnih stereotipa u medijima, promocijom pozitivnih sadržaja i objektivnim nesenacionalističkim izveštavanjem o nasilju nad ženama, mediji postaju važan akter promocije načela rodne ravnopravnosti i demokratskih odnosa u društvu.

Strategija je proizvod saradnje, demokratske diskusije i razmene u kojoj su učestvovali mehanizmi za rodnu ravnopravnost državnih organa, međunarodnih organizacija i nevladinog sektora: Savet za ravnopravnost polova, UNIFEM, UNDP, aktivistkinje AŽIN-a, kao i brojne NVO (preko trideset).

NACIONALNA KONFERENCIJA O BORBI PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA

Nacionalna konferencija o borbi protiv nasilja nad ženama održana je 25. oktobra 2007. godine u okviru kampanje Saveta Evrope o suzbijanju nasilja, a u organizaciji tadašnjeg Sektora za rodnu ravnopravnost (koji je poslednjim Zakonom o ministrastvima 65/08 prerastao u Upravu za rodnu ravnopravnost). Tom prilikom najviši državni vrh, predsednik Republike Srbije Boris Tadić, je otvorio konferenciju zajedno sa specijalnim predstavnikom Generalnog sekretara Saveta Evrope u Srbiji Denis Iberom, i javno je osudio svaki oblik nasilja nad ženama, uključujući i porodično nasilje i izrazio čvrstu rešenost da se nasilju nad ženama stane na put. Na Konferenciji je učestvovalo oko 130 predstavnica i predstavnika različitih ministarstava i institucija, lokalne samouprave, civilnog sektora i medija. Cilj Konferencije je bio objedinjavanje svih napora na tom polju i stvaranje zajedničke osnove za planiranje nacionalne politike za borbu protiv nasilja, nad ženama, u skladu sa preporukama CEDAW Komiteta UN i preporukama Komiteta ministara Saveta Evrope, kao i doprinos promeni stavova javnosti o nasilju nad ženama.

„Unapređivanje normativnog okvira zaštite od nasilja nad ženama. Iako je pravni okvir znatno unapređen kroz novi Ustav Srbije, koji

jemči ravnopravnost polova i razvija politiku jednakih mogućnosti, kao i prethodnim donošenjem Krivičnog zakonika, Porodičnog zakona i Zakona o radu, u primeni zakona, prevenciji i monitoringu nema velikog pomaka, veoma je visok prag tolerancije nasilja nad ženama a kaznena politika je veoma blaga.

Stoga je potrebno:

- razmotriti usvajanje posebnog Zakona o zaštiti od nasilja u porodici
- uneti odredbe o zaštiti od nasilja u Zakon o socijalnoj zaštiti i Zakon o radu
- doneti Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, koji obezbeđuje jednake uslove za pristup pravdi svim ženama žrtvama nasilja
- usvojiti posebne protokole za postupanje u odnosu na svaki oblik nasilja nad ženama“

Извод из Закључака Националне конференције о борби против насилја над женама (октобар 2007)

NACIONALNI AKCIONI PLAN ZA PRIMENU REZOLUCIJE 1325 SAVETA BEZBEDNOSTI UJEDINJENIH NACIJA U REPUBLICI SRBIJI

Proces uvođenja Rezolucije 1325 u Srbiju

Od donošenja Rezolucije 1325 u Ujedinjenim nacijama, lokalne organizacije civilnog društva počele su sa zagovaranjem donošenja specifičnog Nacionalnog akcionog plana za sprovođenje ove rezolucije. Prvi nacrt rezolucije „Žene, mir, bezbednost“ podnet je Narodnoj skupštini na razmatranje 2007. godine od strane civilnog sektora. Ovaj nacrt nikada nije došao na skupštinsko razmatranje. Rezolucija 1325 postala je tek 2009. godine šire poznata i prihvaćena. Tada je Beogradski fond za političku izuzetnost (BFPE) u tesnoj saradnji sa Ministarstvom odbrane pokrenuo projekat izrade smernica za pisanje nacionalnog akcionog plana s ciljem implementacije Rezolucije 1325. Na osnovu tog projekta obrazovane su četiri radne grupe koje su okupile predstavnike državnih institucija, akademske zajednice, organizacija civilnog društva i predstavnike medija. Grupe su bile podeljene na četiri tematske oblasti: uloga žena u procesu donošenja odluka; učešće žena u rešavanju konflikata, u post-konfliktnim situacijama i operacijama podrške

miru; instrumenti pravne zaštite žena; i senzibilisanje muških i ženskih pripadnika sektora bezbednosti za rodna pitanja. Rezultati rada ove četiri grupe predstavljani su u formi smernica koje su poslužile kao osnova za naredni korak, tj. za proces izrade NAP dokumenta. Proces izrade Nacrta nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 u RS (u daljem tekstu: NAP 1325) započeo je u junu 2010. formiranjem Radne grupe Vlade Republike Srbije za izradu NAP-a pri Ministarstvu odbrane, a završen je oktobra iste godine organizovanjem konferencije posvećene desetogodišnjici usvajanja Rezolucije 1325 i stavljanjem nacrta NAP 1325 na javnu raspravu. Dokument je bio otvoren za komentare do 16. novembra 2010. godine nakon čega je Ministarstvo odbrane pristupilo razmatranju pristiglih predloga i unošenju izmena u postojeći tekst. Nakon unošenja izmena, NAP 1325 je podnet Vladi na usvajanje početkom decembra 2010. Godine, a usvojen je zaključkom Vlade RS na sednici 30. decembra 2010.

O obavezama koje proističu za organe državne uprave iz Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u Republici Srbiji (2010-2015)

Opšti ciljevi Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u Republici Srbiji su: obezbeđivanje institucionalnih mehanizama za sprovođenje NAP-a 1325; stvaranje uslova za delatno ostvarivanje politike rodne ravnopravnosti u sektoru bezbednosti većom zastupljenošću žena i njihovim uticajem na pitanja koja se odnose na položaj žena, mir i bezbednost; povećanje učešća i uticaja žena na odlučivanje u odbrani i bezbednosti; obezbeđenje ravnopravnog učešća žena u rešavanju konflikata, postkonfliktnih situacija i u multinacionalnim operacijama; osiguravanje zadovoljavajućeg nivoa delotvorne zaštite žena i devojaka od svih vidova diskriminacije, kršenja ženskih ljudskih prava i rodno zasnovanog nasilja; edukacija žena i muškaraca zaposlenih u sektoru bezbednosti, kao i članova njihovih porodica o značaju većeg učešća žena u rešavanju pitanja koja se odnose na mir, rodnu ravnopravnost i bezbednost; medijsko podržavanje ostvarivanja ciljeva i aktivnosti NAP-a 1325 u praksi Republike Srbije.

Ministarstva nadležna za implementaciju NAP-a 1325 su Ministarstvo odbrane, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo spoljnih

poslova, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Uprava za rodnu ravnopravnost ispred Ministarstva rada i socijalne politike.

Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u Republici Srbiji predviđa uvođenje novih institucionalnih tela, i to: politički savet, multisektorsko koordinaciono telo, nadzorno telo, analitičke grupe, savetnika/ca za rodnu ravnopravnost i «osobe od poverenja». Politički savet, kao političko telo na visokom nivou, čine državni sekretari, predsednici skupštinskih odbora i rukovodioci mehanizama rodne ravnopravnosti. Ovo telo izveštava Narodnu skupštinu RS jednom godišnje o rezultatima sprovođenja NAP-a 1325. Multisektorsko koordinaciono telo se stara o realizaciji ciljeva NAP-a 1325, a sačinjavaju ga predstavnici/e ministarstava koja su nosioci pojedinih aktivnosti. Nadzorno telo je sačinjeno od predstavnika/ca nadležnih Odbora Narodne skupštine RS i zaduženo je za nadzor i kontrolu rada organa i mehanizama zaduženih za realizaciju aktivnosti NAP-a 1325. Ovom telu podnose redovne periodične izveštaje politički savet i multisektorsko koordinaciono telo. Analitičke grupe ili istraživački timovi osnivaju se pri nadležnim ministarstvima/upravama/agencijama u sektoru bezbednosti i to u okviru postojećih kapaciteta ovih institucija. Analitičke grupe zadužene su za utvrđivanje, analizu i obradu podataka dobijenih na osnovu indikatora postojećeg stanja u vezi sa sprovođenjem NAP-a 1325. Oni podnose redovne šestomesečne izveštaje o primeni NAP-a 1325 multisektorskom koordinacionom telu, nadzornom odboru i izrađuju godišnje izveštaje za politički savet. Usko sarađuju sa savetnikom/com za rodnu ravnopravnost i sa «osobama od poverenja». Savetnik/ca za rodnu ravnopravnost ministra/direktora je mehanizam za uvođenje rodne perspektive u politike i programe Ministarstva odbrane, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva finansija – Upravi carina i Bezbednosno-informativnoj agenciji. «Osoba od poverenja» se bira među zaposlenima u nadležnim ministarstvima u sektoru bezbednosti, tajnim glasanjem na 60 zaposlenih na nivou jedne organizacione jedinice (npr. rang uprave, službe, brigade itd.). «Osoba od poverenja» obavlja svoju funkciju u okviru poslova radnog mesta na koje je raspoređena. On/ona pruža pomoć kolegama/koleginicama u stresnim situacijama i sarađuje sa savetnikom/savetnicom za rodnu ravnopravnost u rešavanju pitanja od interesa za postizanje rodne ravnopravnosti u sistemu bezbednosti.

NAP 1325 se fokusira na unapređenje položaja žena u sektoru bezbednosti i oslanja se na već postojeću Nacionalnu strategiju za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti. Za specifične oblasti, kao što je nasilje nad ženama uspostavlja vezu sa postojećim mehanizmima zaštite žena od nasilja.

NACIONALNA STRATEGIJA ZA SPREČAVANJE I SUZBIJANJE NASILJA NAD ŽENAMA I NASILJA U PORODICI (NACRT)

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici u trenutku pisanja postoji u formu nacрта koji je u proceduri usvajanja od strane Vlade Republike Srbije. Nacrt strategije se zasniva na petoj strateškoj oblasti Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (2009-2014). Nacrt strategije je jasan stav da se zauzme proaktivan stav prema unapređivanju zakonodavnog i strateškog okvira zemlje u oblasti suzbijanja nasilja nad ženama. Naime, sam naziv strategije predstavlja pozivanje na još uvek ne usvojenu Konvenciju Saveta Evrope o suzbijanju i sprečavanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici na čijoj izradi je radio Ad hoc Komitet za izradu Konvencije. Nacrt strategije je izrađen kroz participativan proces u kome su zajednički učestvovali/ii predstavnice/i resornih ministarstava u čijim nadležnostima se nalazi i delovanje u oblasti suzbijanja nasilja, kao i predstavnice/i organizacija civilnog društva koje se aktivno bave ovom tematikom godinama unazad.

Nacrt strategije obuhvata četiri strateške oblasti, koje su identifikovane kao ključne za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici:

1. Prevencija (Opšti cilj: Uspostavljanje sistema primarne, sekundarne i tercijarne prevencije)
2. Normativni okvir (Opšti cilj: Unapređivanje normativnog okvira)
3. Multisektorska saradnja i podizanje kapaciteta institucija i specijalizovanih službi (Opšti cilj: Unapređivanje multisektorske saradnje i podizanje kapaciteta institucija)
4. Sistem mera zaštite i podrške žrtvama (Opšti cilj: Unapređivanje sistema mera zaštite i podrške žrtvama)

Usvajanje Nacrtu nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje

nasilja nad ženama i nasilja u porodici predstavljalo bi značajan korak u institucionalizaciji rodno osetljivog pristupa u sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama, a posebno najzastupljenije forme rodno zasnovanog nasilja – nasilja u porodici. Istraživanje koje je za potrebe projekta „Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“ sprovedla organizacija Secons na reprezentativnom uzorku za Centralnu Srbiju od 2500 žena, pokazalo je da čak 54% intervjuisanih žena imalo iskustvo nekog oblika porodičnog nasilja u svom životu⁴². Ovo i druga istraživanje koje su sprovodile organizacije civilnog društva ukazuju na potrebu uvođenja sistemskih rešenja u suzbijanju nasilja nad ženama, na potrebu koordinisanog delovanja institucija, organizacija, kao i na važnost kontinuiranog rada na podizanju svesti javnosti o neprihvatljivosti nasilja kao modela ponašanja.

NASILJE U PORODICI

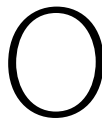
Nasilje u porodici podrazumeva fizičko, psihičko, ekonomsko i seksualno nasilje nad bilo kojim od članova porodice. Pretnje, ucene, uvrede, omalovažavanje, emotivno učenjivanje, udarci, premlaćivanje, mučenje, uskraćivanje hrane, ogreva i sredstava za higijenu, ograničavanje kretanja, onemogućavanje obrazovanja, zapošljavanja, usavršavanja, zadovoljavanja kulturnih i potreba za sportom, sve to su načini manifestovanja nasilja u porodici. Najčešće žrtve nasilja u porodici su žene i deca. Nasilje u porodici ima razarajuće dejstvo na ženu i decu jer im izmiče stajnu tačku, pretpostavljeni oslonac i podršku koju porodica kao elementarni oblik društvene organizacije treba da pruži svojim članovima.

Feministkinje u definisanju nasilja u porodici insistiraju da se izbegnu neutralne formulacije jer se tim formulacijama prikriva bit ove vrste nasilja. Pre svega, muškarci se kao žrtve nasilja u porodici pojavljuju tek sporadično ili nikako. Dakle, nasilje u porodici je rodno obeleženo i rezervisano za one koji imaju manje moći – za žene i decu. Zato nasilje u porodici imenuju kao ‘muško nasilje nad ženama i decom’ ili kao ‘sindrom pretučene žene’.

42 Babović Marija, Katarina Ginić i Olivera Vuković, *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*, Projekat „Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“, Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike, Beograd, 2010.

U analizama fenomena muškog nasilja nad ženama feministkinje su razotkrile društvene mehanizme koji generiraju muško nasilje, omogućavaju nasilnicima da se izmaknu licu pravde i ostanu nekažnjeni i zataškavaju rasprostranjenost i okrutnost nasilja u porodici. U proizvodnji i prikriivanju nasilja nad ženama imale su aktivni udeo sve delujuće religije (Katolička crkva se izvinila ženama što je 2000 godina prećutkiuala postojanje muškog nasilja nad ženama), legislativa i institucije države koje imaju zadatak da štite građanke i građane, mediji, kultura.

U Srbiji su prve analize nasilja u porodici bile plod feminističkog aktivizma. Zahvaljujući SOS telefonu za žene i decu žrtve nasilja javnost je upoznata sa brojem pretučenih i silovanih žena, sa manifestnim oblicima muškog nasilja nad ženama. Od 1990. kad je osnovan prvi SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu prepoznate su različite potrebe žena i dece koji su trpeli nasilje u porodici. Nakon demokratskih promena 2000. država se uključila u finansiranje ženskih inicijativa, promenjeni su zakoni u korist žena. Na budžetskim stavkama se još nedovoljno prepoznaju problemi vezani za muško nasilje nad ženama.

OSMI MART – MEĐUNARODNI PRAZNIK ŽENA

Ženska žudnja za ravnopravnošću traje koliko i ljudski rod. Pre 102 godine, 1908, tekstilne radnice su u Njujorku marširale pod parolom „hleb i ruže”. Tražile su kraće radno vreme, veće plate i zabranu eksploatacije dečijeg rada. Godinu dana kasnije radnice su demonstrirale u Čikagu. U znak sećanja na ove, ali i neke druge događaje u kojima su žene zbog loših uslova rada tragično gubile živote 1910, u Kopenhagenu, na inicijativu Klare Cetkin, na Drugoj konferenciji žena socijalistkinja, 8. mart je ustanovljen kao praznik borbe za prava žena. Naredne 1911. Dan žena je u Austriji, Nemačkoj, Švajcarskoj i Danskoj slavilo preko milion radnica. U Srbiji 8. mart je proslavljen prvi put 1914. godine. Osmi mart je prihvaćen kao međunarodni dan žena 1917. godine. U Rusiji sa demonstracijama povodom Međunarodnog dana žena počinje takozvana Februarska revolucija (po novom kalendaru 8. marta). Nakon oktobarske revolucije, boljševička feministkinja Aleksandra Kolontaj izborna se da 8. mart postane državni praznik. Feministkinje drugog talasa feminizma vraćaju dignitet prazniku žena imenujući ga danom akcija za ženska ljudska prava. Godine 1975, koja je proglašena Međunarodnom godinom žene, Ujedinjene nacije su službeno počele obeležavati Međunarodni dan žena.

U SFRJ nakon Drugog svetskog rata 8. mart je proslavljan prvo kao dan u kojem se govorilo o ravnopravnosti žena, pa je akcenat pomeren na majčin dan. Na ovoj dimenziji praznika insistiralo se u obrazovnom sistemu od obdaništa do srednjih škola. Kad je Antifašistički front žena pretvoren u Konferenciju za društvenu aktivnost žena praznik je dobio karakteristike praznika u potrošačkom društvu. Sindikati su organizovali putovanja žena u inostranstvo, žene su u preduzećima i ustanovama dobijale novčane čekove za kupovinu, u hotelima i restoranima su organizacije sindikata organizovale kolektivne ručkove, večere, zabave. Žene su dobijale cveće.

Akcionim anketama na ulicama Beograda feministkinje 1988. godine prikupljaju prve podatke o nasilju nad ženama. Dve godine kasnije, 8. marta 1990. otvaraju prvi SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja. Feministkinje pokreću akcije pod sloganom „Stop muškom nasilju nad ženama”, „Učinimo živote žena društveno vidljivim”, „Lično je političko”, „Žene su snaga žena”. Feministkinje se 1991. aktivno uključuju u anti-ratni pokret. Danas su stavovi iz Minimalnog programa ženskih zahteva Beogradskog ženskog lobija postali deo državne politike u Srbiji.

Unatoč raznim konotacijama kojima se kroz istorijske periode obojio, ovaj praznik ostaje podsetnik na značajnu prekretnicu u emancipaciji žena i označava početak organizovanog zahtevanja ženskog pokreta za poštovanjem ženskih ljudskih prava.

OSNAŽIVANJE ŽENA

Pojam osnaživanja žena povezan je sa povećavanjem socijalnih, političkih i ekonomskih šansi pojedinki. Osnaživanje se primenjuje pre svega na deprivilegovane grupe kako bi se njihove životne šanse povećale, poboljšao njihov lični životni standard i njihovo učešće u društvenom životu. Proces osnaživanja grupa ili pojedinki vezan je sa njihovom emancipacijom. Osnaživanje stavlja akcenat na unutrašnje kapacitete svake/og pojedinke/ca, koji su nosioci rešenja za svoje životne situacije.

Feministkinje osnaživanje žena vezuju za grupe za samopomoć u kojima žene sa sličnim problemima ili iskustvima razmatraju problem, obelodanjuju i osvešćuju svoja iskustva i podržavaju jedna drugu. Uspon drugog talasa feminizma baziran je, između ostalog, i na saznanjima stečenim u grupama samopomoći.

Danas feministkinje pojam osnaživanja koriste ne samo u grupama samopomoći već u svim vidovima menjanja ženske egzistencije vlastitim snagama. Početno sabiranje vlastitih snaga, kapaciteta, znanja daje pozitivne impulse i na druge aspekte života žena. Osnaživanje je projekat za čitav život i stoga se smatra političkim feminističkim procesom.

P

PACIFISTIČKO-ANTIMILITARISTIČKI FEMINIZAM

Patrijarhat funkcioniše na poslušnosti, uvažavanju autoriteta (bog na nebu, vladar u državi, otac u porodici) i hijerarhijskoj organizaciji društva do njegove poslednje ćelije - porodice. Ali, krajnje ishodište svakog patrijarhata je konflikt, sukob, rat, jer se nasilnim metodama ne može održati pretpostavljena harmonija ni u državi ni u porodici. Rat među državama i muško nasilje u porodici su manifestni oblici istog poretka stvari.

Već u pripremama Prvog svetskog rata feministkinje i socijaldemokratkinje se organizuju u mirovnu mrežu, koja bez obzira što je prolazila kroz periode osporavanja i poraze, traje i danas - WILPF. Duga istorija otpora ratu artikulisala je feminističke stavove u odnosu na rat: nema pravednih ni opravdanih ratova; svaki rat je pogrešan, posledice rata daleko u negativnom premašuju razloge njegovog otpočinjanja; i posle rata se mora pregovarati; rat produbljuje a ne smanjuje tenzije; posledice rata traju decenijama; feministkinje preuzimaju građansku odgovornost za ono što u njihovo ime čini država; proklamuju žensku solidarnost umesto nacionalne solidarnosti; nelojalne su patrijarhatu i vlastitom režimu; drže komunikaciju na internacionalnom nivou naročito insistirajući na neprestanoj komunikaciji sa ženama sa druge strane barikada; podržavaju zatočenike savesti; izmiču oslonce militarizma; podržavaju dezertere; praktikuju građansku neposlušnost.

Marion Anderson (Merion Enderson) u SAD je izvela dokaze da se radna mesta za žene ukidaju zbog porasta vojnih troškova. Prema UNICEF-ovim statistikama u modernim ratovima 80% žrtvi ratnih sukoba predstavlja civilno stanovništvo – žene, deca i stari. Stoga u mnogim delovima sveta žene organizuju, višegodišnje proteste, okupljanja, kampovanja kako bi sprečile instaliranje nuklearnog naoružanja. Antinuklearni pokreti su blisko povezani sa ekološkim koji postaju sve značajniji faktor civilnog organizovanja širom planete.

Tokom raspada Jugoslavije feministkinje sa ex-jugoslovenskih prostora su praktikovale feminističku solidarnost, održale su međusobnu komunikaciju, zahvaljujući internacionalnoj feminističkoj podršci, organizovale su podršku dezerterima i zatočenicima savesti, analizirale su militarističku politiku vlastitih režima. Postale su primer dobro organizovanog ženskog otpora ratu i patrijarhatu. Posebno mesto pripada Centru za antiratnu akciju iz Beograda, Antiratnoj kampanji iz Zagreba i Ženama u crnom iz Beograda.

PATRIJARHAT

Patrijarhat je reč izvedena od reči pater (otac) i arho (vladati). Teorijska razrada patrijarhata ili systemske muške dominacije predstavljala je temelj radikalne feminističke kritike konvencionalnih shvatanja politike.⁴³ Otac u porodici, vladar u državi, Bog na nebu - patrijarhat deluje na različitim nivoima i kroz različite organizacije: seksualnost, fizička snaga, kontrola reprodukcije, crkva, država itd. – na taj način se uspostavlja apsolutna muška kontrola nad svetskim poretom. Patrijarhat je po vremenu nastanka mlađi društveni poredak od matrijarhata. Smatra se da patrijarhat dobija prevagu sa nadiranjem ratničkih azijskih plemena (oko 3500 godina pre nove ere). Marginalizovanje žena, razmena dobara i žena i ratovi su pogodovali učvršćivanju patrijarhalne organizacije ljudske zajednice. Glavno svojstvo te organizacije je strogo utvrđena hijerarhija, koja obezbeđuje dominaciju muškaraca nad ženama i starijih nad mlađima.

Feministkinje su šezdesetih i sedamdesetih definiciju patrijarhata proširile pa pod njim podrazumevaju sistem društvenih odnosa i struktura koje omogućavaju muškarcima kao društvenoj grupi da uspostavljaju dominaciju nad ženama, da ih eksploatišu i potčinjavaju. Patrijarhalni odnosi se održavaju unutar različitih društvenih sistema prožimajući klasne, rasne, nacionalne i druge društvene stratifikacije. Mušku prevlast nad ženama i time uspostavljenu antagonističku binarnu podelu feministkinje tumače kao izvoriste svih potonjih podela, iz kojih su nastali ropstvo, rasizam, kapitalizam, kolonijalizam, iskorišćavanje prirode itd. U savremenim društvima one definišu šest

43 Marsh David, Stoker Gerry, *Teorije i metode političke znanosti*, Tonči Kursar i Davor Stipetić (preveli) Zagreb, 2005, str. 116.

strukturnih područja u kojima muškarci imaju prevlast nad ženama i eksploatišu ih:

1. Kućni rad - obavljaju ga žene, ne dobijaju naknadu za taj rad, iscrpljujući je, nije limitiran, uključuje brigu o higijeni, ishrani, o deci, o starima, nemoćnima;
2. Profesionalni rad - zanimanja i funkcije su pod uticajem polne segregacije, žene imaju za isti posao manje plate;
3. Seksualnost - ženska tela su predmet muške kontrole;
4. Kulturne institucije - one su pod uticajem hegemonije muške kulture;
5. Mediji - reprodukuju patrijarhalne obrasce i time doprinose širenju i učvršćivanju patrijarhalnih vrednosti;
6. Država - muškarci dominiraju u upravljanju državom i vrlo žilavo pružaju otpor podeli vlasti i baziranju upravljanja društvom na rodno osvešćenoj politici.

Ovakva sistematizacija područja muške dominacije nad ženama ukazuje na teorijski pomak, koji su učinile feministkinje osamdesetih i devedesetih godina XX veka, uviđajući postupne promene u zapadnim društvima od privatnog patrijarhata do javnog patrijarhata, u kojem žena zamenjuje zavisnost o muškarcu za zavisnost o državi, poslodavcu i dr.

PEKINŠKA DEKLARACIJA I PLATFORMA ZA AKCIJU

Na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama, septembra 1995. godine, u Pekingu, nakon deкаде UN posvećene borbi za ženska ljudska prava, usvojeni su Pekinška deklaracija i Platforma za akciju.⁴⁴

Deklaraciju su potpisale sve vlade učesnice konferencije. SRJ, u čijem sastavu je tada bila Srbija, je u to vreme bila pod sankcijama i nije imala pravo učešća; učestvovala su samo članice nevladinih organizacija na Forumu NVO koji je pratio tok konferencije i čije su članice lobirale za prihvatanje čitavog seta ženskih ljudskih prava promovisanih Pekinškom deklaracijom i Platformom za akciju. Osnovni smisao Pekinške deklaracije je unapređivanje „ciljeva jednakosti, razvoja mira u korist svih žena u svetu i u interesu čovečanstva u celini“.

Platforma za akciju se bavi pre svega otklanjanjem prepreka za ravnopravno učešće žena u ekonomskom, kulturnom i političkom odlučiva-

44 Za više informacija vidi: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/index.html>

nju, kao i za ostvarivanje jednakih prava žena i muškaraca u privatnom i javnom životu.

Strateški zadaci Platforme fokusirani su na: smanjenje ženskog siromaštva, školovanje i stručno osposobljavanje žena, unapređivanje zdravlja žena, eliminaciju nasilja nad ženama, zaštitu žena u područjima pod oružanim sukobima, ekonomsku ravnopravnost u privrednim delatnostima, podršku ženama da osvoje položaje odlučivanja, kao i na razvijanje mehanizama za poboljšanje položaja žena, zaštitu ženskih ljudskih prava, afirmaciju žena u medijima, uvažavanje uloge žena u zaštiti okoline. Posebna pažnja posvećena je ženskoj deci i zaštiti njihovih prava.

Uz obavezu razvijanja institucionalnih mehanizama rodne ravnopravnosti države potpisnice su se obavezale da će budžetski pratiti akcije za poboljšanje položaja žena i afirmaciju prava žena.

Za sprovođenje Platforme za akciju nadležne su vlade, državne i javne institucije, ali i nevladine organizacije. Njene odredbe sprovode se na nacionalnom i međunarodnom nivou.

POKRAJINSKI MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova

U februaru 2002. godine u okviru Izvršnog veća AP Vojvodine osnovan je Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova. Glavni cilj Sekretarijata je praćenje i unapređivanje stanja u oblastima rada, zapošljavanja i ravnopravnosti polova na teritoriji AP Vojvodine.

U skladu sa ovim ciljem u oblasti ravnopravnosti polova aktivnosti su usmerene ka realizaciji sledećih zadataka (nadležnost Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova regulisana je članom 33. Odluke o Pokrajinskoj upravi):

1. promovisanje koncepta rodne ravnopravnosti na teritoriji APV,
2. saradnja sa svim relevantnim institucijama i vladinim i nevladinim organizacijama na ostvarivanju politike jednakih mogućnosti,
3. ustanovljavanje mehanizama za ravnopravnost među polovima.

Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova

Osnovan je 2004. godine pod okriljem Autonomne Pokrajine Vojvodine odlukom objavljenom u "Sl. list AP Vojvodine", br. 14/2004 od 20.08.2004., dok se članom 5. definiše polje delatnosti Zavoda, kao što je praćenje položaja žena i ostvarivanje njihovih zagarantovanih prava u domaćem i međunarodnom zakonodavstvu, učestvovanje u pripremi zakona, odluka i drugih propisa od značaja za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini, pripremu analitičke dokumentacije za planiranje i programiranje aktivnosti u oblasti ravnopravnosti polova u Pokrajini i dr.

Savet za ravnopravnost polova Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova

Ekspertsko, savetodavno telo u oblasti ravnopravnosti polova. Savet za ravnopravnost polova Pokrajinskog sekretarijata u dosadašnjem radu se bavio razmatranjem pitanja ostvarivanja ravnopravnosti polova i određivanjem smernica za aktivnosti Sekretarijata. Takođe, je pružao podršku mehanizmima za ravnopravnost polova⁴⁵.

Aktivnosti Sekretarijata obuhvatale su edukaciju članova i članica komisija za ravnopravnost polova, izradu godišnjeg plana akcije za pomenuta tela, finansijsku podršku njihovim programskim aktivnostima, štampanje promotivnog materijala i saradnju sa međunarodnim organizacijama aktivnim u ovoj oblasti

Odbor za ravnopravnost polova Skupštine AP Vojvodina

Odbor za ravnopravnost polova razmatra predloge odluka i opštih akata sa stanovišta unapređivanja ravnopravnosti polova (rodne jednakosti) i postizanja ravnopravnosti polova. Odbor sagledava vođenje politike i izvršavanje odluka i opštih akata od strane Izvršnog veća sa stanovišta poštovanja ravnopravnosti polova.⁴⁶

Ombudsman AP Vojvodine

Zaštitnik građana na nivou AP Vojvodine predstavlja nezavisno telo za zaštitu prava građana. Odluka o uspostavljanju Pokrajinskog ombud-

45 <http://www.sluzba.vojvodina.sr.gov.yu/izvestaji/rad.htm>

46 <http://www.skupstinavojvodine.gov.rs/?s=odborpolovi&j=SRL>

smana doneta je 31. decembra 2002. godine, a kancelarija je počela da radi u januaru 2004. godine⁴⁷. Pokrajinski ombudsman ima ukupno pet zamenika, među kojima je jedna osoba određena za oblast ravnopravnosti polova.

POL I ROD

Pol je biološka kategorija. Njime su ljudska bića označena kao 'žensko', 'muško' ili 'nešto između ženskog i muškog'. Pol se definiše, pre svega prema vidljivim genitalijama ljudskog bića i prema reproduktivnim funkcijama, mada je ova druga odrednica poslednjih godina problematizovana, odnosno podleže različitim interpretacijama i uslovljena je kulturnim miljeom unutar koga se definiše.

Za razliku od pola rod je socijalni konstrukt 'muškosti' i 'ženskosti'. Razlikovanje pola i roda je bitno jer za razliku od našeg biološkog statusa – pola, koji nam je rođenjem manje-više dat, rod je konstrukt konkretnog društva u konkretnom vremenu, dakle tek zadat i stoga itekako podložan promeni. Prihvatanjem razlike između pola i roda otvara se, na teorijskoj ravni, mogućnost promena rodničkih uloga, rodničkog režima i rodničkog poretka.

Teorijski pomak u razlikovanju pola (sex) i roda (gender), unutar teorije rodnosti, ima dugu predistoriju. Osnovu teorijskog koncepta je ponudila Margaret Mid u knjizi "*Pol i temperament u tri primitivna društva*" još 1935. godine⁴⁸. Ona je definisala pol kao biološku kategoriju, a rod kao društveni konstrukt. Početkom 1970-tih Kejt Milet u "*Seksualnoj politici*"⁴⁹ i Šulamit Fajerston u "*Dijalektici pola*"⁵⁰ razvijaju i radikalizuju ovaj teorijski koncept u skladu sa zahtevima drugog talasa feminizma i potaknute obnovom utopijskih energija unutar narastajućih društvenih pokreta, pre svega feminističkog. Kejt Milet govori o prastaroj i univerzalnoj shemi dominacije jedne grupe nad drugom. Ta shema dominira u odnosima polova i uvreženija je i oštija od klasne podele.

47 <http://www.ombudsmanapv.org>

48 Margaret Mead, *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*, June 1st 2001 by Harper Perennial (first published 1935)

49 Kate Millet, *Sexual Politics* (1969, 1970). Trad. it. *La politica del sesso*, Rizzoli, Milano 1971.

50 Shulamith Firestone, *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution*, Morrow, 1970.

Šulamit Fajerston smatra da rodno razlikovanje strukturira svaki aspekt našeg života uspostavljanjem obaveznog okvira pojmova u kojima društvo oblikuje, određuje i uopšte omogućava egzistenciju ženama i muškarcima. Iz njihovih radova proizašlo je da postojeće razlike među polovima, koje imaju koren u različitoj biologiji muškaraca i žena, nisu ključ za razumevanje društvene nejednakosti muškaraca i žena, već da je ono što se nameće ženama kao “prirodno” zapravo rezultat društvene prisile i uslovljavanja u procesu socijalizacije. Prihvatanje i pounutrenje tako stvorenih rodnihih karakteristika predstavlja proces produkcije roda (gendering). En Oukli je izvela tvrdnju da rodne razlike imaju svoj koren u kulturi, a ne u prirodi. Simon de Bovuar definiše ženu kao drugi pol uvodeći tako pojam drugosti.

U našoj jezičkoj praksi retko se uspostavlja razlika između roda i pola, što često izaziva nedoumice. Primer je Zakon o ravnopravnosti polova Republike Srbije, koji ima za krajnji cilj uspostavljanje rodne ravnopravnosti, odnosno eliminisanje onih oblika diskriminacije koji su zasnovani na društvenom konstruktumu roda.

PORNOGRAFIJA

Pornografija je materijal kojim se ohrabruje dikriminacija na osnovu pola, degradacija žena i vrlo često je izvor nasilja nad ženama. Za razliku od erotike koja može imati umetničke artikulacije, pornografija je kič. Pornografski časopisi su pomno analizirani u feminističkoj literaturi. Andrea Dvorkin i Dajana Rasel konstatuju da su od ženske bebe do mrtve žene sve žene objekt pornografskih fantazama, da slikom i štivom ovi listovi i časopisi podstiču žudnje koje imaju za posledicu ponižavanje i maltretiranje žena. Po svojoj biti pornografija je sadistička i promoviše sadističke vrednosti. Kod mladih ljudi pornografija stvara predstavu da je seksualnost odvojena od ljubavi. Na SOS telefonima za žene i decu žrtve nasilja žene, uz ostalo, često navode da ih nasilni partneri primoravaju da gledaju porno filmove i zahtevaju, protiv njihove volje, ponavljanje filmovanih radnji. Pornografija je dodatni izvor nasilja i patnje velikog broja žena.

S obzirom da je reč o vrlo profitabilnoj delatnosti koja ostvaruje znatne svote novca države izbegavanju zabranjivanje pornografske literature i filmova, mada su neka minimalna ograničenja uvedena (listovi i DVD se ne smeju prodavati maloletnicima; moraju biti zapakovani u

plastičnu foliju; ne smeju se izlagati; u sadržajima se ne mogu koristiti deca kao seksualni objekti, pornografski sadržaji se mogu distribuirati samo u kasnim večernjim satima ili kroz kodirane TV kanale i tome sl.). Argumenti porno industrije idu linijom da je njeno ograničavanje istovremeno ograničavanje ljudskih sloboda.

Andrea Dvorkin je zajedno sa Ketrin Mek Kinon 1983. godine napisala nacrt zakonskih odredbi koje definišu pornografiju kao “seksualno eksplicitno potčinjavanje žena”, a distribuciju pornografskih sadržaja kriminalizuju. Posle niza uspeha i osporavanja Vrhovni sud SAD je 1986. godine odbacio njihove predloge.

POVELJA O OSNOVNIM PRAVIMA EVROPSKE UNIJE

Povelja o osnovnim pravima Evropske unije⁵¹ je dokument koji je potpisan na sastanku Evropskog saveta 7. decembra 2000. godine u Nici od strane predsednika Evropskog parlamenta, Saveta i Komisije. Dokument je formulisan i donesen posebnom procedurom koja je podrazumevala nekoliko etapa u formulisanju ove Povelje. Naime, 3-4 juna 1999. godine imenovan je savet za izradu nacrt Povelje sačinjen od 15 predstavnika/ca šefova država i vlada, 30 predstavnika/ca nacionalnih parlamenata, 16 predstavnika/ca Evropskog parlamenta i 1 predstavnik/ca Evropske komisije. Prvi nacrt je prihvaćen od strane saveta za izradu nacrt 2. oktobra 2000. godine. Evropski savet je usvojio nacrt Povelje 13-14 oktobra 2000. godine jednoglasno i prosledio nacrt na usvajanje Evropskom parlamentu i Komisiji. Parlament je dao odobrenje 14. novembra 2000, a Komisija 6 decembra 2000. godine. Konačno, potpisom predsednika svih evropskih institucija 7. decembra 2000. godine u Nici ozvaničeno je usvajanje ovog dokumenta.

Povelja o osnovnim pravima Evropske unije predstavlja prvi zvanični jedinstveni dokument u istoriji Evropske unije koji se bavi čitavim opsegom ljudskih prava, i to građanskim, političkim, ekonomskim, socijalnim pravima evropskih građana i građanki, kao i osoba koje imaju stalno boravište u Evropskoj uniji. Povelja je podeljena u šest poglavlja:

1. Dostojanstvo (ljudsko dostojanstvo, pravo na život, pravo na integritet ličnosti, zabrana torture i nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kazne, zabrana ropstva i prinudnog rada),

51 Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01)

2. Slobode (pravo na slobodu i bezbednost, poštovanje privatnog i porodičnog života, zaštita ličnih podataka, pravo na sklapanje braka i zasnivanje porodice, sloboda mišljenja, savesti i religije, sloboda izražavanja i informacije, sloboda okupljanja i udruživanja, sloboda umetnosti i nauke, pravo na obrazovanje, pravo na izbor profesije i na zasnivanje radnog odnosa, sloboda vođenja sopstvenog biznisa, pravo na imovinu, pravo na azil, na zaštitu u slučaju deportovanja, proterivanja i izručivanja),

3. Ravnopravnost (jednakost pred zakonom, ne-diskriminacija, kulturna, religijska i jezička različitost, jednakost između žena i muškaraca, prava deteta, prava starih, integracija osoba sa invaliditetom),

4. Solidarnost (prava radnika na informisanost, pravo na kolektivno pregovaranje i akciju, pravo na pristup službama za zapošljavanje, zaštita u slučaju neopravdanog otkaza, fer i pravedni uslovi rada, zabrana dečijeg rada i zaštita mladih ljudi na poslu, porodični i profesionalni život, socijalna sigurnost i socijalna asistencija, zdravstvena zaštita, pristup uslugama opšteg ekonomskog interesa, zaštita životne sredine, zaštita potrošača),

5. Građanska prava (aktivno i pasivno pravo glasa za Evropski parlament i za administrativne izbore na lokalnom nivou, pravo na dobru administraciju, pravo na pristup dokumentima, Evropskom Ombudsmanu, pravo na peticiju, sloboda kretanja i boravka, diplomatska i konzularna zaštita),

6. Pravosuđe (pravo na učinkoviti pravni lek i pravično suđenje, pretpostavka nevinosti i pravo na odbranu, princip legalnosti i proporcionalnost kazne za krivično delo, pravo da se ne može dva puta voditi proces protiv iste osobe za isto krivično delo).

Povelja o osnovnim pravima Evropske unije se u mnogome oslanja na Evropsku konvenciju o ljudskim pravima Saveta Evrope, kao i na ustavnu tradiciju zemalja članica EU. Takođe, ona uzima u obzir i Evropsku socijalnu povelju i druga relevantna međunarodna dokumenta. Povelja o osnovnim pravima Evropske unije je postala sastavni deo Lisabonskog ugovora, tj. Ugovora o Evropskoj uniji, čime je polje ljudskih prava dobilo na značaju u politikama EU.

POVELJA ŽENA EVROPSKE UNIJE

Povodom obeležavanja 8. marta, Međunarodnog dana žena, kao i 15 godina od donošenja Pekinške deklaracije, Evropska komisija je 5. marta 2010. godine izdala saopštenje pod nazivom „EU povelja žena“⁵².

Pozivajući se na činjenicu da rodna ravnopravnost predstavlja jednu od osnovnih vrednosti Evropske unije i potkrepljujući takav stav činjenicom da se vrednost rodne ravnopravnosti ističe u članu 2 Ugovora o Evropskoj uniji (Lisabonskog ugovora), kao i u Povelji o osnovnim pravima Evropske unije, saopštenje definiše prioritetne oblasti za dalju intervenciju EU u domenu jednakih mogućnosti za žene i muškarce i to na sledeći način:

1. Jednaka ekonomska nezavisnost – Evropska komisija primećuje da još uvek postoji dizbalans u zastupljenosti žena i muškaraca na visko kvalifikovanim poslovima, u pristupu obrazovanju, žene su u većem broju i protiv svoje volje zaposlene na part-time poslovima. Iz tih razloga neophodno je aktivno zastupati potrebu realizacije svih kapaciteta i potencijala žena, kroz bolju rodnu distribuciju poslova na tržištu rada, sa posebnim fokusom na visoko kvalifikovana mesta za žene. Evropska komisija se zalaže da održi jak fokus na rodnoj ravnopravnosti u EU strategiji delovanja do 2020. godine.

2. Jednaka plata za jednaki rad i rad iste vrednosti – Konstatuje se da u Evropi i dalje ostaje razlika u platama za jednaki rad u korist muškaraca od 18% po radnom satu, što značajno utiče na feminizaciju siromaštva. Evropska komisija obnavlja svoju posvećenost uvođenju legislativnih i drugih mera kako bi se umanjio rodni jaz koji postoji u zaradama.

3. Ravnopravnost u odlučivanju – Komisija primećuje da ne postoji ravnopravna zastupljenost žena i muškaraca na pozicijama odlučivanja, i smatra da bi balansirana raspodela pozicija odlučivanja doprinela formulisanju politika koje su po meri svih građana i građanki EU. Stoga se zalaže za mere koje će doprineti povećanju broja žena na mestima odlučivanja, počevši od same Evropske komisije.

52 COMMUNICATION FROM THE COMMISSION, A Strengthened Commitment to Equality between Women and Men, A Women's Charter - Declaration by the European Commission on the occasion of the 2010 International Women's Day, in commemoration of the 15th anniversary of the adoption of a Declaration and Platform for Action at the Beijing UN World Conference on Women and of the 30th anniversary of the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Brussels, COM(2010).

4. Dostojanstvo, integritet i stajanje na put rodno zasnovanom nasilju – EU prepoznaje život bez nasilja kao jedno od osnovnih ljudskih prava, a rodno zasnovano nasilje kao jednu od najznačajnijih prepreka razvoju, bezbednosti i miru u svetu. Jasno stavlja na znanje da EU neće tolerisati rodno zasnovano nasilje i da će EU raditi na izgradnji celovitog strateškog okvira za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja.

5. Rodna ravnopravnost van granica Unije – EU smatra da rodna ravnopravnost mora biti sastavni deo politika koje se tiču odnosa sa trećim zemljama, državama ne-članicama. EU će se i dalje aktivno zalagati za poštovanje i sprovođenje međunarodnih instrumenata za zaštitu ženskih ljudskih prava u svetu.

Evropska komisija smatra da u ovim oblastima i dalje nije ostvarena ravnopravnost polova i da zbog toga treba preduzimati ciljne akcije kako bi se poboljšao položaj žena u njima. U zaključku dokumenta, Evropska komisija se zalaže da donese Stategiju za ravnopravnost žena i muškaraca za period od 2010-2015 godine, do kraja 2010. godine.

POVERENICA ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

Zakon o zabrani diskriminacije⁵³ koji je stupio na snagu 7. aprila 2009. uveo je u institucionalni sistem Republike Srbije novi samostalni državni organ, nezavisan u obavljanju poslova utvrđenih zakonom u cilju zaštite prava iz ovog zakona. Reč je o Povereniku/poverenici za zaštitu ravnopravnosti. Tome je posvećen čitav četvrti deo zakona od člana 28 koji reguliše postupak izbora Poverenika do člana 33 koji definiše nadležnosti ove nove institucije i to na sledeći način:

Član 33.

Poverenik:

1. prima i razmatra pritužbe zbog povreda odredaba ovog zakona i daje mišljenja i preporuke u konkretnim slučajevima i izriče mere u skladu sa članom 40. ovog zakona;
2. podnosiocu pritužbe pruža informacije o njegovom pravu i mogućnostima pokretanja sudskog ili drugog postupka zaštite, odnosno preporučuje postupak mirenja;
3. podnosi tužbe iz člana 43. ovog zakona, zbog povrede prava iz

53 Službeni glasnik RS, 22/2009 (30.3.2009)

- ovog zakona, u svoje ime a uz saglasnost i za račun diskriminisanog lica, ukoliko postupak pred sudom po istoj stvari nije već pokrenut ili pravnosnažno okončan;
4. podnosi prekršajne prijave zbog povrede prava iz ovog zakona;
 5. podnosi godišnji i poseban izveštaj Narodnoj skupštini o stanju u oblasti zaštite ravnopravnosti;
 6. upozorava javnost na najčešće, tipične i teške slučajeve diskriminacije;
 7. prati sprovođenje zakona i drugih propisa, inicira donošenje ili izmenu propisa radi sprovođenja i unapređivanja zaštite od diskriminacije i daje mišljenje o odredbama nacrtu zakona i drugih propisa koji se tiču zabrane diskriminacije;
 8. uspostavlja i održava saradnju sa organima nadležnim za ostvarivanje ravnopravnosti i zaštitu ljudskih prava na teritoriji autonomne pokrajine i lokalne samouprave;
 9. preporučuje organima javne vlasti i drugim licima mere za ostvarivanje ravnopravnosti.

Dakle, nadležnost poverenika je da ukazuje na nedozvoljene oblike ponašanja i da izriče preventivne mere opomene. Poverenika bira Skupština na period od pet godina, na predlog skupštinskog odbora nadležnog za ustavna pitanja, a svaka poslanička grupa ima pravo da predloži kandidata/kandidatkinju. Za poverenika može biti izabran državljanin Srbije koji je diplomirani pravnik i ima najmanje deset godina iskustva na pravnim poslovima u oblasti zaštite ljudskih prava. Narodna skupština Republike Srbije je prvi put izglasala i postavila na ovu funkciju Poverenicu za zaštitu ravnopravnosti 5. maja 2010. godine.

PREPORUKA SAVETA EVROPE 2002/05

Preporuka Saveta Evrope 2002/05 pruža okvir mera zaštite žena od nasilja, posebno od porodičnog nasilja, kao najzastupljenijeg oblika rodno zasnovanog nasilja. Ona spada u korpus preporuka Komiteta ministara zemalja članica Saveta Evrope, koje to telo upućuje državama članicama ove multilateralne međunarodne organizacije. Ove preporuke nemaju obavezujuću pravnu snagu, već se mogu svrstati u meko pravo (eng. soft law). Jednodušna je stav da „soft law“, iako bez pravne obaveze, ima značajan uticaj na razvoj unutrašnjih pravnih sistema i prakse država članica. To potvrđuje i odredba najvišeg pravnog akta,

Ustava Republike Srbije, koja u članu 18 stav 3 predviđa da se odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i saglasno praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje. Ova odredba Ustava stvara osnov da se i meko pravo uvažava prilikom tumačenja pravnih odredbi domaćeg zakonodavstva.

„Zemlje članice treba da uvedu, razviju i/ili poboljšaju nacionalnu politiku protiv nasilja koja se temelji na: a. Maksimalnoj sigurnosti i zaštiti žrtava; b. Osnajivanju žena žrtava kroz optimalnu podršku i pomoć struktura kojim se izbegava sekundarna viktimizacija; c. Prilagođavanju kaznenog i građanskog prava uključujući sudsku proceduru; d. Podizanju javne svesti, edukaciji dece i mladih osoba; e. Osiguravanju posebnog treninga za profesionalce/ke koji se suočavaju sa problemom nasilja nad ženama; f. Prevenciji u svim relevantnim područjima.“

Izvod iz *Preporuke Saveta Evrope Rec (2002)5* Komiteta ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja.

PRIMARNO ZAKONODAVSTVO

– OPŠTA NAČELA PRAVA EU

Opšta načela prava su pravne norme za koje se podrazumeva da su deo Osnivačkog ugovora. Njih, takođe, može utvrđivati Sud pravde Evropske unije kroz svoju praksu. U slučajevima u kojima ne postoji konkretno pisano pravno pravilo opšta načela omogućavaju rešavanje sporova.

Osnov u razvoju opštih načela su pravni poreci država članica i međunarodne konvencije. Za razvoj politike jednakih mogućnosti posebno su važne sledeće konvencije:

- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, 1950. usvojena u okviru Saveta Evrope,
- Evropska povelja o osnovnim ljudskim pravima, 2000. (postala deo Lisabonskog ugovora)
- CEDAW (UN Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, 1979)
- Preporuka Saveta Evrope Rec(2002)5 o zaštiti žena od nasilja.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Savet Evrope je 4. novembra 1950. godine doneo Evropsku konvenciju o ljudskim pravima. U periodu od 1950. do 2004. godine, Konvenciju je prihvatilo 46 zemalja i time priznalo nadležnosti Evropskog suda za ljudska prava, koji je 1998. godine Protokolom 11 uveden u evropsku pravnu praksu kao stalna pravosudna institucija i koji je otvorio mogućnost pojedinca da učestvuje u međunarodnom pravnom postupku. Tekst je zvanično preveden i objavljen na 30 jezika, a ratifikacija je izvršena u svim državama Saveta Evrope, uključujući i Srbiju. Sledeći ideju Ujedinjenih nacija i Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, kako se navodi u preambuli, ova konvencija sadrži institucionalni okvir za uspostavljanje jedinstvene nadnacionalne zaštite ljudskih prava i sloboda, što uz vladavinu prava čini osnov demokratskog ustrojstva. Osnovna prava i slobode koje garantuje Konvencija su definisana u prvom delu iste članovima od 2 do 18 i među njima i zabrana diskriminacije po bilo kom osnovu (čl. 14). Evropska konvencija o ljudskim pravima označila je jasno opredeljenje zemalja članica u smislu sadržaja prava i sloboda i utrla put jasnijem definisanju mera zaštite ljudskih prava u svim oblastima, pa time i u oblasti zaštite žena od nasilja.

CEDAW – Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena

Generalna skupština Ujedinjenih nacija ju je usvojila 1979. godine, a SFRJ je bila među prvim zemljama koje su je ratifikovale već 1981. godine. CEDAW proizvodi međunarodno pravne obaveze za sve države potpisnice, kao što je redovno izveštavanje o položaju žena pred Komitetom Ujedinjenih nacija za praćenje ove konvencije. Sve evropske zemlje su potpisnice ove konvencije i redovno podnose izveštaje. Srbija je podnela inicijalni izveštaj na ovu konvenciju 2006. godine i dobila od Komiteta UN obavezujuće preporuke 2007. godine. Tokom ove godine Srbija će podneti drugi i treći objedinjeni izveštaj o statusu žena u Srbiji i o ispunjavanju preuzetih obaveza.

PRIMARNO ZAKONODAVSTVO – OSNIVAČKI UGOVORI

Osnivački ugovori su međunarodni ugovori kojima su osnovane Evropske zajednice i Evropska unija i na kojima se zasnivaju njihova ovlašćenja, ugovori kojima se menjaju i/ili dopunjuju osnivački ugovori, i ugovori o pristupanju.

Rimski ugovor (1956, 1957) – Čl. 119. – jednaka plata za jednaki rad

Opšta je praksa da se član 119 Ugovora u Rimu prepoznaje kao prvo značajno dostignuće i zakonsko regulisanje jednakosti između žena i muškaraca, dakle uvođenje principa rodne ravnopravnosti u krug delovanja Evropske zajednice. Ipak, osnivači nisu imali u vidu princip rodne ravnopravnosti kada su govorili o „jednakoj plati za jednaki rad“. Ovaj član je uveden pod pritiscima Francuske koja je u ustavu iz 1946 uvela princip istih zarada za isti rad i plašila se nelojalne konkurencije drugih zemalja članica tadašnje zajednice. EZ preuzima za član 119 Rimskog ugovora gotovo istu definiciju kao u članu 100 Konvencije o jednakoj nadoknadi ILO.

Ugovor iz Amsterdama (1997, 1999) – član 141 (bivši član 119.)

Čl. 2. - promocija rodne ravnopravnosti kao jedan od glavnih zadataka EZ

Čl. 3. stav 2 - uklanjanje neravnopravnosti i promocija rodne ravnopravnosti u svim javnim politikama Zajednice (gender mainstreaming)

Čl. 2. i 3. (2), olakšavaju formiranje institucionalnih mehanizama za unapređivanje položaja žena i promociju rodne ravnopravnosti.

Čl. 13. stav 1 - borba protiv diskriminacije van sfere zapošljavanja (načelo ravnopravnosti dobija zakonsku osnovu za proširenje područja primene).

Amsterdamskim ugovorom jednake mogućnosti za žene i muškarce postaju prioritetna politika Zajednice. Ugovor ne uvodi nove zakonske obaveze, ali daje vetar u krila zastupnicima socijalne pravde.

Ugovor iz Lisabona (13. decembar 2007) – proširuje Ugovor o Evropskoj uniji (UEU) i Ugovor o funkcionisanju Evropske unije (UFEU).

Čl. 1.a UEU – “Unija se zasniva na vrednostima poštovanja ljudskih prava, slobodi, demokratiji, jednakosti, vladavini zakona i poštovanju ljudskih prava”...i pojašnjava da su fundamentalne vrednosti unije “nediskriminacija,... i jednakost između žena i muškaraca”

Čl. 2 UEU – EU će se boriti protiv socijalne isključenosti i promovisaće...jednakost između žena i muškaraca.

Čl. 6 UEU - Evropska povelja o osnovnim ljudskim pravima iz 2000. godine, postala deo Ustavnog ugovora (aneks, Deklaracija 1).

Čl. 137 UFEU – zadržan je princip jednakih mogućnosti i jednakog tretmana za žene i muškarce na tržištu rada.

Čl. 69 UFEU – borba protiv trgovine ženama.

Deklaracija 19 – EU će se boriti protiv nasilja nad ženama u porodici, pružati usluge podrške žrtvama i kažnjavati počinioce.

PROGRAM DAFNE

Dafne⁵⁴ program je kao inicijativa ustanovljen od strane Evropske komisije još 1997. godine. Dafne program podrazumeva borbu protiv nasilja nad ženama. Grantovi su namenjeni sufinansiranju transnacionalnih projekata i finansiranju funkcionisanja nevladinih organizacija. Cilj Dafne programa je podrška organizacijama koje razvijaju mere i radnje za sprečavanje ili borbu protiv svih oblika nasilja nad decom, ženama. Prepoznata je potreba za usklađene akcije širom sveta za odbranu ljudskih prava i eliminaciju nasilja. Ovaj program podržava mere definisane Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (1979), Konvencijom o pravima deteta (1989), Pekinškom konferencijom (1995) i drugim relevantnim međunarodnim dokumentima. Dafne program koji sprovodi Evropska komisija je priznat kao veoma korisna alatka a projekti koji se finansiraju podrazumevaju:

- identifikaciju i razmenu dobrih praksi i iskustava u cilju sprovođenja preventivnih mera i pomoći žrtvama, mapranje istraživanja, studije i istraživanja,
- rad na terenu uz učešće korisnika u svim fazama projekta,
- stvaranje održivih multidisciplinarnih mreža.

Budžet se donosi za svaku godinu posebno. Projekti se sufinansiraju u iznosu od 80% od strane Evropske komisije. Nakon objavljivanja poziva za predloge na sajtu EK, predloge mogu podneti u partnerstvu najmanje dve organizacije iz dve različite zemlje članice i jedne zemlje kandidata. Dafne program je otvoren za konkurisanje za javne vlasti, lokalne samouprave, udruženja građana, univerzitete i istraživačke centre).

54 http://ec.europa.eu/justice_home/funding/daphne3/funding_daphne3_en.htm

PROGRAM PROGRES

Evropski parlament i Savet ministara usvojili su 24. oktobra 2006. godine Odluku br.1672/2006 o osnivanju programa Evropske zajednice za zapošljavanje i socijalnu solidarnost „Progres”⁵⁵ za period 2007-2013. godina. Osnovni cilj Programa je da omogući Zajednici da obavi zadatke i izvrši ovlašćenja dodeljena joj Osnivačkim ugovorima, a u delokrugu nadležnosti u domenu zapošljavanja i socijalnih pitanja. Pored zemalja članica Evropske unije, prema članu 16. Odluke koji se odnosi na učešće trećih zemalja, u Programu mogu da učestvuju i: zemlje EFTA/EEA, zemlje kandidati pridruženi EU, kao i zemlje Zapadnog Balkana uključene u proces stabilizacije i pridruživanja.

Kao osnovni cilj Programa određeno je pružanje finansijske pomoći za ostvarenje ciljeva Socijalne agende. Ukupan budžet Programa iznosi 743,25 miliona evra. „Progres” je u funkciji od 1. januara 2007. godine i trajeće do 31. decembra 2013. godine. Podeljen je na pet delova u skladu sa određenim politikama:

1. Zapošljavanje (podrška realizaciji Evropske strategije zapošljavanja);
2. Socijalna zaštita i inkluzija (podrška realizaciji metoda otvorene koordinacije);
3. Uslovi na radnom mestu (podrška unapređenju radnog okruženja i uslovima rada, uključujući bezbednost i zdravlje na radu i usklađivanje radnog i porodičnog života);
4. Borba protiv diskriminacije (podrška ostvarenju načela antidiskriminacije i promocija njegovog ugrađivanja u sve politike EU);
5. Rodna ravnopravnost (podrška ostvarenju načela rodne ravnopravnosti i promocija njegovog ugrađivanja u sve politike EU).

Iz Programa će biti finansirane analitičke aktivnosti, međusobno učenje, edukacija (podizanje svesti), širenje informacija (diseminacija), kao i podrška za glavne aktere.

Komisija bira projekte za finansiranje bilo putem poziva na tender ili putem poziva za predloge. Ona pruža maksimalno 80% sufinansiranja uz neke izuzetke.

55 <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=327&langId=en>

PROGRAM STOP

Evropska komisija je 1996. godine ustanovila program STOP⁵⁶ kao prvi organizovani oblik podrške borbi protiv trgovine ženama odnosno borbu protiv trgovine ljudskim bićima i svih oblika seksualne eksploatacije. STOP 2 program koji je započet 2001. godine namenjen je borbi i sprečavanju trgovine ljudima i svih oblika seksualne eksploatacije dece, uključujući i dečiju pornografiju i nasilje u vezi sa njom. Takođe je dizajniran da pomogne žrtvama ovih kriminalnih aktivnosti. STOP 2 program je nastavak početnog STOP programa čiji je cilj bio koordiniran, multidisciplinarn pristup sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i seksualne eksploatacije dece koji je uključio i različite faktore odgovorne za borbu protiv ovih krivičnih dela na nivou Evropske unije.

Cilj STOP programa je da stvori okvir borbe, direktan pristup informacijama, pospeši studije koji će pomoći profesionalcima odgovornim za borbu protiv trgovine ljudima. STOP program se produžava kako bi se osigurao kontinuitet za projekte koji su ga podržavali.

Sredstva dostupna kroz program STOP su 4 miliona evra, sredstva podrazumevaju sufinansiranje projekata država članica Evropske unije i zemalja kandidata kao što su treninzi, sastanci stručnjaka ili druge aktivnosti za širenje informacija dobijenih iz STOP programa. Da bi bi ispunjavali kriterijume za konkurisanje za sredstva iz STOP programa, projekti moraju uključivati najmanje tri države članice ili dve države članice i jednu državu kandidata.

PROJEKAT "BORBA PROTIV SEKSUALNOG I RODNO ZASNOVANOG NASILJA"

Vlada Kraljevine Norveške uz stručnu i tehničku saradnju i podršku u obezbeđivanju ispunjenja međunarodnih standarda od strane Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) odlučila je da pruži finansijsku pomoć Republici Srbiji, Ministarstvu rada i socijalne politi-

56 http://ec.europa.eu/justice_home/funding/expired/stop/funding_stop_en.htm

ke - Upravi za rodnu ravnopravnost radi sprovođenja projekta „Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“ (SRZN).

Značaj ovog projekta je, pre svega, u tome što po prvi put država pristupa na sistemski način uređivanju usluga koje se pružaju žrtvama nasilja kako kroz institucije sistema, tako i kroz organizacije nevladinog sektora. Prepoznavajući značaj sinergičnog delovanja svih zainteresovanih strana u cilju stvaranja i jačanja adekvatnog sistema zaštite žrtava, kao i efektivnih preventivnih mera, Uprava za rodnu ravnopravnost putem ovog projekta želi da podstakne uspostavljanje i širenje horizontalnog i vertikalnog umrežavanja institucija i organizacija koje deluju u oblasti pružanja usluga žrtvama nasilja.

Cilj ovog projekta je ojačavanje kapaciteta ustanova i institucija koje se bave žrtvama nasilja, kao i ustanovljavanje i primenjivanje mehanizama koji će obezbediti postupanje u skladu s međunarodnim obavezama vezanim za ljudska prava u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja (SRZN). Projekat takođe ima za cilj jačanje zakonodavnog okvira u oblasti zaštite žrtava nasilja i podizanje svesti javnosti i građana o neprihvatljivosti nasilja kao modela ponašanja u cilju doprinosa stvaranju socijalnog ambijenta koji bi imao preventivnu funkciju.

Projekat predviđa sledeće rezultate: Jačanje kapaciteta Uprave za rodnu ravnopravnost unutar Ministarstva rada i socijalne politike; Razvijanje kapaciteta za kreiranje javnih politika vezanih za SRZN i njihovu implementaciju; Uvođenje uniformnih standarda za prikupljanje podataka o SRZN u relevantne institucije i razvijanje standarda za izradu zvaničnih statistika o SRZN u relevantnim institucijama; Poboljšanje horizontalne i vertikalne koordinacije ključnih aktera; Poboljšanje pristupa žrtava SRZN odgovarajućim uslugama; Razvijanje skupa preporuka za postupanje s počiniocima SRZN i uvođenje programa rada sa počiniocima; Podizanje nivoa svesti o SRZN. Projekat se sprovodi u periodu 2009. do 2011. godine.

PROSTITUCIJA

Savremene državne prakse se veoma razlikuju u zakonskom tretiranju prostitucije žena. Korišćenje dece u prostituciji u svim zakonodavstvima podleže krivičnoj odgovornosti. Postoje zemlje u kojima se ‘prostitucija’ žena, i u znatno manjoj meri muškaraca, tretira kao profesionalna delatnost. Prostitutke i prostituti su seksualni radnici koji

ostvaruju različita prava iz radnog odnosa, sindikalno se organizuju, uživaju stanovitu zaštitu države. Na primer, u Švajcarskoj prostitutke rade u ateljeima koji su u zgradi sa čuvarom, ako se obrate policiji da ne žele da dele svoj prostor sa muškarcem koji je stariji od 18 godina, policija će dotičnog muškarca izbaciti čak ako je reč o njenom sinu ili mužu. Samo 5% prostitutki u Švajcarskoj deli svoj životni prostor sa nekim muškarcem.

U nekim zemljama je prostitucija kriminalizovana, ali kaznama podležu samo prostitutke i podvodači. U Švedskoj se prostitucija tretira kao oblik eksploatacije žena i dece. Od 1998. godine na snazi je Zakon o zabrani kupovanja seksualnih usluga. Po prvi put se kažnjavaju ne samo makroi nego i muškarci koji pokušavaju da kupe seksualnu uslugu dok prostitutke ne snose zakonske posledice. S obzirom da čitav lanac prostitucije, iza koga vrlo često stoji trgovina ljudima, zavisi upravo od onih koji hoće da kupe seksualnu uslugu (bez njih te vrste trgovine ne bi bilo), to se po prvi put u ljudskoj istoriji zakonom iskazuje stvarno nastojanje da se prostitucija eliminiše.

Feministička istraživanja pokazuju da svaka četvrta prostitutka ima iskustvo seksualnog iskorišćavanja u detinjstvu, to jest da "dobrovoljnost" u izboru prostitucije nije uslovljena samo ekonomskim razlozima već i faktorima koji dovode do smanjenog praga samopoštovanja i odvajanja seksualnosti od vlastite ličnosti. Ova istraživanja ukazuju, takođe, na činjenicu da je prostitucija jedan vid nasilja kome su najčešće izložene žene, mada su neretko žrtve nasilja i deca. Prema istraživanjima Ženevjev Pire iz Ženeve prostitutke su najusamljenije žene na svetu. Ženevjev već dve decenije organizuje razgovore između žena od javnog ugleda i prostitutki kako bi umanjila taj jaz. Ona je pošla od pretpostavke da su saznanja koja imaju prostitutke o muškarcima važna za svaku ženu, a da žene koje dolaze poslom u Ženevu u različite međunarodne organizacije mogu uticati na menjanje predrasuda o prostitutkama i posredno dovesti do promene njihovog položaja u svojim zemljama.

PUTOKAZI ZA JEDNAKOST ŽENA I MUŠKARACA **(2006-2010)**

Putokazi za jednakost žena i muškaraca predstavljaju šesti po redu konsekutivni strateški dokument Evropske unije kojim se definišu politike delovanja u cilju unapređivanja rodne ravnopravnosti u periodu od

2006. do 2010. godine. Ova strategija usvojena je 1. marta 2006. godine i počiva na iskustvu prethodne okvirne strategije Evropske unije u ovoj oblasti za period od 2001. do 2005. godine. Kontinuirano zalaganje za unapređivanje rodne ravnopravnosti u EU čini sastavni deo i prožimajući element ukupne politike EU. Smernice/putokazi EU za ravnopravnost između žena i muškaraca afirmišu dvojak pristup izgradnje i jačanja rodne ravnopravnosti kroz sistemsko uvođenje rodno osvešćene politike u sve sfere delovanja (*gender mainstreaming*), putem definisanja rodno osetljivih strateških pristupa, aktivnosti i posebnih/afirmativnih mera. Evropska komisija usvajanjem i sprovođenjem ovog dokumenta jasno iskazuje svoju opredeljenost aktivnog držanja rodne ravnopravnosti na svom dnevnom redu u procesu jačanja partnerstva sa zemljama članicama i onima koje su u predpristupnoj i pristupnoj fazi.

EU smernice/putokazi/mapa puta (sinonimi pod kojima se može pronaći u prevodu) za ravnopravnost između žena i muškaraca definišu i fokusiraju se na šest prioriternih oblasti u okviru evropske strategije uspostavljanja rodne ravnopravnosti. To su:

1. jednaka ekonomska nezavisnost muškaraca i žena;
2. usklađivanje profesionalnog i porodičnog života;
3. jednaka zastupljenost na mestima odlučivanja;
4. iskorenjivanje svih formi rodno zasnovanog nasilja;
5. uklanjanje rodni stereotipa;
6. promovisanje rodne ravnopravnosti u spoljnoj i razvojnoj politici.

Za svaku prioritetnu oblast, u okviru ovog dokumenta, su definisani specifični ciljevi i aktivnosti za njihovo dostizanje. Sprovođenje i primena ovog dokumenta podrazumeva i podnošenje izveštaja Evropskoj komisiji, kao i sukcesivnu evaluaciju na osnovi koje će se definisati predlozi za nastavak delovanja u 2010. godini.

Akcioni programi, kao što su smernice, omogućavaju Komisiji da proširi političku agendu ili "progura" neko novo važno pitanje, posebno u onim oblastima političkog delovanja za koje nedostaje politička volja za njihovo rešavanje u Evropskom savetu i Evropskom parlamentu.

Q

QUEER

Queer (kvir) se koristi da bi se jednim pojmom obuhvatile osobe koje žive izvan normi heteroseksualne patrijarhalne zajednice. Queer teorija propituje nametnute patrijarhalne norme, tradiciju, običaje, a afirmiše lično kreiranje životnih uslova, kulture i vlastite seksualnosti.

Za queer osobe je bitno da ne postoji samorazumljiva, podrazumevajuća seksualnost i slepo sleđenje društvenih pravila vezanih za seksualnost.

Pojam queer se u engleskom jeziku koristio kao žargonski izraz sa homofobičnim prizvukom. Teoretičarke pojam koriste u izvornom obliku jer je pojam pun konotacija koje je danas nemoguće prevesti bez velikog skupa reči.

Izrastajući iz feminističkih teorija koje su propitivale politiku identiteta – afro-američkog, postkolonijalnog, radikalnog feminizma queer se opirao fiksiranju identiteta kao nečeg što je čoveku dato. Identitet je individualni konstrukt na koji imaju uticaj različiti faktori, ali je pre svega konstrukt, a ne prirodno stanje. Usložnjavanje i umnožavanje identiteta vodi ka diversifikaciji rodnih uloga što treba da dovede do smanjivanja društvene opresije nad pojedincima/pojedinkama.

Reč queer se upotrebljava da bi označila osobe koje žive izvan patrijarhalnih heteroseksualnih normi, da označi aktivizam i pokret, ali i kao teorijski pristup – queer teorije.

R

RADIKALNI FEMINIZAM

Feministkinje drugog talasa su se vrlo brzo podelile na radikalnu i liberalnu struju, iako je rodno mesto obe orijentacije knjiga Beti Fridan "Mistika ženstvenosti",⁵⁷ „NOW (National organization for women) i članci Glorije Štajn (Gloria Shtin) koji problematizuju stereotipe vezane za žene. Drugi talas feminizma ima snažnu podršku u drugim socijalnim pokretima i njihovim kampanjama kao što su kampanje za prava čoveka, za uklanjanje rasne segregacije i diskriminacije. Međusobni uticaji snažnih socijalnih pokreta vide se i u artikulaciji pojmova. 'Seksizam' se artikulise imajući u vidu 'rasizam' kao forma diskriminacije ličnosti samo zato što je žena.

Radikalne feministkinje nastoje da razotkriju mehanizme diskriminacije i eksploatacije žena. One veruju da to mogu da urade samo žene same. Osnivaju se ženske grupe sa ciljem da se širi i produbljuje svest žena o mehanizmima patrijarhalnih pritisaka i muške dominacije u svim sferama života poput Ti Grejs-Etkinson (Ti-Grace Atkinson).⁵⁸ Imena grupa su provokativna poput Redstockings of the Women's Liberation Movement (Crvene čarape, umesto plavih). Muškarci dominiraju, imaju svu moć u svojim rukama, krivi su za eksploataciju žena, nesprenni da moć dele sa ženama, pa stoga nemaju poverenje u njih. Heteroseksualnost, emotivna i seksualna zavisnost žena od muškaraca onemogućavaju žene da zauzmu ravnopravnu poziciju u društvu. Porodica je ključna institucija za eksploataciju žena. Porodice opstaju zahvaljujući besplatnom beskrajnom ženskom radu.

Kejt Milet u knjizi "Seksualna politika"⁵⁹ razotkriva mehanizme vladanja ugrađene u rodne uloge. Slična pitanja pokreće i jedna od

57 Betty Friedan, *The Feminine Mystique*, 1963

58 Bužinjska Ana – Markovski Mihal Pavel, *Književne teorije XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str 433.

59 Op.cit.

najznačajnijih teoretičarki radikalnog feminizma Šulamit Fajreston. Ona u knjizi „Dijalektika pola“⁶⁰, objašnjava poreklo nejednakosti žena. Nejednakost na društvenom planu duboko prožima lični život. Slogani proizašli iz knjiga Kejt Milet i Kerol Heniš „Lično je političko“, „Privatnost je politička“ su dominirali ženskim pokretom. Ove autorke korene ličnih problema vide u društvenim odnosima i zahtevaju politička rešenja. Koreni muške dominacije se razvijaju iz porodičnih odnosa i upravo ove valja korenito menjati. Ozbiljne zamerke odnose se na obrazovni proces koji usmerava žene u stereotipne rodne uloge. Nasilje protiv žena kao način održavanja postojećeg rodnog poretka je raskrinkano. Pošto su isplivale razlike koje o ženama govore kao o ljudskim bićima manje sklonim nasilju, tolerantnijim, kooperativnijim, marljivijim, spremnijim na empatiju sa drugim teoretičarke radikalnog feminizma su zapravo afirmisale ženskost.

Uverenje radikalnih feministkinja je da samo lezbejke mogu biti istinske feministkinje, jer su one nezavisne od muškaraca. Radikalne feministkinje ne veruju da se suštinska promena ženske pozicije može ostvariti evolutivnim promenama, pridobijanjem muškaraca i sličnim strategijama. Za njih su važne akcije i protesti kao način osvajanja ženskog prostora i izgradnje ženske kulture. Osnovne teme su muško nasilje nad ženama, silovanje, žensko ropstvo, prostitucija i pornografija. Patrijarhat je sistem muške vlasti nad ženama. U patrijarhajnim društvima muškarci su vladari, vojske i policija su u njihovoj nadležnosti, kao i religije, nauka i kultura.

Među i danas aktivne radikalne feminiskinje spadaju Adrijen Rič i Šarlota Banč.

Postoje dve grupe radikalnih feminiskinja: Radikalno-liberteriske feministkinje i radikalno-kulturne feministkinje. Prve insistiraju na smanjenju rodni razlika i androginom modelu, približavanju muških i ženskih rodni uloga. Radikalno-kulturne feministkinje veruju u superiornost ženskog principa. One ne veruju da oslobođenje žena treba da se ostvari kroz spajanje ženskih i muških svojstava. Smatraju da je bolje biti žena/žensko nego muškarac/muško. Žene ne treba da pokušavaju da budu nalik muškarcima. Kao važne ženske karakteristike ističu: zajedništvo, povezivanje, deljenje sa drugima, emocije, telo, poverenje, odsustvo hijerarhije, proces, radost, imanenciju, mir, život.

60 Op.cit.

REZOLUCIJA SAVETA BEZBEDNOSTI

UJEDINJENIH NACIJA 1325

Rezolucija Saveta bezbednosti UN 1325 direktna je posledica Pekinške deklaracije i Platforme delovanja i od posebnog je značaja za žene koje žive na teritorijama pod oružanim sukobima. Rezolucija je usvojena 31. oktobra 2000. Savet bezbednosti je izrazio zabrinutost nad činjenicom "da se civili, posebno žene i deca, ubrajaju u većinu onih koji su negativno pogođeni vojnim sukobom, uključujući i izbeglice i interno raseljena lica, kao i činjenicu da su oni u sve većoj meri meta strana u sukobu i vojnih elemenata". Stoga ovom rezolucijom ohrabruje Generalnog sekretara UN da implementira svoj strateški plan (A/49/587) kojim poziva na povećano učešće žena na svim nivoima odlučivanja u rešavanju konflikata i mirovnim procesima.

Rezolucija zahteva proširenje uloge i doprinosa žena u operacijama UN na terenu, posebno među vojnim posmatračima, civilnom policijom, osobljem koje se bavi ljudskim pravima i humanitarnim radom. UN se obavezuje da ugrađuju rodnu dimenziju u sve operacije kojima se bave na terenu. UN su preuzele obavezu da članicama obezbede materijale za obuku o zaštiti, pravima i posebnim potrebama žena.

Rezolucija poziva zemlje članice da pri pregovorima i dogovorima o implementaciji mira usvoje rodnu perspektivu: (a) da uvažavaju posebne potrebe žena i devojaka tokom repatrijacije i ponovnog naseljavanja te tokom rehabilitacije, reintegracije i post-konfliktne rekonstrukcije; (b) mere koje podržavaju mirovne inicijative žena lokalnog područja i lokalne procese za rešavanje konflikta i koje uključuju žene u svim mehanizmima za implementaciju mirovnih sporazuma; (c) mere koje će osigurati zaštitu i poštovanje ljudskih prava žena i devojaka pogotovo zbog toga što se one odnose na ustav, izborni sistem, policiju i pravosuđe.

Rezolucijom je predloženo izuzimanje ratnih zločina silovanja sa spiska onih za koje se predviđa amnestija.

REZOLUCIJA SAVETA BEZBEDNOSTI

UJEDINJENIH NACIJA 1820

Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija je 19. juna 2008. godine usvojio Rezoluciju UN 1820 o zaustavljanju svih činova seksualnog nasilja protiv civilnih lica u konfliktnim zonama. Ovom rezolucijom Savet

bezbednosti je potvrdio da masovno silovanje žena u ratu ugrožava svetski mir. To direktno znači da će počinioци i nalogodavci silovanja u ratu odgovarati pred Međunarodnim sudom pravde.

Generalni sekretar Ban Ki-Mun 19. juna izjavljuje: "Ujedinjene nacije i ja lično duboko smo posvećeni politici nulte tolerancije seksualnog zlostavljanja od strane našeg personala." Rezolucija 1820 sadrži nekoliko tačaka kojima se jasno traži da svi mirovni vojnici prođu seminare podizanja svesti radi potpunog preuzimanja odgovornosti i prevencije seksualnog zlostavljanja za vreme dužnosti u UN mirovnim misijama.

Prema tvrdnjama nemačke lekarke Monike Hojzer, istaknute borkinje za prava žena i zbrinjavanje žena silovanih u ratu (osnivačice organizacije Medika Zenica) 95% žena silovanih u ratnim sukobima u Kongu su zaražene HIV virusom. Medika Mondijale izveštava o genocidu nad ženama u istočnom Kongu i o planiranim masovnim ubistvima žena. Situaciju u Kongu ispituju i UN. Prema podacima organizacije Lekari bez granica, 75% svih silovanih žena na svetu su upravo državljanke Konga. Portparolka Zelenih, Kerstin Miler kaže: „Mislim da se radi o najgoroj povredi ljudskih prava prema kojoj ne smemo da okrećemo glavu, politika mora da reaguje“. Patrik Kamart, bivši komandant Misije UN u DR Kongo, koji je tokom svoje misije bio svedok silovanja u ratu i zalaže se za oštro kažnjavanje seksualnog nasilja kao ključni instrument ukidanja ovog oblika zločina nad ženama, tog dana je izjavio: "Izgleda da je mnogo opasnije biti žena u ratnoj zoni nego vojnik u oružanom sukobu."

Nakon usvajanja Rezolucije 1820 neće biti moguće da ratni komandanti nekažnjeno izjavljuju da je ratnicima potrebna „mala uteha“ i tako zataškavaju ratni zločin silovanja.

REZOLUCIJA SAVETA BEZBEDNOSTI

UJEDINJENIH NACIJA 1888

Na sednici Saveta bezbednosti, 30. septembra 2008. godine usvojena je Rezolucija 1888.

Ova rezolucija je plod nezadovoljstva Saveta bezbednosti tempom i načinom sprovođenja Rezolucija 1325 iz 2000. godine, 1820 iz 2008, kao i rezolucija 1612 iz 2005. Savet bezbednosti izražava „duboku zabrinutost zbog nedostatka napretka po pitanju seksualnog nasilja u situacijama oružanog sukoba, posebno nad ženama i decom, i pogotovo

nad devojkama zapažajući da se seksualno nasilje dešava u oružanim sukobima širom sveta "...uprkos..." u više navrata ponovljenim osudama nasilja nad ženama i decom, uključujući sve oblike seksualnog nasilja u situacijama oružanog sukoba i uprkos pozivima Saveta bezbednosti svim stranama u oružanom sukobu da obustave takva dela sa trenutnim dejstvom, takva dela se i dalje dešavaju, i u nekim situacijama su postala sistematska ili široko rasprostranjena."

Pekinška deklaracija i Platforma delovanja, kao i sve obaveze sadržane u završnom dokumentu 23. specijalne sednice Generalne skupštine i dokument „Žene 2000: Rodna jednakost, razvoj i mir za 21. vek“, obavezuju UN da deluju na implementaciji opredeljenja ovih dokumenata.

Stoga Savet bezbednosti daje vrlo detaljne instrukcije u 22 tačke. Veliki deo obaveza preuzimaju generalni sekretar UN i odgovarajuća tela UN.

Ponovno potvrđuje da se seksualno nasilje, koristi ili nalaže kao ratna taktika kako bi se namerno ciljali civili ili kao deo široko rasprostranjenog ili sistematskog napada protiv civilnog stanovništva, što u značajnoj meri pogoršava situacije oružanih sukoba i pretil međunarodnom miru i bezbednosti.

Potvrđuje zahtev svim sukobljenim stranama da u potpunosti obustave sva dela seksualnog nasilja sa trenutnim dejstvom.

„Zahteva da sve sukobljene strane bez odlaganja preduzmu odgovarajuće mere radi zaštite civila, uključujući žene i devojke, od svih oblika seksualnog nasilja, koje mogu obuhvatiti, između ostalog, uvođenje odgovarajućih vojnih disciplinskih mera i održavanje principa komandne odgovornosti, obuku trupa o kategoričnoj zabrani svih oblika seksualnog nasilja nad civilima, raskrinkavanje mitova koji pothranjuju seksualno nasilje, proveru kandidata za oružane i bezbednosne snage kako bi se obezbedilo da se oni koji su povezani sa ozbiljnim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog prava ljudskih prava, uključujući seksualno nasilje, isključe.“

Generalni sekretar Ujedinjenih nacija imenuje specijalnog predstavnika koji treba da obezbedi strateško vođstvo kako prema stranama u sukobu, tako i u međuresorskoj koordinaciji službi UN („Akcija Ujedinjenih nacija protiv seksualnog nasilja u sukobu“).

Traži od država članica da sprovedu sveobuhvatne pravne i pravosudne reforme, a od sukobljenih strana da obezbede da se sve prijave o seksualnom nasilju budu temeljno istražene i procesuirane, kao i da se obezbedi odgovarajuća zaštita svedoka.

U slučaju usvajanja ili produžavanja sankcija Savet bezbednosti kao jedan od kriterija će uključivati prisustvo seksualnog nasilja.

Odlučuje o specifičnim odredbama reagujući na situacije od slučaja do slučaja.

U posle-ratnom periodu podstiče države, uz podršku međunarodne zajednice, da unaprede pristup zdravstvu, psiho-društvenoj podršci, pravnoj pomoći i uslugama društveno-ekonomske reintegracije za žrtve seksualnog nasilja, posebno u ruralnim oblastima.

Slušá glasove lokalnih žena.

Podstiče lidere na nacionalnom i lokalnom nivou, uključujući tradicionalne lidere gde ih ima i verske lidere, da igraju aktivniju ulogu u podizanju svesti zajednica o seksualnom nasilju radi izbegavanja marginalizacije i stigmatizacije žrtava, kako bi im pomogli u društvenoj reintegraciji, i radi borbe protiv kulture nekažnjivosti za ove zločine.

Pitanje seksualnog nasilja treba da se uključuje u sve agende mirovnih pregovora pod okriljem Ujedinjenih nacija.

REZOLUCIJA SAVETA BEZBEDNOSTI

UJEDINJENIH NACIJA 1889

Savet bezbednosti na 6196 sednici, 5. oktobra 2009. godine je usvojio Rezoluciju 1889.

Rezolucija 1889 se oslanja na rezolucije 1325 (2000), 1612 (2005), 1674 (2006), 1820 (2008), 1882 (2009) završni dokument Svetskog samita iz 2005. godine da se eliminišu svi oblici nasilja nad ženama i devojkama, kao i Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i Konvenciju o pravima deteta.

Idea rezolucije je stvaranje boljih uslova za poboljšanje položaja žena i devojaka u zemljama koje prolaze kroz postkonfliktno razdoblje. Kao u Rezoluciji 1888 Saveta bezbednosti UN i u ovoj rezoluciji Savet bezbednosti operacionalizuje odgovornosti različitih subjekata posebno subjekata organa i organizacija Ujedinjenih nacija. Rezolucija treba da doprinese ravnopravnom uključivanju žena u politički život svojih zajednica, da osnaži napore međunarodne zajednice na obezbeđivanju ravnopravne podele društvene moći. ("Potvrđujući potrebu za punim, ravnopravnim i delotvornim učešćem žena u svim fazama mirovnih procesa s obzirom na njihovu suštinski važnu ulogu u sprečavanju i rešavanju sukoba i izgradnji mira, ponovno potvrđujući ključnu ulogu

koje žene mogu imati u ponovnom povezivanju tkiva društva koje se oporavlja, i naglašavajući potrebu za njihovim uključivanjem u razvoj i implementaciju postkonfliktnih strategija kako bi se uzele u obzir njihovi pogledi i potrebe”)

Rezolucija posebno naglašava “duboku zabrinutost zbog nedovoljne zastupljenosti žena u svim fazama mirovnih procesa, posebno zbog veoma malog broja žena u formalnim ulogama u procesima posredovanja, i naglašava potrebu da se obezbedi da žene budu u odgovarajućoj meri imenovane na nivoima donošenja odluka kao posrednici na visokom nivou i u sastavu posredničkih timova”.

Žene za angažovanje u javnom donošenju odluka i ekonomskom oporavku zemlje u postkonfliktnim situacijama često ne dobijaju odgovarajuće priznanje ili finansijska sredstva pa Rezolucija imenuje moguće izvore finansiranja.

S obzirom da žene sebe često u postkonfliktnim situacijama vide kao žrtve, a ne akterke preporučuju se programi osnaživanja žena. U tu svrhu se preporučuje brzo reagovanje na potrebe žena, devojaka, izbeglica i interno raseljenih lica.

Savet bezbednosti pozdravlja inicijativu Ujedinjenih nacija da se razvije sistem sličan onome koji je najpre uveo Program za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP) kako bi se omogućilo donosiocima odluka da prate alokacije sredstava vezanih za rodna pitanja u Namenskim donatorskim fondovima grupe za razvoj Ujedinjenih nacija.

Posebna ovlašćenja su data generalnom sekretaru UN da imenuje više žena na visoke položaje u Ujedinjenim nacijama, posebno u misijama na terenu, kao opipljivog koraka ka obezbeđivanju vodeće uloge Ujedinjenih nacija u implementaciji Rezolucije 1325 (2000).

Rezolucija 1889 operacionalizuje zadatke u 20 tačaka.

RODNA DEMOKRATIJA (GENDER DEMOCRACY)

Izvorno demokratija je vladavina naroda. U odnosu na starogrčko poimanje demokratije u gradu državi (polisu) moderne nacionalne države razvile su različite oblike predstavničke demokratije. Kako su pravo glasa žene u Evropi izborile tek u XX veku, uglavnom nakon Drugog svetskog rata, to je i pitanje takozvane paritetne demokratije postavljeno tek u poslednjih tridesetak godina. U populaciji je žena nešto više od muškaraca, pa bi za očekivati bilo da je tako i u predstavničkim telima i organima

vlasti na svim nivoima. Pošto je situacija dramatično drugačija, to se bez organizovanih afirmativnih mera, pozitivne diskriminacije, odnosno kvota ovaj vid diskriminacije žena neće moći prevazići. Francuska je paritetnim zakonom iz januara 2000. odredila da za sve političke položaje prilikom kandidovanja mora važiti kvota 50-50%. Francuski zahtev podrazumeva polnu dualnost sveta i utemeljen je na njoj. Pitanje istorijskih nepravdi u tekstu zakona je prosto preskočeno.

Feministkinje su u politički život uvele pojam demokratskog deficita naglašavajući na taj način da postoji prezastupljenost muškaraca i podzastupljenost žena. Ta činjenica ograničava legitimaciju jednog društva koje pretenduje da se nazove demokratskim. Demokratski deficit se ne same-rava samo prema broju zastupljenih muškaraca i žena u zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj vlasti nego i prema stepenu rodne osvešćenosti politike koju ta vlast vodi, njenoj rodnoj utemeljenosti. Tek kad se prevaziđe rodni demokratski deficit moći ćemo da govorimo o istinskoj demokratiji i za muškarce i za žene. Samo države Skandinavije su blizu uspostavljanja rodne ravnoteže i time blizu demokratije za muškarce i žene.

RODNA PERSPEKTIVA

Pod rodnom perspektivom podrazumevamo svest o rodnim razlikama i uključivanje tih razlika prilikom formulisanja mera, konkretne politike i aktivnosti. Iako rodna perspektiva podrazumeva uključivanje specifičnosti vezanih za muškarce i za žene, obično se misli samo na uključivanje ženskog pogleda na politiku, mere koje se preduzimaju i akcije. Tako je rodna perspektiva postala u jezičkoj praksi sinonim za ženski pogled na stvari. To je posledica tretiranja muškog kao univerzalnog kroz vekove i opiranja stavljanju u istu ravan muškog i ženskog pogleda na stvari.

Svesno opredeljivanje za uvažavanje rodne perspektive i sagledavanje svih pojava i u njihovim rodnim dimenzijama isključuje mogućnost univerzalnog navodno neutralnog pogleda na stvari. Tako se umanjuju posledice dominantnog patrijarhalnog diskursa koji zanemaruje razlike, potire ih i nameće muški pogled kao univerzalan.

Rodna perspektiva je bitna za obrazovni proces, kulturu u celini, politiku i svakodnevni život. Širi kontekst u kome se raspravljaju pitanja rodne perspektive je teorija saznanja sa pojedinačnih stanovišta (*standpoint theory*) unutar koje se razmatraju stanovišta sa kojih različite marginalizovane grupe, među kojima su žene najveća marginalna

grupa, utvrđuju razlike u odnosu na hegmona stanovišta u određenoj društvenoj zajednici i grupi.

Zahvaljujući ženskim studijama u poslednje tri decenije rodna perspektiva je uneta i u sve naučne discipline. Na prestižnim univerzitetima u svetu gotovo da nema discipline koja nije uključila rodnu perspektivu i koja nije prihvatila rodni pristup. Pored ostalog, to pokazuje u kojoj meri je određena naučna disciplina u toku sa stremljenjima vremena. Uvažavanje rodne perspektive, uključivanje rodne dimenzije i uzimanje rodnog pristupa kao jednog od polazišta je najbolji indikator demokratičnosti politike i njenih mera. To su sigurni indikatori da se vodi rodno osvešćena politika.

RODNA RAVNOPRAVNOST

Rodna ravnopravnost je jedna od temeljnih vrednosti modernih demokratskih društava. Bazira se na ideji o jednakosti ljudskih bića kao pripadnica/pripadnika ljudske zajednice. Koncept rodne ravnopravnosti polazi od toga da sva ljudska bića imaju pravo da razvijaju svoje sposobnosti, usavršavaju i realizuju lične kapacitete i da niko nema pravo da ih u tome onemogućava gurajući ih u unapred zadane rodne uloge. Ako muškarci i žene razvijaju svoje mogućnosti bez patrijarhalnih ograničenja, čovečanstvo će duplirati svoje kapacitete. Sa stanovišta celine društvene zajednice potpuno je neracionalno onemogućavati razvitak više od polovine te zajednice, jer žene čine više od pola čovečanstva.

Rodna ravnopravnost podrazumeva pravo na jednakost i pravo na različitost. Drugim rečima moraju se uzeti u obzir, afirmisati, pozitivno vrednovati i podržavati različita ponašanja, težnje i potrebe muškaraca i žena.

Put ka rodnoj ravnopravnosti je društveno prihvatanje sadržaja, postupaka i modela društvene organizacije koji vode ka njenom ostvaranju. To znači da muškarci i žene moraju imati jednake prilike da učestvuju i da kontrolišu dobra i resurse zajednice čiji su članovi/članice. Time bi se u budućnosti razrešavali istorijski nasleđeni nepravedni odnosi moći, dominacije, potčinjenosti i prikrivene i podrazumevajuće diskriminacije na društvenom, političkom, ekonomskom, kulturnom i obrazovnom planu, kao i u ličnom životu svakog pojedinca/pojeдинke.

Rodna ravnopravnost nigde u svetu još nije društvena realnost, ali su neke države i inicijative građanki i građana već razvili niz dobrih praksi

koje umanjuju posledice rodne neravnopravnosti. Rodna neravnopravnost je drugo ime za diskriminaciju žena.

Brojni dokumenti Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope, Evropske komisije, OEBS-a, ustavi, zakoni i propisi demokratskih zemalja prepoznaju rodnu ravnopravnost i pružaju garancije za implementaciju te vrednosti u temelje života društvene zajednice.

RODNE ULOGE

Rodna uloga je skup očekivanja zajednice vezanih za ponašanje pojedinaca/pojedinki u odnosu na njihovu polnu pripadnost. Reč je o podrazumevajućim, neupitnim pravilima koja usvajamo kroz vaspitanje u porodici, na svim stepenima obrazovanja, kroz medije, kulturne sadržaje, unutar naučnih istraživanja. Prema tim pravilima pojedinke/pojedinci se upućuju na to koje profesije su “primerene” za muškarce, a koje za žene, koja ponašanja su dozvoljena i poželjna za muškarce, a koja za žene. Metodi upućivanja u rodne uloge su pokriveni običajima, tradicijom, bontonom...Time se vrlo efikasno održavaju postojeći rodni odnosi. Oni nas upućuju gde je kome mesto. Tako se rodne uloge potvrđuju. Već u porodilištu devojčice dočekuju roze benkice, a dečake plave. Obdaništa imaju kutak za igre devojčica sa lutkama, šporetićima, stočićima sa šminkom i kutak za igre dečaka sa loptama, automobilima, avionima. U Bukvaru ženski likovi na slikama su isključivo u funkciji održavanja higijene u kući, školi i u funkciji majke, a muški likovi u različitim zanimljivim profesijama. Već od ranog detinjstva deci se šalju jasne poruke koje uloge pripadaju ženama, a koje muškarcima. Tako se reprodukuje patrijarhat.

Rodne uloge uveliko određuju rodne identitete koje ljudi razvijaju u procesu socijalizacije pounutrujući poruke koje im zajednica neprestano šalje. Svako društvo određuje i reguliše rodne uloge društvenim pravilima. Što je društvo primitivnije to je veća verovatnoća da društvena pravila imaju snagu zakona i sankcije u slučaju odstupanja pojedinca/pojedinke od društveno definisane rodne uloge. Sa povećanjem modernosti društva dolazi do umnožavanja varijeteta dva osnovna tipa rodni uloga – ženskih i muških, kao i do smanjivanja obaveznosti prihvatanja dominantnog normativnog modela rodne uloge. Prihvatanjem hegemonih rodni uloga pojedinci/pojedinke obezbeđuju sebi bolju socijalnu poziciju.

RODNI BAROMETAR

Rodni barometar je istraživački projekat kojim se obelodanjuju podaci relevantni za utvrđivanje pozicije žena i muškaraca u društvu. Rodni barometar prethodi definisanju mera kojima treba da se unapredi položaj žena. 'Rodni barometar' kao metodološki projekat i istraživanje prve su definisale Finkinje, a potom je preuzet u velikom broju zemalja. U Finskoj je rodni barometar urađen prvi put 1998. godine.

Politiku rodne ravnopravnosti moguće je voditi tek sa znanjem o sličnostima i razlikama između žena i muškaraca unutar jasne socijalne kontekstualizacije, specifičnog društvenog i kulturnog prostora. Stoga je rodni barometar pogodan mehanizam koji će omogućiti prihvatanje transkulturalne rodno osetljive politike, ali i zadržati neophodne specifičnosti svake pojedinačne zajednice.

Rodnim barometrom utvrđuje se: mogućnosti na radnom mestu; podela posla u domaćinstvu; porodični i radni život; seksualno nasilje i strah; društvena verovanja i predrasude o rodnim ulogama.

RODNI IDENTITET

Rodni identitet je deo ličnog identiteta koji se odnosi na socijalnu i ličnu percepciju pojedinca o pripadanju odnosno ne pripadanju vlastitom biološkom polu. Danas možemo govoriti o lepezi rodnihi identiteta koja se najčešće imenuje formulom LGBTTIQ - krovni naziv za lezbejke, gej, biseksualne, transrodne, interseksualne i queer (kvir) osobe.

Na individualnom planu rodni identitet je nezavisan od toga koji pol je na rođenju upisan pojedinki/pojedincu, iako se veći deo populacije identifikuje sa biološkim polom. Heteroseksualne osobe su većinski deo populacije, ali LGBTTIQ osobe ne traže neka posebna prava za sebe već samo ista prava koja imaju i heteroseksualne osobe. Socijalizacija je bitna za izgradnju rodnihi identiteta bar u istoj meri u kojoj na njegovo formiranje utiču lične želje, stremljenja i sklonosti ličnosti.

Na društvenom planu na rodne identitete utiču ekonomske, političke, kulturne, subkulturne, rasne, polne prilike.

U tradicionalnim balkanskim kulturama poznate su virdžine, žene koje su, kad u porodici nije bilo muškog naslednika, preuzimale ulogu muškarca. Sredina se prema njima odnosila kao prema muškarcima, kretale su se u muškom društvu, pušile su i pile, učestvovala u zbo-

rovanjima muškaraca, radile sve što je muškarcima bilo dozvoljeno, a ženama uskraćeno.

Pravo na vlastiti rodni identitet i pravo da zbog toga ne budu diskriminirani oni koji se ne opredeljuju kao heteroseksualne osobe u našem zakonodavstvu prepoznato je tek nekoliko godina unazad. Diskriminacija je i dalje prisutna u svakodnevnom životu a ne retko i u reagovanju različitih institucija. LGBTTIQ po ovdašnjim zakonima još nije omogućeno da stupaju u bračnu zajednicu, zajednički odgajaju decu, koriste pravo nasleđivanja i niz prava koja uživaju heteroseksualne osobe. Dakle, rodni identitet bitno opredeljuje status pojedinke/pojedinca i društvo koristi različite aršine u zaštiti njihovih prava.

RODNI REŽIM

Rodni režim određuje društveni položaj i obaveze pojedinca koji proističu iz njegove/njene rodne uloge. Marina Blagojević rodni režim definiše kao “relativno struktuirane odnose između muškaraca i žena, muškosti i ženskosti, u institucionalnom i vaninstitucionalnom okruženju, na nivou diskursa i na nivou praksi. Ova strukturalizacija je opredmećena u različitim rodnim ulogama, različitim rodnim identitetima i različitim rodnim reprezentacijama (uključujući različit rodni performans)”. Rodni režim prožima društvo u celini i prisutan je u svim njegovim segmentima. Proučavanje rodni režima omogućava ne samo sagledavanje položaja žena i muškaraca, njihovih međusobnih odnosa i dopuštenih-nedopuštenih ponašanja u društvu, nego i razotkrivanje prikrivenih oblika društvene opresije u svim segmentima društva. U tom smislu rodni režim je pogodan za dekodiranje diskursa socijalne/kulturne/političke/virtuelne/kakve god... realnosti društva.

Proces socijalizacije pojedinca je ključan za, sa stanovišta društva, uspešno usvajanje određenih rodni identiteta i uloga koje treba da omoguće individui da pozicionira sebe u okviru zadatog rodni režima, a sledstveno tome i u okviru društvenog sistema. Ovaj proces se odvija kroz višedimenzionalno vaspitanje i obrazovanje individue tokom koga pojedinac/pojedinka usvaja određene vrednosti, norme, stavove, kulturne tekovine i šire društveno iskustvo prethodni generacija. Socijalizacija je proces koji traje tokom čitavog života. Temeljne postavke rodni identiteta se usvajaju kroz primarnu (u okviru porodice) i sekundarnu (školsku) socijalizaciju. One se dalje specifikuju, kreću

različitim pravcima i razvijaju kroz takozvanu socijalizaciju odraslih, koja u modernom društvu postaje sve prisutnija i traje do kraja života.

RODNI STEREOTIPI

Rodni stereotipi su široko rasprostranjena, nekritički prihvaćena, samopodrazumevajuća mišljenja o ulogama i poziciji koju žene i muškarci treba da imaju u društvu. Stereotipi predstavljaju deo identiteta svakog od nas. Neke od stereotipa delimo i sa drugim članovima zajednice ili socijalne grupe kojoj pripadamo. Stereotipi su na izvestan način pomoćne alatke mišljenja, jer omogućavaju pojedincu/pojedinki da prevaziđe nesklad između količine informacija koje se obrušavaju na njega/nju i ličnih kapaciteta za obradu tih informacija. U tom pogledu stereotipi omogućuju ekonomičnije organizovanje saznavanja. Ali, stereotipi i jasno razdvajaju poželjno od nepoželjnog ponašanja i time vrednosno usmeravaju ponašanje pojedinca/pojedinke.

S obzirom da je reč o nekritički prihvaćenim stavovima stereotipi se najčešće nazivaju predrasudama, što važi ako se na njih gleda kao na stopostotno tačne tvrdnje. Noviji teorijski pristupi u proučavanju stereotipa vide stereotipe kao tvrdnje koje ne moraju nužno biti netačne, niti se nužno bazirati na predrasudama. Ipak i stariji i noviji teoretičari/teoretičarke se slažu da su u stereotipima preterano naglašene stvarne grupne karakteristike i razlike i da se zanemaruje uticaj dejstva okoline na njihov nastanak, a prenaglašava njihovo podrazumevajuće važenje.

Stereotipi se stavljaju pod znak pitanja uvek kada su na delu socijalna previranja. Interesovanje za rodne stereotipe teorijski je elaborirano sedamdesetih godina XX veka, u vreme naftne krize, kada je narastajući feministički pokret počeo da obelodanjuje činjenice o ženskim životima i suprotstavlja se neravnopravnoj i nepravednoj raspodeli dobara i resursa između muškaraca i žena, kao i održavanju višemilenijumske muške dominacije nasiljem nad ženama.

Rodni stereotipi se nameću kroz javnu sferu i njene institucionalne poluge – obrazovni sistem, medije, umetničku produkciju, ekonomiju, politiku, medicinu, ali i kroz privatnu sferu, prevashodno vaspitanjem u porodici i emotivnim uslovljavanjima prihvatanjem određenih rodnih uloga i rodni režima.

RODNO ODGOVORNO BUDŽETIRANJE **(GENDER RESPONSIVE BUDGETING)**

Pojam i praksa 'rodnog budžetiranja' su novijeg datuma, ali danas predstavljaju standard u demokratski razvijenim zemljama. Pojam je u političku praksu uveo Savet Evrope (Council of Europe) 2005. godine čime je rodno osvešćena politika dobila osnovnu polugu delovanja. S obzirom da se u budžetu raspoređuju sredstva jedne zajednice shodno ciljevima koji su politički utvrđeni, bez uvođenja rodne komponente i uvažavanja potreba više od polovine te zajednice nema pravedne raspodele sredstava, odnosno nema sa stanovišta žena poštenog budžeta. To znači da u svim procesima planiranja, izrade i korišćenja budžeta, na svim nivoima, mora biti prisutna rodna komponenta, to jest mora se voditi računa da li budžet u istoj meri zadovoljava potrebe i muškog i ženskog dela populacije.

Za nacionalni budžet svake zemlje članice EU to znači da rodna perspektiva predstavlja jednu od polaznih osnova pri izradi budžeta, da se u svim segmentima budžeta prati da rodnost bude pokrivena budžetskim sredstvima i da se u skladu sa tim moraju izvršiti prestrukturiranja postojećih budžetskih linija.

Kad se jedan zakon donese, na primer zakon o eliminisanju nasilja u porodici, sledeći korak mora biti obezbeđivanje sredstava da zakonska opredeljenja mogu biti sprovedena u delo. U slučaju ovog zakona, to znači da se moraju obezbediti sredstva za sigurne ženske kuće, rad mobilnih timova na terenu, rad SOS telefona za žene i decu žrtve nasilja.

„Rodno budžetiranje obuhvata postupke koji se odnose na rodnu analizu budžeta – od prikupljanja prihoda do njihovog raspoređivanja, kojima se prati uticaj promena u budžetu na živote muškaraca i žena, devojčica i dečaka, koji nastoje da povećaju uticaj žena u budžetskom procesu i da način na koji se novac prikuplja i troši pomere u pravcu rodne jednakosti i osnaživanja žena.“⁶¹

Rodno budžetiranje je jedna od strategija za eliminisanje neravnopravnosti žena i muškaraca. Kod nas tek predstoji rodno analiziranje budžeta, a zatim i utvrđivanje budžetskih stavki koje će smanjivati nepravedan i diskriminišući jaz između žena i muškaraca.

61 Đurić Kuzmanović Tatjana, *Ka rodnom budžetiranju*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, 2007, Novi Sad, str. 10.

RODNO OSETLJIV JEZIK

Jezik je niz dogovora, konvencija stvorenih tokom ljudske istorije, pa shodno vremenu i načinu nastanka nosi sve karakteristike, žudnje i zablude tog vremena. S obzirom da je istorija opresije nad ženama, potiskivanja žena iz javnog u privatni život duga koliko i ljudska pisana istorija, dakle koliko i svest čoveka o jeziku, to su tragovi te opresije, izostavljanja i marginalizovanja ženskog roda u jeziku itekako vidljivi.

Još uvek je uobičajeno da se muški rod nameće kao opštečovečanski, to jest da se imenicom muškog roda oslovljava i žena jer „eksperti“ za jezik smatraju da je reč o korektnoj jezičkoj formi. Interesantno je posmatrati u kojim slučajevima muški rod postaje nosilac umesto ženskog. To se događa, pre svega sa imenicama koje obeležavaju prestižnu poziciju 'predsednik', 'premijer', 'poslanik', 'direktor', 'urednik', 'autor', iako postoje reči 'predsednica', 'premijerka', 'poslanica', 'direktorka', 'urednica', 'autorka'. Kod profesija, onih društveno prestižnih češće se koristi oblik muškog roda, pa da bi se izbegla nelagoda i nelogičnost ispred reči koja se odnosi na profesiju ubacuje se reč 'gospođa' ili 'drugarica'. Na primer, reči: 'sudija', 'policajac', 'lekar', 'advokat', 'psiholog', 'sociolog', 'filozof', 'biolog', 'matematičar'... imaju odgovarajuće imenice ženskog roda koje se nedovoljno, a često i nerado koriste: 'sudijka', 'policajka', 'lekarka', 'advokatkinja', 'psihološkinja', 'sociološkinja', 'filozofkinja', 'biološkinja', 'matematičarka'. Kao opravdanje jezičari/jezičarke navode: 'nije uobičajeno' ('odskake'); 'i žene na koje se te profesije odnose više vole da se koriste imenice muškog roda'; 'grdo zvuči'. Pošto se pozicija žena u društvu promenila, pošto su žene osvojile sve te profesije, vreme je da se i jezička praksa menja. Očigledno je samo da ključne pozicije još uvek drže muškarci i da im nije do deljenja moći koju imaju, pa na simboličkoj ravni, u jeziku drže stari poredak stvari. A da žene i same insistiraju da ih oslovljavaju u muškom rodu moguće je. Žene dobro znaju u čijim je rukama moć. Malo je onih koje su spremne da se suprotstavljaju moćnicima i trpe posledice. Tako se veliki broj žena zadovoljava činjenicom da su osvojile mušku profesiju i da nazivajući sebe muškim rodom dele deo privilegija tog roda. Ta praksa se može izmeniti samo drugačijom jezičkom politikom u medijima, na univerzitetima, u društvenim aktima (Ustavu, zakonima, propisima). Kada imenice ženskog i muškog roda budu ravnopravno stajale jedna uz drugu, svest o važnosti rodno osetljiviog jezika postajaće deo uobičajene jezičke prakse.

U prvim ženskim Amandmanima na Predlog ustava SR Srbije, 15. septembra 1990. godine Ženski parlament je zahtevao da uz sledeće reči muškog roda uđu i imenice ženskog roda: građanke/gradžani, predstavni-ca/predstavnik, kandidatkinja/kandidat, poslanica/poslanik, predsedni-ca/predsednik, članica/član, sudijka/sudija, tužiteljka/tužitelj, braniteljka/branitelj, odbornica/odbornik. Uvođenje ovih reči u Ustav je poruka ženama da imaju pravo da rade poslove na koje se te reči odnose.

Reč feminiskinja nije nastala od imenice muškog roda 'feminista', pa stoga nema razloga da se u tu reč ubacuje 't'. Izostavljanje tog famoznog 't' je način da se pokaže da žena nije nastala iz Adamovog rebra.

RODNO OSETLJIVA STATISTIKA

Statistički podaci koji se vode s obzirom na pol nazivaju se rodno osetljivom statistikom. Bez polne struktuiranosti podataka ne vidi se šta rade muškarci, šta žene, koliko žena, a koliko muškaraca vrši krivična dela, koliko devojčica su odlični đaci, a koliko dečaka, koliko žena vrši političke funkcije, koja zanimanja su feminizirana, a koja zaposedaju pretežno muškarci, ko su nasilnici, a ko žrtve nasilja u porodici itd.

Rodna statistika je jedan od efikasnih pokazatelja položaja žena u društvu. Komitet za eliminaciju diskriminacije žena UN na trideset osmoj sednici, 14. maja do 1. juna 2007. godine, rekao je povodom Inicijalnog izveštaja Srbije da je „zabrinut zbog nedostatka tekućih podataka razvrstanih po polu i informacija u vezi sa obrazovanjem, posebno ovih informacija podeljenih na seoska i gradska područja i etničku pripadnost...Komitet traži od Države članice da preduzme prikupljanje podataka koji su neophodni za uspostavljanje jasne osnovne linije sa koje će se pratiti *de facto* ostvarivanje prava žena i devojčica na obrazovanje bez diskriminacije. Komitet primećuje da u izveštaju nedostaju informacije i statistički podaci o posebno ranjivim grupama žena.“ Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti među prioritete je uvrstila i vođenje rodno osetljive statistike. To znači da su zavodi za statistiku dužni da redovno objavljuju publikacije sa podacima o ženama i muškarcima koje će biti dostupne i razumljive širokom krugu korisnika.

Republički zavod za statistiku je od 2007. godine počeo praksu godišnjeg objavljivanja publikacije „Žene i muškarci u Srbiji“, prvo uz pomoć Švedske agencije za razvoj (SIDA), a potom uz pomoć Uprave za rodnu

ravnopravnost. Publikacija je solidan izvor informacija i presek stanja o položaju žena u srpskom društvu.

Redovno i verodostojno prikazivanje stanja kroz statistički pregled omogućava planiranje politika zasnovanih na činjenicama i informacijama, koje na taj način mogu biti ispravno usmerene ka promeni stanja tamo gde se prepoznaje potreba.

RODNO OSVEŠĆENA POLITIKA **(GENDER MAINSTREAMING)**

Rodno osvešćena politika nastaje primenom stavova o rodnoj ravnopravnosti u planiranju, formulisanoj i sprovođenju svih mera, propisa i zakona. To je sistemsko uvažavanje principa rodne ravnopravnosti. Reč je o celovitom konceptu koji istovremeno u žiži drži i sadržaje i strategiju, mere i pretresanje rezultata tih mera kako bi rodna jednakost postala deo svakodnevice svih građanki i građana. Rodno osvešćena politika u poslednjih deset godina postaje *mainstream* na međunarodnom nivou. Taj proces pored rešavanja problema vezanih za diskriminaciju najbrojnije marginalne društvene grupe – žena, ima pozitivan uticaj i na eliminaciju diskriminacije drugih marginalizovanih grupa u društvu. Time se bitno smanjuju socijalne tenzije i proizvodi poštovanje razlika i drugosti na svim nivoima organizacije društva.

Rodno osvešćena politika je u prvom koraku normativno formulisane politike koja garantuje jednakost, jednaka prava i pravo na različitost svim ženama i muškarcima u društvu. U drugom koraku, ta politika zahteva analizu sprovođenja zakonom i propisima utvrđenih mera i dalje stvaranje uslova da opredeljeni stavovi postanu deo prakse.

Od 1996. sa stanovišta Evropske unije koncept rodno osvešćene politike funkcioniše kao „paket mera“ koji su prihvatile sve članice EU, ali i kao integracioni instrument i mera vrednosti i demokratičnosti koju svaka država koja želi da se pridruži EU mora prihvatiti.

Poslednjih godina iz krugova feminiskinja čuju se prigovori da je *gender mainstreaming* tek socijalni inženjering i birokratsko sredstvo integracije jednakosti posredstvom tehničkih alatki i metoda. Ne bi to bilo prvi put da proklamovani principi lebde visoko iznad ženskih života u virtuelnim zakonima, propisima i pravilima koja ne dotiču život pojedinke/pojedinca. Dok postoji kritički odnos postoji i šansa da jedan politički koncept bude deo svakodnevnog života svake žene.

RODNO ZASNOVANO NASILJE

Različiti oblici nasilja ili pretnje nasiljem koje bitno obeležava pojam roda spadaju u rodno zasnovano nasilje. Ako se nasilje u 95% događa ženama, a muškarce pogađa tek sporadično, sigurno je reč o nasilju koje je zasnovano na komponenti roda. Uglavnom se pod rodno zasnovanim nasiljem podrazumevaju oblici nasilja koji pogađaju gotovo isključivo žene (silovanje, genitalno sakaćenje, prostitucija, trgovina ženama, prinudni brak, prinudna trudnoća, prinudni abortus, prinudna sterilizacija, muško nasilje nad ženama), ali i različite nasilne prakse koje se skrivaju i pravdaju običajima i tradicijom, a prema ženama su diskriminišuće (prinudno nošenje čadora, zara i feredže, uskraćivanje obrazovanja, zdravstvene zaštite, profesionalnog rada, onemogućavanje delovanja u javnosti).

Dugo su institucije upotrebljavale neutralan termin 'nasilje u porodici' izbegavajući da se suoče sa činjenicom da je najzastupljeniji oblik nasilja muško nasilje nad ženama u porodici. S obzirom da se nasilje zasnovano na rodnoj pripadnosti ne događa ženama samo u porodici pojam 'rodno zasnovanog nasilja' podrazumeva ekonomsko, emotivno, fizičko, seksualno; silovanje – u braku, u predbračnim vezama, ratno silovanje, grupno silovanje, silovanje nemoćnih lica; incest; seksualno uznemiravanje; seksualno ucenjivanje; mobing.

Nema žene koja nije bila suočena sa nekim od vidova rodno uslovljenog nasilja. Rodno uslovljeno nasilje ima planetarni karakter. To znači da nema zemlje, istorijskog perioda, ni situacije u kojoj se nije već dogodilo ili se događa nasilje nad ženama.

Nasilnici su u najvećem broju slučajeva osobe bliske žrtvi, one od kojih žena ima više razloga da očekuje podršku nego nasilje. Nasilnici koriste privilegovanu društvenu poziciju, ukorenjenost nasilnog odnosa prema ženi u patrijarhalnim kulturama, dakle po ženu opasne i ponižavajuće običaje, a pre svega moć koja je u rukama muškaraca i odsustvo adekvatnih društvenih mehanizama zaštite žena od nasilja.

Najveći prodor drugog talasa feminizma nastao je analiziranjem i obelodanjivanjem iskustava žena sa nasiljem. Osveščena su i valorizovana iskustva žena. Tako je na svetlo dana izronila činjenica da je za ogroman broj žena na planeti najmanje bezbedno mesto njihov dom, da su ratna silovanja deo taktike u svim ratovima, da seksualno uznemiravanje, a često i ucenjivanje predstavlja realnost ženskih života na radnom mestu,

u javnom prostoru, lekarskoj ordinaciji. Metafizička funkcija nasilja nad ženama je da drži žene u večnom strahu i pokornosti.

Rezultat borbe za život bez nasilja je niz razvijenih dobrih praksi, zakonodavnih rešenja koja prate te prakse, podizanje nivoa svesti društva o rodno zasnovanom nasilju i uspostavljanje niza institucija koje podržavaju ženu da izađe iz situacije nasilja.

S

SAVET EVROPSKE UNIJE

Savet Evropske unije, nekada poznat kao Savet ministara, je ključno telo Evropske unije za donošenje odluka. Njega čine relevantni resorni ministri zemalja članica Evropske unije, u odnosu na temu o kojoj se diskutuje i/ili odlučuje. U slučaju jednakih mogućnosti, učešće resornog ministra zavisi od toga u okviru kog resornog ministarstva se nalazi organ uprave za jednake mogućnosti, ukoliko nije zastupljeno u vladi kao posebno resorno ministarstvo. Na primer, U Italiji i u Francuskoj postoje posebna Ministarstva za jednake mogućnosti, dok u Nemačkoj jedinica za jednake mogućnosti se nalazi pod okriljem Ministarstva za porodicu, stare, žene i mlade u okviru federalne vlade.

Savet Evropske unije ne treba mešati sa Evropskim savetom u kome zasjedaju šefovi vlada zemalja članica.

Savet Evropske unije donosi odluke kvalifikovanom većinom ili jednoglasno i to u raznim oblastima politika Evropske unije kao što su: ekonomija, životna sredina, zdravlje i jednake mogućnosti. Savet prihvata, dopunjuje ili odbacuje zakonodavne i budžetske predloge Evropske komisije i Evropskog parlamenta. Na taj način, zajedno sa ovim institucijama, sačinjava „institucionalni trougao“ Evropske unije.

Pod pritiscima Evropske komisije (posebno Ženskog biroa), Evropskog parlamenta (Odbora za prava žena) i interesnih grupa pod vođstvom Evropskog ženskog lobija, Savet je od godine 1980 do danas formulisao u kontinuitetu sedam strateških dokumenata za razvoj jednakih mogućnosti u Evropskoj uniji. Radi se o sledećim akcionim planovima:

1. Akcioni program za promociju jednakih mogućnosti za žene (1982-1985)
2. Drugi srednjoročni program Zajednice za žene (1986-1990)
3. Treći srednjoročni program za jednake mogućnosti za žene i muškarce (1991-1995)

4. Četvrti srednjoročni akcioni program Zajednice za jednake mogućnosti za žene i muškarce (1996-2000)
5. Akcioni program zajednice za borbu protiv diskriminacije (2001-2005)
6. Putokazi za jednakost žena i muškaraca (2006-2010) definišu i fokusiraju se na šest prioriternih oblasti
7. Strategija za ravnopravnost žena i muškaraca od 2010. do 2015. godine

Za sprovođenje ovih programa Savet je zadužio Evropsku komisiju, tj telo koje u okviru njegovog delovanja ima nadležnost da bavi pitanjima vezanim za prava žena i za jednake mogućnosti za žene i muškarce.

SEKSIZAM

Seksizam je oblik društvene diskriminacije žena. Zasniva se na predrasudama i uvreženim stereotipima. Utemeljen je u tradiciji. Može se odnositi na pojedinke ili na žene kao grupu. Prožima žensku svakodnevicu. Seksistički stavovi se prenose kroz obrazovni proces, vaspitanje u porodici, kroz medije, naučna istraživanja, kulturu i religiju.

Stavovi su seksistički ukoliko se ženama sugerise da su manje vredne, da im pripadaju podređene uloge u društvu, da je njihova podređenost sama po sebi razumljiva, prirodna. Ako se ne detektuju i prećutkuju postaju deo legitimnog ponašanja. S obzirom da su prisutni u svim religijama, naukama, filozofiji, obrazlažu se tradicijom, običajima, navikama. U ime tradicionalnih kulturnih vrednosti žene se i danas ponižavaju, omalovažavaju, minoriziraju. Reč je o začaranom krugu iz koga žene mogu da izađu tek radikalnim prevrednovanjem kulturne baštine. Seksistički stavovi su duboko ukorenjeni u svim velikim filozofskim sistemima. Mogu se pronaći u knjigama najvećih naučnih autoriteta od Platona i Aristotela, preko Tome Akvinskog, Ničea, Šopenhauera, Kirkegora... što nije znak njihove valjanosti nego baš suprotno tome poziv da se bez obzira na veličinu i autoritet onoga ko ih izgovara njihova porobljivačka i destruktivna priroda mora razotkriti i u punom značenju analizirati.

Krajem šezdesetih godina XX veka feminiskinje su otpočele proces prevrednovanja kulturne baštine, razotkrivanja mizoginije i seksizma u literaturi, nauci, filozofiji, religijama. Taj proces traje i danas, širi se i postao je integralni deo planetarne ženske borbe za rodnu ravnoprav-

nost. Kritičko razumevanje civilizacijske i kulturne baštine je preduslov za eliminisanje seksizma iz svakodnevice žena.

Evidentni tragovi seksističkih praksi su i danas davanje prednosti muškom detetu prilikom obrazovanja, postavljanje pitanja ženi prilikom zapošljavanja: „planirate li da zasnujete porodicu i imate decu?“ ili izbegavanje zapošljavanja žena srednje životne dobi.

SEKSUALNO NASILJE

Seksualno nasilje najbolnije pogađa ženu, uzdrma njen lični integritet, ruši poverenje u ljude, trajno obeležava život žrtve. Sve što se ženi događa u domenu seksualnosti protiv njene volje (Andrea Dvorkin) je seksualno nasilje. Pod seksualnim nasiljem se podrazumeva silovanje, silovanje u braku, silovanje u predbračnoj zajednici, seksualno uznemiravanje i ucenjivanje, prisilne seksualne radnje, incest, grupno silovanje, ratno silovanje, prostitucija, pornografija, seksualno ropstvo, prisilna trudnoća, uskraćivanje prava na kontracepciju, genitalno sakaćenje žena, kažnjavanje za LGBTTIQ praksu.

‘Silovanje’ je večni strah u glavi žene. Na tom strahu je izgrađen sistem patrijarhalne ‘zaštite’ žena od strane partnera, zapravo institucionalizovana eksploatacija i diskriminacija žena. Taj strah je utvrđivan/potvrđivan u svim dosadašnjim ratovima praktikovanjem silovanja žena kao metoda za ponižavanje protivnika, etničko čišćenje teritorija, dalje širenje straha i mržnje.

Razmere i forme seksualnog nasilja su do naših dana prikrivani, minorizirani i negirani, a počinioci – silovatelji su ostajali nekažnjeni. Njihovo zlo delo je prikrivano običajnom praksom (genitalno sakaćenje žena), pozicijom silovatelja, izlaganjem žena sekundarnoj viktimizaciji. Čest je slučaj neosetljivosti u pristupu i radu sa žrtvom silovanja, koja nakon prijave silovanja mora da ponovi više puta svoju priču pred različitim organima, ponekad da se u postupku suočava sa silovateljem, drugim rečima da ponovo prolazi kroz svoje traumatično iskustvo. Iako je kod nas silovanje u braku inkriminisano u Krivičnom zakonu do danas u javnosti nije obelodanjena niti jedna pravosnažna presuda za silovanje u braku, iako je poznato iz prakse ženskih organizacija da je to jedan od najrasprostranjenijih oblika silovanja koji trpe žene. Neke oblike seksualnog nasilja zakoni još uvek ne prepoznaju. Seksualno uznemiravanje i seksualno ucenjivanje na radnom mestu su inkrimini-

sani Zakonom o radu, a Predlog zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu (mobingu) je u proceduri usvajanja.

Potrebno je osvestiti da se i u medijskom prostoru žensko telo instrumentalizuje reklamama koje preko ženskih tela lansiraju robu, koje objektivizuju žensko telo i vređaju dostojanstvo žena, što se sve može podvesti pod pojam seksualnog nasilja.

SEKSUALNO UZNEMIRAVANJE I SEKSUALNO UCENJIVANJE

Svako neželjeno seksualno ponašanje ili ponašanje uslovljeno polom osobe koje ima za cilj povredu ličnog dostojanstva na poslu pojedinke/pojedinca.

Pod seksualnim uznemiravanjem se podrazumeva dobacivanje, pričinjanje lascivnih viceva, osvrtnje na fizičke karakteristike ličnosti, ogovaranje sa seksualnim konotacijama, jednom rečju dela koja ugrožavaju dostojanstvo osobe. Iako uznemiravanju mogu biti izložene osobe oba pola, ono u mnogo većoj meri pogađa žene.

Seksualno uznemiravanje se ženama događa kao izraz društvene moći nad njima. Ono prati žene od školskog uzrasta do starosti, može im se dogoditi na ulici, u javnom prostoru, kod lekara, terapeuta... Gotovo sva područja života prožeta su rodnom nasiljem.

Pošto seksualno uznemiravanje nije bilo imenovano kao delikt niti sankcionisano, uznemiratelj nije osećao čak ni nelagodu. Tek zakonskim regulisanjem se stvara okvir za prepoznavanje i otklanjanje ovog problema.

Feministkinje i SOS telefoni su obelodanili seksualno uznemiravanje na fakultetima i zalažu se za uvođenje profesorki od poverenja sa kojima studentkinje mogu da razgovaraju i koje će štititi njihova prava.

SEKUNDARNO ZAKONODAVSTVO

EVROPSKE UNIJE - DIREKTIVE

EU pravni standardi o jednakim mogućnostima za žene i muškarce najdetaljnije su razrađeni u takozvanom sekundarnom zakonodavstvu EU, preciznije u direktivama, rezolucijama, preporukama i odlukama Saveta ministara i Evropskog parlamenta. Pokazalo se u praksi da su direktive optimalno i fleksibilno pravno sredstvo za usklađivanje nacionalnih propisa država članica. Direktive predstavljaju vrstu sekundar-

nog zakonodavstva EU, koje stvaraju isključivo institucije EU. Direktive nose sa sobom obavezu usaglašavanja nacionalnog zakonodavstva tokom procesa pridruživanja EU. Do danas, u oblasti rodne ravnopravnosti doneseno je ukupno 13 direktiva o jednakom postupanju prema muškarcima i ženama, od kojih su dve kasnije izmenjene i dopunjene. Sve direktive potpadaju pod poglavlje 19. pregovora – Socijalna politika i zapošljavanje. Pravo u oblasti rodne ravnopravnosti jedno je od najrazvijenijih socijalnih prava. Direktive se odnose na pristup zapošljavanju, jednaku platu, zaštitu majčinstva, odsustvo očeva, socijalno osiguranje i profesionalno socijalno osiguranje, teret dokazivanja u slučajevima diskriminacije i samozapošljavanje. To su:

1. Direktiva Saveta 75/117/EEC od 10. februara 1975 o ujednačavanju propisa država članica koji se odnose na primenu principa jednakih zarada za muškarce i žene;
2. Direktiva Saveta 76/207/EEC od 9. februara 1976. o primeni principa jednakog tretmana za muškarce i žene u odnosu na dostupnost zaposlenja, profesionalnu obuku, napredovanje na radnom mestu i na uslove rada;
3. Direktiva Saveta 79/7 od 19. decembra 1978. o progresivnoj primeni principa jednakog tretmana za muškarce i žene u oblasti socijalne zaštite;
4. Direktiva Saveta 86/613/EEC od 11. decembra 1986. o primeni principa jednakog tretmana žena i muškaraca koji su uključeni u neke aktivnosti, kao što je poljoprivreda, na lica koja samostalno obavljaju delatnost, kao i na zaštitu samozaposlenih žena tokom trudnoće i materinstva;
5. Direktiva Saveta 92/85/EEC od 19. oktobra 1992. o uvođenju mera kojima se podstiče unapređenje sigurnosti i zdravstvene zaštite na radu trudnih radnica i radnica koje su se nedavno porodile ili su na porodijskom odsustvu
6. Direktiva Saveta 96/34/EEC o odustvu radi brige o detetu
7. Direktiva Saveta 97/81/EC koja se odnosi na Okvirni sporazum o radu na deo radnog vremena
8. Direktiva Saveta 97/80/EC od 15. decembra 1997. o teretu dokazivanja u slučajevima diskriminacije po osnovu pola
9. Direktiva 2002/73/EC Evropskog Parlamenta i Saveta od 23.09.2002. kojom se menja i dopunjuje Direktiva Saveta 76/207/EEC o implementaciji principa jednakog tretmana za muškarce i žene što

se tiče pristupa zaposlenju, stručnoj obuci i unapređenju uslova rada (tekst od značaja za EEA-evropski ekonomski prostor)

10. Direktiva 2004/113/EC od 13.12.2004. kojom se primenjuje načelo ravnopravnosti muškaraca i žena u mogućnosti dobijanja i nabavke roba odnosno pružanja usluga

11. Direktiva 2006/54/EC Evropskog Parlamenta i Saveta od 05.07.2006. o primeni principa jednakih mogućnosti i jednakog tretmana muškaraca i žena u pitanjima zapošljavanja i zanimanja

Direktive imaju obavezujući karakter u pogledu težnji zemlje koja ih usvaja ka istim ciljevima, a svaka zemlja pojedinačno određuje brzinu dosezanja cilja kao i forme kroz koje će se zadati vrednosni i zakonodavni okvir realizovati. Ukoliko se države članice ogluše o određene direktive Evropska komisija ima pravo da pokrene postupak protiv države članice pred Evropskim sudom pravde.

Zakon o ravnopravnosti polova, koji je Narodna skupština Republike Srbije usvojila na zasedanju 11.12.2009. godine, usklađen je sa navedenim direktivama.

SEKUNDARNO ZAKONODAVSTVO

EVROPSKE UNIJE - PREPORUKE

Razvoj zakonodavstva u oblasti jednakih mogućnosti za žene i muškarce u Evropskoj uniji razvija se paralelno sa "mekim inicijativama". Preporuke spadaju u takve „meke“ instrumente politike i usaglašavanja zakonodavstava zemalja članica EU. Preporuke služe za razjašnjavanje pojedinih normi, daju jači značaj nekim nerešenim pitanjima i "ispi-pavaju raspoloženje" u zemljama članicama za uvođenje obavezujućih propisa. One omogućavaju napredak u pojedinim kritičnim oblastima koje nisu regulisane obavezujućim propisima.

Primer Preporuke Saveta Evropske unije, nekadašnjeg Saveta ministara: *Gender equality standards and mechanisms, Recommendation CM/Rec (2007) 17 of the Committee of Ministers and Explanatory Memorandum*, Gender Equality and Anti-Trafficking Division, Directorate General of Human Rights and Legal Affairs, Council of Europe.

Savet Evrope je 2007 godine doneo Preporuku za uspostavljanje standarda i mehanizama za postizanje rodne ravnopravnosti. Preporuka definiše osnovne zahteve za kreiranje, jačanje, primenu obaveza zemalja

za postizanje rodne ravnopravnosti, kao i za uspostavljanje i efikasno funkcionisanje mehanizama za rodnu ravnopravnost:

- zahteva se potpuna primena ciljeva Pekinške platforme za delovanje, posebno dela koji se odnosi na institucionalne mehanizme za napredak žena;
- uspostavljanje institucionalnih mehanizma za rodnu ravnopravnost, odnosno nacionalnog koordinacionog tela, na najvišem političkom nivou, pod direktnom upravom predsednika/ce vlade, zamenika/ce ili kabineta ministra/ke; međuresorne strukture s predstavnicima/cama na položajima moći i odlučivanja u svim oblastima politike, u cilju osiguravanja uvođenja politike rodne ravnopravnosti u sve javne politike (gender mainstreaming);
- određivanje koordinatora/ke (focal points) u ministarstvima i u okviru regionalnih i lokalnih vlasti, na najvišem nivou tih tela, kao i uspostavljanje osnova za njihov autoritet, vidljivost, političku prepoznatljivost, finansijska sredstva i potrebne kadrove;
- jasan izraz političke volje na svim nivoima za postizanje rodne ravnopravnosti;
- mandat s jasnom zakonskom osnovom i jasno definisanim ovlašćenjima i nadležnostima.

SILOVANJE

Silovanje je akt nasilja u seksualnom obliku. Silovatelj ženu tretira kao objekt, krši njenu volju, atakuje na njen fizički i emocionalni integritet. Na simboličkoj ravni akt silovanja je demonstracija ko je gospodar situacije, poruka ženama kao grupi da njihova reč ne znači ništa, da se njihovo 'ne' ne poštuje, da se njihova prava mogu gaziti, da mogu biti degradirane i svedene na objekt. Silovanjem se uspostavlja patrijarhalni poredak dominacije muškaraca nad ženama. Pored pribavljanja zadovoljstva za sebe, nasilnik ništi ličnost žrtve.

Jedan od prikrivenih i rasprostranjenih oblika silovanja je silovanje u braku, tek od skoro prepoznato i inkriminisano u zakonodavstvu naše zemlje. I razvijena demokratska društva su tek potkraj XX veka inkriminirala silovanje u braku. Najčešće silovatelji su muškarci koji poznaju žrtvu. Silovanja od strane nepoznatog muškarca su ređa no što

se pretpostavlja. Razorno dejstvo silovanja može pratiti žrtvu tokom čitavog života i kontaminirati njen emotivni život. Kao u svim aktima nasilja i u silovanju žrtva gubi kontrolu nad svojim telom.

Silovanje nije proizvod libida koje silovatelj ne može da kontroliše već izraz želje da se dominira, ugnjetava, ništi. Ovo potvrđuju organizovanja i po komandnoj liniji instruisana silovanja u ratu. Cilj ratnih silovanja je slanje poruke protivniku da je „teren obeležen“, da je 'vlasništvo nekih muškaraca u rukama drugih muškaraca'. Žene su svedene na objekte namirivanja međusobnih dugovanja ratnika. Na Konferenciji o ljudskim pravima UN održanoj 1993. u Beču organizovan je prvi Ženski tribunal na kome su žrtve svedočile o paklu japanskih bordela za ratnike⁶², silovanjima u zatvorima, psihijatrijskim bolnicama i drugim institucijama koje bi trebalo ženama da garantuju sigurnost, kao i o posledicama silovanja koje traju tokom čitavog života. Rezultat tog tribunala je uvrštavanje ratnog silovanja u popis zločina protiv čovečnosti koji nikada ne zastarevaju. Japanska vlada je konačno prestala da negira postojanje ove prakse tokom rata i 1995. godine je ustanovila Asian Women's Fund sa ciljem da se obeštete žene koje su preživele bordele organizovane za japanske ratnike tokom Drugog svetskog rata, da im se izvini i javno prizna da je država Japan odgovorna za veliki broj ratnih silovanja.

SKLONIŠTE

Sklonište je sigurno mesto za žene i decu žrtve nasilja u porodici. U skloništu pored sigurnosti žene i deca dobijaju različite vrste podrške (pravnu, psihološku, samopomoć) koje im omogućavaju da shvate krug nasilja i kako izaći iz njega, kao i da donesu odluke o vlastitom životu bez pritiska.

Skloništa su organizovale feministkinje nezadovoljne načinom na koji su na problem nasilja u porodici reagovalе socijalne institucije i policija. Uspeh ženskih projekata obezbedio im je mesto unutar socijalnog i sistema bezbednosti, u zemljama u kojima je razvijen privatni

62 Maria Amelia Odetti, *Jūgun ianfu (Comfort women). La schiavitù sessuale nel sud-est asiatico durante la Seconda guerra mondiale e la memoria femminile* Comfort Women, Rivista telematica, Deportate, Euli, Profuge – DEP nr. 4, 2006.
Maria Amelia Odetti, *Storia e propaganda nella documentazione fotografica*, Rivista telematica, Deportate, Euli, Profuge – DEP nr. 5-6, 2006.

sektor socijalnih usluga. Dobra praksa većine zemalja koje su institucionalizovale skloništa je finansiranje postojećih skloništa iz budžeta državnih institucija. Skloništa pružaju i obilje dubinskih podataka za detekciju nasilja u porodici.

Prvo sklonište u Srbiji je osnovano 1994. godine. Iako je ideja skloništa doživela društvenu afirmaciju, iako su kupljene kuće za skloništa, država još nije preuzela svoj deo obaveza, pa skloništa uglavnom funkcionišu kao NVO.

STAKLENI PLAFON

Stakleni plafon je slikovit izraz kojim se hoće reći da u društvima u kojima muškarci zauzimaju većinu pozicija moći žene nailaze na nevidljive prepreke. Prepreke su zapravo ženama itekako znane, podrazumevajuće, odavno demistifikovane. Na izvestan način i ovim terminom se pokriva nepravedna raspodela društvene moći u korist muškaraca. Ipak, termin je pomogao feminističkim teoretičarkama da jednim pojmom imenuju iskustvo žena u svetu rada, politike, medija, kulture, nauke, obrazovanja i da lakše definišu načine prevazilaženja 'staklenog plafona'. Upoređujući podatke o nivou obrazovanja žena u Srbiji sa podacima koji se odnose na broj žena koje pokrivaju mesta dekana na fakultetima u Srbiji, primećuje se očigledna neproporcionalnost u odnosu. Dok među doktorima nauka prednjače brojčano žene⁶³, od 31 dekana u Srbiji samo 4 mesta su rezervisana za dekanke, a čak 27 za muške kolege⁶⁴.

Prilikom predaje štafete Baraku Obami u trci za predsedništvo Sjedinjenih američkih država, senatorka Hilari Clinton je izjavila da se još uvek nisu stvorile mogućnosti za probijanje staklenog plafona, iako su mu zadati snažni udarci.⁶⁵

63 *Žene i muškarci u Srbiji*, Republički zavod za statistiku u Srbiji, 2008, Beograd, str. 37.

64 *Idem.*, str. 68.

65 Hilary Clinton: "And although we weren't able to shatter that highest, hardest glass ceiling this time, thanks to you, it's got about 18 million cracks in it." U Anne E. Kornblut (June 8, 2008). "Clinton Urges Backers to Look to November". Washington Post:

STRATEGIJA ZA RAVNOPRAVNOST ŽENA I MUŠKARACA OD 2010. DO 2015. GODINE EVROPSKE UNIJE

U martu 2010. godine Evropska komisija je usvojila Povelju o ženama. Povelja je potvrdila "posvećenost rodnoj ravnopravnosti i jačanju rodne perspektive u svim politikama EU". Od 1980. do 2010. Savet Evropske unije je usvojio šest akcionih planova za akciju koji su kao strateški dokumenti utvrđivali prioritete delovanja na planu rodne ravnopravnosti. Nastavljajući i osnažujući delovanje na tom planu Evropska komisija je u Briselu, 21.septembra 2010. godine prihvatila Strategija za ravnopravnost žena i muškaraca od 2010. do 2015. godine.

Strategija za ravnopravnost žena i muškaraca od 2010. do 2015. godine. utvrđuje šest prioritetnih oblasti delovanja institucija EU i država članica:

1. Jednako pravo na ekonomsku nezavisnost

S obzirom da je ekonomska nezavisnost *conditio sine qua non* donošenja odluka o vlastitom životu, to se ovom pitanju posvećuje primarna pažnja. 2020. EU će biti zemlja u kojoj će zbog starenja stanovništva i niskih stopa nataliteta postojati manjak radno aktivnog stanovništva. U toj činjenici strategija nalazi interes država da podstiču zapošljavanje, obrazovanje i uključivanje što većeg broja žena u rad. Sa logike da je veća nezaposlenost žena nepravda, prešlo se na kapitalizmu samorazumljivu logiku da je zapošljavanje žena interes društva i snažan društveni resurs. Bogato dokumentujući ovu tezu Strategija podstiče zapošljavanje većeg broja žena. Strategija kao ključne aktivnosti apostrofira: uticaj na implementaciju rodne senzitivnosti u sve nacionalne mere država članica; davanje tehničke podrške državama članicama; dostupnost strukturnih i drugih fondova; promovisanje ženskog preduzetništva i samozapošljavanja; procenjivanje i smanjivanje jaza u pravima na odsustvo iz porodičnih razloga; izveštavanje o sadržajima koji se odnose na brigu o deci i implementiranje rodne ravnopravnosti u sve inicijative vezane za migrante i migrantkinje.

2. Jednaka zarada za jednak rad i rad jednake vrednosti

Razlika u zaradama žena i muškaraca (prosečna razlika između bruto zarada na sat muškaraca i žena u celokupnoj privredi) u EU i dalje je 17,8%, pri čemu je u Estoniji 30,9%, Republici Češkoj 26,2%, Austriji 25,5% i Nemačkoj 23,2%, nasuprot Italiji sa 4,9%, Sloveniji sa 8,5%, te

Belgiji i Rumuniji sa 9%. Za prevazilaženje aktuelnog stanja predloženo je: unapređivanje transparentnosti visine zarada i uticaj na ostvarenje jednake zarade za angažovanje, kao što su nepotpuno radno vreme i ugovori na odreneno vreme; podržavanje inicijativa na temu jednakih zarada na radnom mestu, poput etiketa ravnopravnosti, povelja i nagrada, kao i unapređivanje sredstava pomoću kojih poslodavci mogu da isprave neopravdane razlike u zaradama pripadnika različitog pola; ustanovljavanje evropskog dana jednakih zarada.

3. Ravnopravnost prilikom donošenja odluka

“U većini zemalja članica žene su i dalje nedovoljno zastupljene u procesima i pozicijama na kojima se donose odluke, posebno na najvišim nivoima, uprkos činjenici da one čine gotovo pola radne snage i više od polovine univerzitetski obrazovanih ljudi u EU. Uprkos napretku ka ravnomernijem učešću u donošenju političkih odluka, trebalo bi još mnogo toga da se uradi: u proseku, samo jedna žena dolazi na četiri člana nacionalnog parlamenta i ministra nacionalnih vlada.”

Strategija određuje kao cilj učešće žena od 40% na mestima članica odbora i stručnih grupa koje osniva Evropska komisija i 25% žena na najvišim pozicijama.

4. Dostojanstvo, integritet i iskorenjivanje rodno zasnovanog nasilja

Strategija pobraja oblike nasilja kojima su žene još uvek izložene: “uključuju nasilje u porodici, seksualno zlostavljanje, silovanje, seksualno nasilje pri konfliktima i štetne običaje ili tradicionalne radnje, kao što su sakaćenje ženskih genitalija, ugovoreni brakovi ili zločin iz časti”. U Strategiji je izneta procena da je najmanje četvrtina žena bar jedanput u životu preživela neki od pobrojanih oblika nasilja i da u Evropi živi pola miliona žena koje su bile žrtve genitalnog sakaćenja.

5. Rodna ravnopravnost u spoljnim aktivnostima

Strategija predviđe obaveze Komisije da deluje na zemlje kandidatkinje za članice EU da prihvate vrednost rodne ravnopravnosti i mere koje iz prihvatanja rodne ravnopravnosti kao vrednosti proizilaze. Takođe, u okviru ovog strateškog cilja je i širenje ideja rodne ravnopravnosti u zemljama trećeg sveta. Ovaj prioritet se odnosi na pomoć zemljama zapadnog Balkana u procesu pridruživanja EU, kao i na sprovođenje Plan EU za postizanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena u razvoju (2010–2015).

6. Horizontalna pitanja

Promocija nediskriminatornih rodni uloga, izmene zakona kako bi se eliminisala rodna diskriminacija, stvaranje zakonskog okvira koji će obezbediti redovan monitoring, primenu, ažuriranje i evaluaciju, obezbeđivanje alata za postizanje rodne ravnopravnosti su neka od pitanja koja moraju naći primenu na horizontalnom nivou.

SPECIJALNA IZVESTITELJKA UJEDINJENIH NACIJA ZA NASILJE NAD ŽENAMA

Komisija Ujedinjenih nacija za ljudska prava je Rezolucijom 1994/45 koja je usvojena 4. marta 1994. godine ustanovila institucionalni mehanizam Specijalnog izvetioca za nasilje nad ženama, prepoznavajući globalnu dimenziju pojave i neophodnost strukturalnog delovanja međunarodnih institucija i međunarodne zajednice na suzbijanju nasilja nad ženama kako u pogledu uzroka tako i u pogledu posledica tog nasilja.

Ovaj mehanizam deluje u skladu sa *Deklaracijom o suzbijanju nasilja nad ženama* u cilju suzbijanja rodno zasnovanog nasilja u porodici, široj zajednici i od strane države, podvlačeći obavezu vlada da se uzdržavaju od praksi štetnih po žene i da aktivno deluju u sprečavanju nasilja, u razotkrivanju i kažnjavanju počinitelaca, kao i da unapređuju zakonodavne okvire u cilju prevencije i zaštite žrtava nasilja.

Od ustanovljavanja ovog mehanizma na mestu specijalne izvestiteljke za nasilje nad ženama su se našle: Radhika Coomaraswamy (Šri Lanka) - od 1994. do jula 2003, Yakin Ertürk (Turska) - od avgusta 2003. do jula 2009, i Rashida Manjoo (Južna Afrika) – od avgusta 2009.

Nadležnosti Specijalne izvestiteljke za nasilje nad ženama su⁶⁶:

- istraživanje i prikupljanje informacija o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posledicama od vlada, tela zaduženih za nadgledanje sprovođenja konvencija (Treaty Bodies), specijalizovanih agencija i drugih specijalnih izvestitelaca zaduženih za ljudska prava, od međuvladinih i nevladinih organizacija, uključujući i ženske nevladine organizacije, i odgovaranje na prikupljene informacije;
- preporučivanje mera, načina i instrumenata za eliminaciju nasilja nad ženama, njegovih uzroka i posledica, koje se upućuju

66 <http://www2.ohchr.org/english/issues/women/rapporteur/>

- na nacionalni, regionalni i međunarodni nivo;
- blizak rad i saradnja sa drugim specijalnim izvestiocima, radnim grupama, nezavisnim ekspertima/kinjama Komisije za ljudska prava i drugim relevantnim akterima. Uska saradnja sa Komisijom za status žena UN.

Specijalna izvestiteljka dužna je da:

- Prenosi hitne zahteve i saopštenja državama koji se tiču primljenih informacija o slučajevima nasilja nad ženama,
- Preduzima posete zemljama u cilju prikupljanja preciznih podataka o događajima,
- Podnosi godišnje tematske izveštaje.

SUD PRAVDE EVROPSKE UNIJE

Sud pravde Evropske unije, poznat i kao Evropski sud pravde, ima ulogu da daje tumačenja i da potvrđuje zakone Evropske unije i u domenu primarnog (osnivački ugovori) i u domenu sekundarnog zakonodavstva (uredbe, direktive/uputstva, preporuke) EU. Uredbe su direktno primenljive na nacionalna zakonodavstva i proizvode uniformnost u rezultatima, tj u zakonodavnim nacionalnim sistemima zemalja članica EU na koje se odnose. Za njih nije potrebna dodatna ratifikacija. Direktive/uputstva, sa druge strane, zahtevaju proces takozvane harmonizacije, tačnije usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa onim što je u direktivama propisano. To znači da ne proizvode automatski uniformnost, već dopuštaju zemljama članicama da takve propise prilagode svom nacionalnom sistemu. Sekundarno zakonodavstvo u oblasti jednakih mogućnosti spada pretežno u direktive. Preporuke nisu obavezujućeg karaktera za zemlje članice, i one funkcionišu kao saveti za delovanje – spadaju u takozvane „meke“ mere.

Prva iskustva zakonodavne aktivnosti Evropskog suda pravde u domenu jednakih mogućnosti nalazimo tek početkom sedamdesetih godina XX veka, iako je član 119 uveden Rimskim ugovorom još 1957. godine pri konstituisanju Evropske zajednice. Član 119 „jednaka plata za jednak rad“ imao je isključivo ekonomsku dimenziju, sve do presude Suda pravde EU 1976. godine u slučaju Defren protiv belgijske nacionalne avio kompanije Sabena.

Dve belgijske advokatice, Eliane Vogel-Polsky i Marie-Therese Cuveliez, su prepoznale potencijal ovog člana za unapređenje ženskih ljudskih

prava i iznele u dva navrata slučaj Gabrielle Defrenne pred Evropski sud pravde (ECJ), 1971. i 1976. godine. Radilo se o stjuardesi belgijske avio kompanije Sabena, gde su žene stjuardese imale iste radne zadatke kao i muškarci stjuarti, a za to su dobijale manju platu sve do 1966 godine. Pored toga, muškarci su imali posebne planove za penzionisanje sa 55 godina životne starosti, dok su žene morale da idu u penziju sa 40 godina starosti sa obrazloženjem da su „muškarci klijenti želeli da im viski bude poslužen od strane zgodnih mladih žena“ kako je stajalo u obrazloženju kompanije Sabena. Godine 1971. tužba je imala naglasak na penzijama i ECJ je presudio u korist nacionalne kompanije obrazlažući da još uvek ne postoji spremnost Evropske zajednice da se interveniše u domen penzija i da je pravo država članica da samostalno određuju starosno doba za penzionisanje, diferencirano ali ne prema polu. U tom smislu, smatrali su da član 119 ne predstavlja osnov za intervenisanje. U drugom pokušaju iznošenja slučaja pred Sud pravde EU, 1976. godine, kada je naglasak tužbe bio na nejednakim platama zasnovano na polu ECJ se izjasnio da član 119 Rimskog ugovora ima „dvojak funkciju“, tj dva cilja: 1. Ekonomski, da bi se izbegla nelojalna konkurencija unutar okvira zajednice i 2. Socijalni, odnosno da „u ovom članu postoji socijalni cilj Zajednice, koja nije isključivo ekonomska zajednica, već treba i da, putem zajedničke akcije, obezbedi socijalni progres (napredak) i da traga za stalnim unapređivanjem životnih i radnih uslova njenih naroda, kako je naglašeno u preambuli Ugovora.“ (Slučaj 43/75, 1976., ECR 455, paragrafi 8-10). Tom presudom „jednaka plata“, kao deo socijalne politike, je postala direktno i neposredno obavezujući princip za zemlje članice.

Slučajevi izneseni pred Sud pravde Evropske unije u domenu jednakih mogućnosti imali su ključnu ulogu u:

- Razjašnjavanju ciljeva i dimenzija pojedinih članova osnivačkih ugovora (npr. Defren vs Sabena, 1971, 1976),
- Pojašnjavanju koncepata uvedenih direktivama (Kalanke vs Bremen 1995),
- Uspostavljanju granica tumačenja (Marshall vs Land Nordrhein-Westfalen 1997).

SVETSKI DAN BORBE PROTIV AIDS-A

1. decembar je proglašen za svetski dan borbe protiv AIDS-a pre dvadeset i jednu godinu, 1988. godine, na konferenciji ministara zdravlja iz celog sveta. Cilj je bio da ljudi ozbiljno shvate da je AIDS realnost u čitavom svetu, da su mere prevencije najjeftinija i najsigurnija zaštita i da se države obavežu na pakete mera koji će olakšati život zaraženim HIV virusom. Globalni slogan kampanje od 2005. do 2010. godine je: "Zaustavite AIDS. Održite obećanje."

Iako se o AIDS-u dosta govori, širenje nije zaustavljeno i direktno zavisi od stepena razvijenosti zemlje, dostupnosti informacija i zdravstvenog prosvetavanja. I dalje su najugroženije zemlje Afrike, Kariba, Latinske Amerike, najsiromašniji i neobrazovani deo stanovništva. Podaci govore da je 2006. godine zabeleženo da je 4,3 miliona osoba u svetu zaraženo virusom HIV-a, što predstavlja najveći broj zabeležen tokom jedne godine do tada.

U jednoj trećini zemalja ne postoji ni odgovarajući zakonski okvir za predupređivanje širenja HIV virusa. Tek svaka treća osoba koja živi sa HIV virusom u srednje razvijenim zemljama ima adekvatnu terapiju. Prema procenama Svetske zdravstvene organizacije AIDS se širi 2,7 puta brže no što se povećava broj ljudi zaraženih HIV virusom koji imaju adekvatan tretman.

Ključna poruka kampanje u Srbiji u 2008. usmerena pre svega na mlade bila je: "Moj izbor! Koristim kondom. Prihvatam osobe drugačije od sebe".

Obeležavanje svetskog dana borbe protiv AIDS-a podrazumeva niz aktivnosti koje informišu stanovništvo, motivišu prosvetne i zdravstvene radnike da tokom čitave godine ne zaborave da treba ljude upozoravati, predočavati im metode zaštite i ohrabrivati ih da se štite od inficiranja HIV-om.

Š

ŠESNAEST (16) DANA AKTIVIZMA

Međunarodna kampanja 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama je nastala kao inicijativa Instituta za globalno žensko liderstvo, koju je podržao Centar za žensko globalno liderstvo pri Univerzitetu Rutgers 1991. godine. Početak perioda kampanje od 16 dana označava Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama 25. novembar, a kraj označava 10. decembar, dan kada je pre 61 godine doneta Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima. Na taj način, simbolično se naglašava da život bez nasilja predstavlja jedno od osnovnih ljudskih prava i da je borba protiv nasilja nad ženama moralna obaveza svih. U ovom periodu obeležavaju se i drugi značajni datumi, kao što je 29. novembar – Međunarodni dan braniteljki i branitelja ljudskih prava, 1. decembar – Svetski dan borbe protiv AIDS-a, i 6. decembar – Godišnjica Montrealskog masakra.

Svake godine, od 1991 nadalje, hiljade organizacija aktivistkinja i aktivista širom sveta koji se zalažu za ženska ljudska prava učestvuju u kampanji borbe protiv nasilja nad ženama i podsećajući lokalne zajednice u kojima rade da se nasilje nad ženama dešava među nama, u svakoj zemlji, u svakoj etničkoj zajednici, u svakom socijalnom sloju, bez obzira na religiju, nivo znanja, stečenog društvenog ugleda. Ono je tu među nama. Podsećaju nas da ne smemo da zatvaramo oči pred ovim društvenim problemom, jer krici žena koje trpe nasilje koje se dešava u porodici ne smeju ostati nemi između zidova patrijarhata. Svaki pretrpljeni udarac umanjuje dostojanstvo svakog člana i članice društva koji nasilje ne osudi i javno ne odreaguje. Žene, muškarci, devojke, mladići, osobe svih generacija, religija, zanimanja, seksualne orijentacije, sposobnosti, umeća, političkih orijentacija, društveno-ekonomskog porekla, sve i svi nosimo odgovornost i od nas zavisi da li će se nasilje tolerisati u našoj zajednici, u našem društvu. Stoga je odabrani moto ovogodišnje kampanje:

„Posveti se – deluj - zahtevaj: MOŽEMO zaustaviti nasilje protiv žena!“

„Posveti se: sve i svi smo odgovorne/i“.

„Deluj: svi možemo biti akteri promene.“

„Zahtevaj: svi i sve smo odgovorni/e.“

T

TREĆI SREDNJOROČNI PROGRAM ZA JEDNAKE MOGUĆNOSTI ZA ŽENE I MUŠKARCE (1991-1995)

Treći akcioni program se nadovezuje na završeni drugi. U periodu od 1990 – 2000. Savet Evropske unije je usvojio druga po redu dva konsektivna akciona programa, tačnije treći i četvrti. Za sprovođenje programa bila je zadužena Evropska komisija, tačnije Ženski biro, a kasnije jedinica koja je nasledila sve nadležnosti Odeljenja za jednake mogućnosti G1 pod okriljem Opšte uprave za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti. Sredstva za implementaciju akcionog programa su obezbeđena zahvaljujući lobiranju Komiteta za prava žena Evropskog parlamenta – još jednom se pokazuje koordinisano i sinergično delovanje EU institucija u domenu jednakih mogućnosti. Svi akcioni planovi do tada usvojeni su bili fokusirani na povećanje broja žena na plaćenom tržištu rada i na jačanju postojećih zakonodavnih rešenja u oblasti jednakih mogućnosti.

Treći akcioni program je značajan jer uvodi po prvi put koncept *gender mainstreaming*, tj rodno osvešćenu politiku. Drugim rečima koncept *gender mainstreaming* znači da politike jednakih mogućnosti za žene i muškarce neće biti segmentarno opredeljene u jednoj jedinici upravljanja, već će zalaziti u sve politike i u sve sfere delovanja Evropske unije kao organizacije sa nadnacionalnim obeležjima. Ovo je treći i najnoviji pristup Evropske unije u domenu rodne ravnopravnosti koji je još uvek vrlo aktuelan. Treći akcioni program, takođe, uvodi i uspostavlja Mrežu žena u odlučivanju. Osnovna ideja ove mreže jeste da političko učešće žena predstavlja indikator za funkcionisanje demokratije.

TRGOVINA ŽENAMA

Trgovina ženama i decom spada među najurgentnije probleme savremenog sveta. Prema podacima UN čak oko četiri miliona žena i dece

su predmet trgovine u svetu. Zemlje se u odnosu na problem trafikinga dele na zemlje porekla, zemlje tranzita i zemlje krajnje destinacije. Siromaštvo je određujuće u koju grupu će se zemlja ubrojiti.

„Pod trgovinom ljudima podrazumeva se namamljivanje, prevoz odnosno drugi način transfera, prijem ili držanje u nekom prostoru drugih lica i to pretnjom silom ili upotrebom drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe moći ili teške situacije u kojoj se ta osoba nalazi, ili davanjem osobi ili primanjem novca ili druge koristi od osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom sa ciljem njene seksualne, radne ili neke druge eksploatacije.“⁶⁷

Ženama se trguje, naročito mladim ženama prevashodno radi njihove seksualne eksploatacije. Tržište trgovine ženama je u stalnom porastu i već se može meriti sa tržištem droge i oružja.

Srbija je uglavnom zemlja tranzita, u manjoj meri zemlja krajnje destinacije i zemlja porekla. Kroz Srbiju prema procenama prođe od sedamdeset do sto pedeset hiljada žena i dece koji su u lancu trafficking-a.

Trgovina ženama i decom nema granice. Postupanje sa žrtvama trgovine je slično. Prvo ih njima poznata osoba namamljuje, nudi im se lak, solidno plaćen posao. Nakon prelaska granice oduzimaju im se dokumenta, najčešće sledi silovanje od strane jednog ili više sprovednika žrtve i na taj način 'upoznavanje' sa poslom. Žrtva je prinuđena na težak rad bez ikakvih prava ili na prostituciju i ucenjena bilo životima njoj bliskih osoba bilo vlastitim životom. Iako su kampanje protiv trgovine ljudima česte prekidanja lanaca trafikantata, pravosnažne adekvatne presude trafikantima su retke.

Zaštitu žrtvama trgovine ženama kod nas prve su organizovale ženske nevladine organizacije. Njihov rad su podržale međunarodne organizacije, posebno IOM (Internacionalna organizacija za migracije), kao i Ministarstvo unutrašnjih poslova.

67 Vesna Nikolić Ristanović, Čopić Sanja, Milivojević Sanja, Simeunović Patić Biljana, Mihić Biljana, *Trgovina ljudima u Srbiji*, Viktimološko društvo Srbije (VDS), Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), 2004, Beograd.

U

UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA⁶⁸

Povelja Ujedinjenih nacija navodi da je jedna od svrha organizacije promocija i jačanje poštovanja ljudskih prava i fundamentalnih sloboda. Smatrajući da ona, ipak, ne razjašnjava na koji način to treba činiti oformilo se mišljenje da je potrebno doneti dokument u kome će zaštita ljudskih prava dobiti formu i sadržinu. Tako je 10. decembra 1948. nastala Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, čija je velika zagonovnica bila Elenor Ruzvelt. Deklaraciju je usvojilo 48 zemalja članica jednoglasno, dok ih je 8 ostalo uzdržano, među kojima i Jugoslavija. Prvi član Deklaracije jasno opisuje ideju vodilju celog dokumenta poznatim rečima „Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima.“ Deklaracija postavlja opštu zabranu diskriminacije, ne iscrpljujući sve osnove po kojima se diskriminacija pojavljuje u praksi, tj. po osnovu „rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti.“ U nastavku se navode posebne grupe prava: građanska, kulturna, ekonomska, politička i socijalna. Deklaracija ima trideset članova od kojih su najznačajniji oni koji garantuju - pravo na život, slobodu i sigurnost ličnosti; pravo na obrazovanje; pravo na zaposlenje, plaćene praznike, zaštitu od nezaposlenosti i socijalnu sigurnost; pravo na puno učešće u kulturnom životu; slobodu od torture ili svirepog, nehumanog tretiranja ili kazne; slobodu mišljenja, uverenja i veroispovesti; slobodu izražavanja i mišljenja.

Naglašava se povezanost i međusobna zavisnost svih prava, što je 1993. godine i potvrđeno Bečkom deklaracijom svetske konferencije o ljudskim pravima. Prožimajući principi ljudskih prava koje naglašava Univerzalna deklaracija su jednakost svih ljudskih bića, nediskriminacija kao sastavni deo koncepta jednakosti, neotudivost ovih prava,

68 <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=src5>

odgovornost svakoga, univerzalnost koja ne potire različitosti, ljudsko dostojanstvo, nedeljivost i međuzavisnost svih ljudskih prava.

Deklaracija ne predstavlja pravno obavezujući instrument međunarodnog prava. Ipak njen značaj se ne sme potcenjivati. Ona predstavlja prvi dokument međunarodne zajednice kojim se definišu prava svih ljudi, donet u istorijskom trenutku kada su sećanja na masivno kršenje ljudskih prava tokom Drugog svetskog rata bila još uvek sveža, iz čega proizilazi njena moralna snaga. Poslednjih godina uvrežilo se mišljenje da su određene odredbe, kao zabrana mučenja i rasne diskriminacije, postale sastavni deo običajnog međunarodnog prava. Države doživljavaju ove norme kao pravno obavezujuće i postupaju u skladu sa njima, iako one nemaju takav formalno pravni karakter. Neki analitičari smatraju čak da čitava Deklaracija ima status običajnog pravnog akta.

UPITNIK EVROPSKE KOMISIJE

Upitnik Evropske komisije predstavlja instrument kojim Evropska unija procenjuje spremnost države koja je izrazila želju da postane članica EU za njen ulazak u ovu međunarodnu regionalnu organizaciju sa nadnacionalnim karakteristikama. Upitnik Evropske komisije je odstavljen Republici Srbiji 24. novembra 2010. godine i predao ga je Štefan File predsedniku Vlade Srbije Mirku Cvetkoviću. Poglavlje 19 pregovora pod nazivom Socijalna politika, obuhvata i čitav niz pitanja u vezi sa pitanjima rodne ravnopravnosti, čime se ukazuje na važnost ovog pitanja u procesu integracija. Odgovori na svih 2483 pitanja su dostavljeni Evropskoj komisiji 31. januara 2011.

VEŠTICE

Progoni veštica su dobili zamah objavljivanjem spisa „Malleus Maleficarum“ (poznat na Balkanu pod imenom „Malj za veštice“). U tom spisu se tvrdi da je „žena po svojoj prirodi instrument Sotone“. Spaljivanje veštica je uspostavila Rimokatolička crkva formirajući organ Svetu inkviziciju. Najgori deo priče je zapravo mučenje žena koje je prethodilo spaljivanju, jer se tražilo priznanje. Instrumenti za mučenje su bili tako okrutni da su žrtve priznavale uglavnom sve što je od njih traženo (stolica sa užarenim ekserima; vitlo za istežanje; klinovi za drobljenje kostiju, železna kapa...). Među krucijalne dokaze sudovi inkvizicije su ubrajali postojanje „vražje ili treće usne“ zapravo reč je o naboru epitela iznad klitorisa koji ima svaka žena.

Prvo veliko spaljivanje veštica odigralo se 1482. godine u Sevilji. Ostaci poznatih jeretika, grešnika i „veštica“ često bi po sudskom nalogu bili posle spaljivanja usitnjavani i razbacivani po đubrištu. Najpoznatiji je lov na veštice 1692. godine u američkom gradu Salemu. Salem je postao grad koji se u filmovima, pozorišnim predstavama i literaturi koristi kao inspiracija za priče o vešticama, a danas se tamo nalazi i muzej.

Papa Ivan Pavle II je 2000. u Angelusu tražio praštanje grešaka Crkve među koje je ubrojao i greške inkvizicije prema ženama. Njegov Angelus i danas dobar deo crkvene hijerarhije smatra ishitrenim i preuranjenim.

Feminiskinje već čitav niz godina rehabilituju veštice, istražuju arhive, iznose na svetlo dana zapisnike sa suđenja, prikazuju sprave za mučenje... U tom kontekstu je 2006. Ženska mreža Hrvatske organizovala akciju „Zaboravljeni femicid“, to jest komemoraciju za žene žrtve inkvizicije na stratištu posljednje veštice spaljene u Zagrebu Magde Herucine. Tom komemoracijom se želelo istaći da je nasilje nad ženama temeljna povreda ljudskih prava.

Iako je Katolička crkva prednjačila u spaljivanju veštica, veštice su spaljivane, davljene, batinane i mučene i na teritoriji Pravoslavne crkve, u Srbiji. „Prema sačuvanim zapisima publiciste Tihomira R. Đorđevića, u selu Žabarima u Pomoravlju su izvesnu Paunu, po Karađorđevoj zapovesti, privezali uz ražanj i pekli je „među dve vatre“. U vreme Karađorđevog ustanka, Antonije Pljakić, rudnički vojvoda, „ispekao je nasred Karanovca neku babu za koju je čuo da je veštica“.

Z

ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI POLOVA

U procesu približavanja Evropskoj uniji Republika Srbija je preuzela obavezu uvođenja seta antidiskriminatornih zakona, prethodno nepoznatih našem zakonodavstvu, čiji sastavni deo čini i Zakon o ravnopravnosti polova, usvojen na sednici Narodne skupštine 11. decembra 2009. godine. Ovim zakonom se uređuju pitanja koja nisu uređena drugim zakonima, kao što su: stvaranje uslova za vođenje politike jednakih mogućnosti, ostvarivanja prava i obaveza i preduzimanje posebnih mera za sprečavanje i otklanjanje diskriminacije zasnovane na polu i rodu, kao i postupak pravne zaštite lica izloženih diskriminaciji. Zakon pokriva i reguliše sledeće oblasti: zapošljavanje, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, porodične odnose, obrazovanje, kulturu i sport, politički i javni život, sudsku zaštitu. Zakoni koji zabranjuju diskriminaciju su sastavni deo zakonodavnih sistema zemalja punopravnih članica Evropske unije, kao i zemalja koje su u procesu pristupanja Evropskoj uniji.

Zakon o ravnopravnosti polova Republike Srbije je usklađen sa opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim sporazumima, i Ustavom RS koji jemči ravnopravnost polova. Ovakav zakon pruža mogućnost regulisanja dužnosti državnih organa, organa autonomne pokrajine, organa jedinica lokalne samouprave da prate ostvarivanje ravnopravnosti zasnovane na polu u svim oblastima društvenog života, kao i primenu međunarodnih standarda i ustavom zajamčenih prava u ovoj oblasti. Pri javnom oglašavanju poslova i uslova za njihovo obavljanje i odlučivanja o izboru kandidata nije dozvoljeno pravljenje razlike po polu, a pripadnost polu ne može da bude ni smetnja napredovanju na poslu. Odsustvovanje sa posla zbog trudnoće i roditeljstva ne sme da bude smetnja za izbor u više zvanje, napredovanje i stručno usavršavanje ni za raspoređivanje na neodgovarajuće poslove i za otkaz ugovora o radu. Zakon utvrđuje da zaposleni, bez obzira na pol, ostvaruju pravo na jednaku zaradu za isti rad ili rad jednake vrednosti kod

poslodavca. Zakonom je utvrđeno da je svako ravnopravan, bez obzira na porodični i bračni status. Zakon garantuje ravnopravnost supružnicima i vanbračnim partnerima. Uvodi se obaveza za predlaganjem najmanje 30 odsto predstavnika manje zastupljenog pola pri imenovanju članova upravnih i nadzornih organa u javnim službama. Takođe, omogućuje se i pravna zaštita oštećenih lica u smislu ovog zakona. Svako kome je povređeno pravo ili sloboda zbog pripadnosti određenom polu može da pokrene postupak pred nadležnim sudom. Za diskriminaciju zasnovanu na polu predviđa se i novčana kazna.

U skladu sa civilizacijskim tekovinama i vrednostima demokratskog društva ovaj zakon pruža okvir po kome su organi javne vlasti dužni da vode aktivnu politiku jednakih mogućnosti u svim oblastima društvenog života, što podrazumeva postizanje ravnopravnosti polova u svim fazama planiranja, donošenja i sprovođenja odluka koje su od uticaja na položaj žena i muškaraca.

ZAKON O SPREČAVANJU ZLOSTAVLJANJA NA RADU

Zakonom o sprečavanju zlostavljanja⁶⁹ na radu utvrđuje se zabrana zlostavljanja na radu, koje je drugačije poznato i kao *mobing*. Odredbe zakona odnose se na sva lica koja su vezana za process rada bilo da jer reč o zaposlenima, poslodavcima ili volonterima. Zakon obavezuje poslodavce da zaposlenima obezbede zdrav i bezbedan radni prostor. Zabranjuju se svi vidovi zlostavljanja i zloupotreba prava o zaštiti od zlostavljanja. Član 6 Zakona definiše zlostavljanje na sledeći način: "Zlostavljanje je svako aktivno ili pasivno ponašanje prema zaposlenima ili grupi zaposlenih kod poslodavca koje se ponavlja, a koje za cilj ima ili predstavlja povredu dostojanstva, ugleda, ličnog i profesionalnog integriteta, zdravlja, položaja zaposlenog i koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje, pogoršava uslove rada ili dovodi do toga da se zaposleni izoluje ili navede da na sopstvenu inicijativu raskine radni odnos ili otkáže ugovor o radu ili drugi ugovor."

Obaveza je poslodavca da zaposlenog/zaposlenu obavesti o pravima koja proističu iz ovog zakona i da ga/je redovno informiše, kao i da štiti pravo zaposlenog/zaposlene na rad bez zlostavljanja.

69 Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu, Službeni glasnik 36/10

Poslodavac je u obavezi da zaposlenom/zaposlenoj nadoknadi štetu zbog zlostavljanja, a sam ima pravo na povraćaj novca od počinioca delikta. Zahtev za zaštitu od zlostavljanja može podneti zaposleni, poslodavac ili u ime oštećenog predstavnik sindikata.

Zakon uvodi mogućnost uvođenja posrednika i posredovanja, ukoliko se strane u sporu slože. Postupak je hitan. Mora se okončati u roku od osam dana.

Ukoliko se ne dođe do prihvatljivog sporazuma između poslodavca i oštećenog lica, poslednji može zatražiti zaštitu pred nadležnim sudom po osnovu ovog zakona. U slučaju sudskog procesa teret dokazivanja je na poslodavcu, što je uobičajena praksa i u slučajevima diskriminacije. Sud je u obavezi da vodi postupak po hitnosti i da izvesti podnosioca tužbe u roku od 15 dana od podnošenja tužbe.

Nadzor nad sprovođenjem ovog zakona kod poslodavca vrši inspekcija rada, odnosno upravna inspekcija. Zakon predviđa visoke novčane kazne za nepoštovanje istog.

ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE

Zakon o zabrani diskriminacije je usvojila Skupština Republike Srbije 26. marta 2009. godine posle vrlo oštih polemika i konfrontacija u javnosti. Zakonom je utvrđena „opšta zabrana diskriminacije, oblici i slučajevi diskriminacije i postupci zaštite od diskriminacije“ - član1.

Posebno su apostrofirani diskriminacija po osnovu rase, boje kože, po osnovu predaka, državljanstva, nacionalne pripadnosti ili etničkog porekla, jezika, verskih ili političkih ubeđenja, pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, imovnog stanja, rođenja, genetskih osobenosti, zdravstvenog stanja, invaliditeta, bračnog i porodičnog statusa, osuđivanosti, starosnog doba, izgleda, članstva u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama. Ovo je do sada najširi spisak zabrana diskriminacije koji je u našem zakonodavstvu prihvaćen. Zabrane se odnose kako na državljane/državljanke Srbije, tako i na sva lica koja borave na teritoriji Republike Srbije. U Zakonu je uspostavljeno načelo jednakosti („Svi su jednaki i uživaju jednaku pravnu zaštitu, bez obzira na lična svojstva.“ – član 4)

Zakon prepoznaje: neposrednu i posrednu diskriminaciju, povredu načela jednakih prava i obaveza, pozivanje na odgovornost, udruživanje radi vršenja diskriminacije, govor mržnje, uznemiravanje i poniža-

vajuće postupanje. Kao teški oblici diskriminacije okvalifikovani su: „izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti po osnovu nacionalne, rasne ili verske pripadnosti, jezika, političkog opredeljenja, pola, rodnog identiteta, seksualnog opredeljenja i invaliditeta; propagiranje ili vršenje diskriminacije od strane organa javne vlasti i u postupcima pred organima javne vlasti; propagiranje diskriminacije putem javnih glasila; ropstvo, trgovina ljudima, aparthejd, genocid, etničko čišćenje i njihovo propagiranje; diskriminacija lica po osnovu dva ili više ličnih svojstava (višestruka ili ukrštena diskriminacija); diskriminacija koja je izvršena više puta (ponovljena diskriminacija) ili koja se čini u dužem vremenskom periodu (produžena diskriminacija) prema istom licu ili grupi lica; diskriminacija koja dovodi do teških posledica po diskriminisanog, druga lica ili imovinu, a naročito ako se radi o kažnjivom delu kod koga je pretežna ili isključiva pobuda za izvršenje bila mržnja, odnosno netrpeljivost prema oštećenom koja je zasnovana na njegovom ličnom svojstvu“ – član 13.

U trećem delu Zakona precizno se utvrđuju, u članovima 15 do 27, posebni slučajevi diskriminacije: diskriminacija u postupcima pred organima vlasti, u oblasti rada, u pružanju javnih usluga i korišćenju objekata i površina, zabranjuje se verska diskriminacija, diskriminacija u obrazovanju i stručnom osposobljavanju, diskriminacija po osnovu pola, po osnovu seksualne orijentacije, diskriminacija dece, diskriminacija starih, nacionalnih manjina, zbog političke ili sindikalne pripadnosti, diskriminacija osoba sa invaliditetom i s obzirom na zdravstveno stanje.

Zakon predviđa ustanovljavanje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti koga bira Narodna skupština većinom glasova sa mandatom od pet godina. Poverenik, uz podršku Stručne službe poverenika, po zakonom utvrđenom postupku prima pritužbu, utvrđuje činjeničko stanje, predlaže postupak mirenja „u skladu sa zakonom kojim se uređuje postupak medijacije, a pre preduzimanja drugih radnji u postupku.“ - član 38, daje mišljenja i preporuke i preduzima mere. Poverenik podnosi godišnji izveštaj Narodnoj skupštini, a ako postoje „naročito važni razlozi“ i poseban izveštaj. Zakonom se utvrđuje i sudska zaštita svakog ko je povređen diskriminatoriskim postupkom. Nadzor nad sprovođenjem zakona je u nadležnosti Ministarstva za ljudska i manjinska prava.

Sastavni deo zakona su kaznene odredbe. Kazne su određene u fiksnom novčanom iznosu, zavisno od težine diskriminišućeg postupka - članovi od 50 do 60. Zakon se u celini primenjuje od 1. januara 2010.

Ž

ŽENSKA LJUDSKA PRAVA

Ženska ljudska prava su integralni i neotuđiv deo univerzalnih ljudskih prava kojima se pridružuju reproduktivna prava žena. Ipak, istorija civilizacija je najbolja ilustracija za nejednakost žena i muškaraca u uživanju ljudskih prava. S obzirom da su tradicija, običaji i hegemoni kulturni obrasci puni diskriminišućih sadržaja po žene, svi međunarodni dokumenti koji garantuju ljudska prava žena ističu da se ta prava ne mogu kršiti i povređivati po osnovu kulturnih ili religijskih normi.

Jedna od ključnih zamerki Srbiji prilikom razmatranja inicijalnog izveštaja države na CEDAW komitetu odnosila se upravo na ovaj aspekt ugrožavanja ženskih ljudskih prava. „Komitet je zabrinut zbog upornog postojanja duboko-ukorenjenih, tradicionalnih patrijarhalnih stereotipa koji se odnose na ulogu i obaveze žena i muškaraca u porodici i u široj zajednici, što se ogleda u izboru obrazovanja žena, njihovom nepovoljnom položaju na tržištu rada i niskom nivou njihovog učešća u političkom i javnom životu, što sve doprinosi toleranciji nasilja nad ženama.“⁷⁰ Od države Srbije Komitet Ujedinjenih nacija za eliminaciju diskriminacije žena zahteva da sprovede opsežne kampanje kako bi se pokrenula promena široko prihvaćenih stavova i praksi koje podređuju žene i vraćaju ih u stereotipne patrijarhalne uloge. Podizanje svesti populacije u celini posebno se odnosi na nosioce javnih funkcija, prosvetno-obrazovne kadrove, roditelje kako se loši obrasci ponašanja ne bi reprodukovali i u narednim generacijama.

Reproduktivna prava žena predstavljaju oblast ljudskih prava koja se tiče isključivo žena. Ustav Srbije garantuje ženama pravo da slobodno odlučuju o rađanju, što znači da svaka žena za sebe ima pravo da odluči da li će imati dete/decu, kada, sa kime, odnosno da može prekinuti svo-

70 *Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena*, Republika Srbija, Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, Beograd, novembar 2008, str. 266

jom voljom neželjenu trudnoću u zakonski utvrđenim okvirima.

Ženska ljudska prava garantuju brojni međunarodni dokumenti: Opšta deklaracija UN o ljudskim pravima (UDHR, 1948), Međunarodni pakt UN o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR, 1966), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR, 1966), Konvencija UN o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW, 1979), Deklaracija UN o uklanjanju nasilja nad ženama (1993), Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (1995), Univerzalna deklaracija o demokratiji (1997), Rezolucija Saveta bezbednosti UN br.1325 (2000), Milenijumska deklaracija UN (2000).

I pored obimnih dokumenata Ujedinjenih nacija povlačenje iz skupštinske procedure antidiskriminacijskog zakona zbog odredbi o rodnosti i pravima na slobodnu seksualnu orijentaciju pod pritiskom SPC najrečitije govori kako se ljudska prava žena i onih koji su po nekom obeležju različiti od većine teško kodifikuju u našem nacionalnom zakonodavstvu.

ŽENSKJE MREŽE

Ženske mreže su oblik organizovanja ženskih organizacija oko određenih pitanja. Mreže su labav oblik nehijerarhijske organizacije primeren ženskom pokretu. Poznate su ženske političke mreže, mreže protiv nasilja nad ženama, mreže novinarki itd.

Mreže se aktiviraju u kampanjama za ženska ljudska prava, prilikom donošenja legislative važne za žene, u predizbornim kampanjama, u 'slučajevima' koji su presedan za razumevanje ženskih problema. Ženske mreže su moćno političko sredstvo. Padu Miloševićevog režima je sigurno doprinela ženska mreža "Žene to mogu".⁷¹

U Srbiji od 2008. godine postoji Forum organizacija civilnog društva koje se bave pitanjima rodne ravnopravnosti.

ŽENSKJE STUDIJE/STUDIJE RODA **(WOMEN'S STUDIES/GENDER STUDIES)**

Krajem šezdesetih žene, kojima je sve teže bilo da prepoznaju vlastite težnje i stremljenja unutar Nove leveice, na američkim, britanskim i francuskim univerzitetima počinju da artikuliraju istraživanja i studijske

71 *Žene to mogu*, zbirka, Norveška narodna pomoć, Ženska politička mreža, 1999.

programe koji problematizuju poziciju žena, odnose moći u društvu, društvene strukture. S obzirom da su slične ideje imale teoretičarke i feministkinje sa različitim tačaka planete gotovo da je nemoguće utvrditi ko je prvi počeo sa ženskim istraživanjima. Oslonac za prva istraživanja su svakako radovi Margaret Mid i spoznaje antropologije. U antropologiji je bio razvijen i metodološki postupak koji nije zanemarivao rodnu dimenziju a bio je pogodan za empirijska istraživanja. Brojna empirijska istraživanja su proizvela neophodan materijal za dalja teorijska promišljanja rodnosti. Ženske studije i istraživanja su discipline koje su u poslednjih četrdesetak godina napravile neverovatan skok infiltrirajući se u sve pore naučnih i teorijskih istraživanja. Sa druge strane, ženske studije su u brojnim naukama otvorile nova područja rada.

Ženske studije / ženska istraživanja / rodne studije / studije roda su danas *par excellence* akademska disciplina koja se razvila u univerzitetским sredinama i postala kako bazični studij tako i specijalistički i studij za sticanje viših akademskih stepena – master, magistarskih i doktorskih diploma. Ženske studije se od početka razvijaju kao interdisciplinarne studije. Postoje i ženske studije koje su se razvile unutar ženskog pokreta. Ženske studije unutar ženskog pokreta su imale dvostruku funkciju: da artikulišu saznanja stečena u borbi za prava žena i unutar samog ženskog pokreta i da stavove feminističkih teorija približe pokretu i učine ih delom osvešćene prakse ženskog pokreta.⁷²

U Srbiji, unutar ženskog pokreta na inicijativu Feminističke grupe „Žene i društvo“ 1992. osnovan je „Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju“ u Beogradu kao alternativan, neakademski program. Uvođenje akademskih programa ženskih studija počelo je 1993. na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Institucionalizacija ženskih studija i studija roda se nastavlja i osnažuje uspostavljanjem visokostručnih studija (master, magistarskih, doktorskih) na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, a u različitim formama na svim univerzitetima u Srbiji, kao i u okviru ženskog nevladinog sektora.

72 Marina Blagojević, *Ka vidljivoj ženskoj istoriji, ženski pokret u Beogradu 90-ih*, Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju, 1998. Beograd.

BIBLIOGRAFIJA

- ABORTUS - pravni, medicinski i etički pristup, (1999)
Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš
- ANDRE Mišel (1997): *Feminizam*, Plato-XX vek, Beograd
- AQUIS – OSCE: *Rodna ravnopravnost*, (2005) OSCE Misija
u Srbiji i Crnoj Gori, Odeljenje za demokratizaciju, Beograd
- BART Stefan i Nadežda Radović (2006): *Dečak iz komšiluka*,
Nemačko udruženje za dobrosusetske odnose Karlowitz,
Sremski Karlovci
- BLAGOJEVIĆ Marina (2004): *Gender barometar BiH 2002*,
Gender centar Vlade RS, Gender Centar Vlade FBiH, Sarajevo
- BLAGOJEVIĆ Marina, ur. (2000): *Mapiranje mizoginije u Srbiji:
diskursi i prakse*, AŽIN – Asocijacija za žensku inicijativu,
Feministička edicija, Beograd
- BLAGOJEVIĆ Marina, ur. (1998): *Ka vidljivoj ženskoj istoriji,
ženski pokret u Beogradu 90-ih*, Centar za ženske studije,
istraživanja i komunikaciju, Beograd
- BLAGOJEVIĆ MARINA (1997): *Roditeljstvo i fertilitet*,
Srbija devedesetih, Institut za sociološka istraživanja
Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd
- BORIĆ Rada, ur. (2007), *Pojmovnik rodne terminologije – prema
standardima Europske unije*: Centar za ženske studije, Zagreb
- BRAAMS Beate (2007), *Equal Opportunities between Men and Women
and Gender Mainstreaming under the European Employment
Strategy (EES) and the Open Method of Coordination (OMC).
A New Policy Approach to Combat Gender Discrimination?*,
in European Integration on line Papers
- BULATOVIĆ Melanija (2004): *Ženska mapa Crne Gore*,
Kancelarija za ravnopravnost polova Vlade RCG, Podgorica

- BUŽINJSKA Ana – MARKOVSKI, Mihal Pavel (2009):
Književne teorije XX veka, Službeni glasnik, Beograd
- CAPORASO James and Joseph Jupille (2001): „The Europeanization of Gender Equality Policy and Domestic Structural Change“, In Risse Thomas, Maria Gree Cowels and James Caporaso (eds.), *Transforming Europe: Europeanization and domestic change*, Cornell University, New York
- ČETKOVIĆ (RADOVIĆ) Nadežda (1998): *Ženska politička perspektiva*, septembar 1990-septembar 1998, Beogradski ženski lobi, Ženske studije i komunikacija – INDOK centar, Beograd
- ČETKOVIĆ (RADOVIĆ) Nadežda (1998): *U traganju za ženskim sigurnim mestom*, Sigurna ženska kuća, Beograd
- ČULINOVIĆ-KONSTANTINOVIĆ Vesna (1989): *Aždajkinja iz manite drage, običaji, vjerovanja, magija, liječenja*, Logos, Split
- DELBEE Anne (1989): *Une femme*, Presses de la Renaissance, Paris
- DOJČINOVIĆ NEŠIĆ Biljana (1993): *Ginokritika*, Književno društvo Sveti Sava, Beograd
- DOKMANOVIĆ Mirjana (2002): *Rodna ravnopravnost i javna politika*, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica
- DOKUMENTA MEĐUNARODNE ŽENSKJE SINDIKALNE ŠKOLE, prepremila i uredila Popović Rosa (2008): Udruženje zaposlenih žena Crne Gore “Žena danas”, Podgorica
- ĐURIĆ Dubravka (2009): *Poezija, teorija, rod – moderne i postmoderne američke pesnikinje*, Orion art, Beograd
- ĐURIĆ Vladimir (2007): *Afirmativna akcija. Međunarodnopravni i ustavnopravni aspekti*, Institut za uporedno pravo, Beograd
- ĐURIĆ KUZMANOVIĆ Tatjana (2007): *Ka rodnom budžetiranju*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad
- HERITIER Francoise (1996): *Masculin/Feminin, La pensee de la difference*, Edition Odile Jacob

- ELMAN R. Amy (2007) *Sexual Equality in an Integrated Europe*, Palgrave Macmillan, New York
- EVROPSKA POVELJA O RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI NA LOKALNOM NIVOU (2009) Stalna konferencija gradova i opština, Beograd
- Feministička sporenja: Filozofska razmena* (2007): Šejla Benhabib, Džudit Batler, Drusila Kornel, Nensi Frejzer, Časopis Beogradski krug, Beograd
- HARTLEY T.C. (1994): *Osnovi prava Evropske zajednice*, Obrad Račić (preveo), COLPI – Institut za ustavnu i pravnu politiku, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1998. (Naslov originala: *The Foundations of European Community Law 3/e*, Oxford University Press, Oxford)
- ILIĆ–GASMI Gordana (2008): *Pravo i institucije Evropske unije*, Univerzitet Singidunum, Beograd
- ILIĆ–GASMI Gordana (2004): *Reforme Evropske unije – Institucionalni aspekti*, IGP Prometej, Beograd
- IRIGARAY Luce (1999): *Ja, ti, mi, za kulturu razlike*, Ženska infoteka, Zagreb, 1999.
- IST Rebeka (RADOVIĆ Nadežda) (2003): *Alisija*, Krug, Beograd
- INFORMATIVNA KAMPANJA PROTIV TRGOVINE ŽENAMA (2002): Humanitarno udruženje Roma, Niš
- INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA POSTIZANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI (2005): OEBS, Beograd
- Izveštaj: Opštinska lica za rodnu ravnopravnost u Republici Srbiji* (2008): OSCE, Mission to Serbia
- IZVEŠTAVANJE PO KONVENCIJI O ELIMINACIJI SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE NAD ŽENAMA (2007): Pokrajinski Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad
- JARIĆ Isidora (2006): “Rekonfiguracija hegemonih modela (muških i ženskih) rodni uloga u procesu transformacije srpskog društva”, *Filozofija i društvo*, broj 2/2006.

- JARIĆ Isidora (2002): "Rodni stereotipi", u *Nova srpska politička misao*, Posebno izdanje: Polni stereotipi, Beograd, str.5-19.
- JARIĆ Isidora (2001-2002): "Sinhronicitet društvene promene i konstrukta rodni uloga: Tradicionalizam i modernost kao sadržaji poželjnog modela ženskih rodni uloga u ženskim časopisima u poslednjoj četvrtini 20. veka", *Filozofija i društvo*, broj XIX-XX, Beograd 2001-2002, str.267-278.
- JARIĆ Isidora (2000): "Militaristic Values and the Promotion of Patriarchal Gender Roles in Elementary School Textbooks on the Territory of Serbia", u Svetlana Slapšak ed., *Women and War I: Women's Discourse, War Discourses*, Institutum Studiorum Humanitatis, Ljubljana.
- JARIĆ Isidora (1994): "Začarani krug predstava o muškom i ženskom", u *Ratništvo, patriotizam, patrijarhalnost*, zbornik radova, priredile dr Ružica Rosandić i dr Vesna Pešić, Centar za Antiratnu akciju, Grupa MOST, Beograd, str. 105-116.
- JEDNAKE MOGUĆNOSTI, OSCE (2004): Misijska u Srbiji i Crnoj Gori, Beograd
- JEWSON Trade Nick and David Mason (1986): *The Theory and Practice of equal opportunities policies: liberal and radical approaches*, RKP
- JOHNSON Alish (2006): *Social Policy: State of the European Union*, Vol 8, Memo Series, Department of Foreign Affairs and International, Canada
- JOVANOVIĆ dr Slađana, Marijana Savić (2008): *Nacionalni mehanizam upućivanja žrtava trgovine ljudima u Republici Srbiji*, NVO Atina, Beograd
- KERVASDUE Ana de (1995): *Život žene*, Paideia, Beograd
- KRAMARAE Cheris, Treichler A. Paula (1985): *A feminist dictionary*, Pandora Press, London
- KONVENCIJA O ELIMINISANJU SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA (2008): Republika Srbija, Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, Beograd

- KROZ ŽENSKA RADNA PRAVA (2008):
Helsinški parlament građana, Banja Luka
- LIEBERT Ulrike (2001): *Causal Complexities: Explaining Europeanization*, Jean Monnet Center for European Studies (CeUS) No.1.
- LIEBERT Ulrike (2003): *Europeanization and the „Needle’s Eye“: The Transformation of Employment Policy in Germany*, Review of Policy Research, Vol.20 (8)
- LOMBARDO Emanuela (2003): *EU Gender Policy: Trapped in the ‘Wollstonecraft Dilemma’?*, The European Journal of Women’s Studies, SAGE Publications, London, Vol.10 (2), pp.158-180.
- LOMBARDO Emanuela (2006): *Gender Mainstreaming in the EU. Incorporating a Feminist Reading?*, The European Journal of Women’s Studies, SAGE Publications, London, Vol.10 (2), pp. 151-166.
- MAGAZINOVIC Maga (2000): *Moj život*, CLIO, Beograd
- MALEŠEVIĆ Miroslava (2007): *Žensko*, Srpski genealoški centar, Beograd
- MARSH David, Stoker Gerry (2005): *Teorije i metode političke znanosti*, Tonči Kursar i Davor Stipetić (preveli) Zagreb
- MILIĆ Zorka (1996): *Tuđa večera*, CID, Podgorica
- MINISTARSTVO RADA I SOCIJALNE POLITIKE U SLICI I REČI (2007): Beograd
- MRŠEVIĆ Zorica (2002): *Standardi i mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti u demokratskim zemljama*, Misija OSCE pri Saveznoj Republici Jugoslaviji, Beograd
- MRŠEVIĆ Zorica (1999): *Rečnik osnovnih feminističkih pojmova*, IP Žarko Albulj, Beograd
- Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006-2010* (2007): Hrvatski sabor 2527, Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova, Zagreb

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje ravnopravnosti polova (2009-2015), Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, Službeni glasnik RS, br. 55/05, 71/05-ispravka, 101/07 i 65/08.

NASILJE NAD DEVOJKAMA (2004): (priredile Litričin Vera i Vučaj Sunčica), SOS telefon i centar za devojke, Beograd

NAŠA TELA I MI (2001): adaptacija knjige Bostonskog kolektiva za žensko zdravlje. Autonomni ženski centar protiv seksualnog nasilja, Beograd

NIKOLIĆ Tea i saradnici (1999): *Rečnik seksualnih različitosti*, Beograd, Teagraf

NOVAK Maria (2005): *Non si presta solo ai ricchi. La rivoluzione di mikroredito*, Giulio Einaudi Editore, Torino

O RAĐANJU (2001): izbor, prevod i dodaci Biljana Dojčinović-Nešić, Asocijacija za žensku inicijativu, Beograd

ODETTI Maria Amelia (2006): *Jūgun ianfu (Comfort women). La schiavitù sessuale nel sud-est asiatico durante la Seconda guerra mondiale e la memoria femminile Comfort Women*, Rivista telematica, Deportate, Euli, Profuge – DEP nr. 4

ODETTI Maria Amelia (2006): *Storia e propaganda nella documentazione fotografica*, Rivista telematica, Deportate, Euli, Profuge – DEP nr. 5-6

OSTNER Ilona, and Jane Lewis (1995): "Gender and the Evolution of European Social Policies", in Stephan Leibfried and Paul Pierson (eds.), *European Social Policy: Between Fragmentation and Integration*, Brookings Institution, Washington DC, 1995, pp. 159-193.

OSTNER Ilona, *From Equal Pay to Equal Employability. Four Decades of European Gender Policies*

PASCALL Gillian and Jane Lewis (2004): *Emerging Gender Regimes and Policies for Gender Equality in a Wider Europe*, Cambridge University Press, pp. 373-394.

- POLLACK A. Mark (1999): *EU Equal Opportunities Policy: Towards a Broader Agenda?*, Conference of the European Community Studies Association (ECSA), Pittsburgh
- POMOĆ I PODRŠKA ŽENAMA ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA U SRBIJI (2010): Nikolić-Ristanović Vesna i Čopić Sanja, Viktimološko društvo Srbije, Beograd
- PORODIČNO NASILJE U SRBIJI (2002): uredila Nikolić-Ristanović Vesna, Viktimološko društvo Srbije, Prometej, Beograd
- PUTEVI OSTVARIVANJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI I JEDNAKIH MOGUĆNOSTI – OD IDEJE DO PRAKSE (2007): Priručnik za službenike i organe lokalnih samouprava zadužene za ravnopravnost polova, Savet za ravnopravnost polova Vlade Republike Srbije, OEBS Misija u Srbiji, Beograd
- POPOVIĆ PERIŠIĆ Nada (2004): *Literatura kao zavođenje*, Prosveta, Beograd
- RADOVIĆ Nadežda (2007): *Vojvodina – Snovi i konflikti*, Vojvođanska akademija nauka, edicija Živa istorija, Novi Sad
- RADOVIĆ Nadežda (2005): *Maštarije o vidljivosti – Politike roda i identiteta na kulturnoj sceni Srbije*, NIU Misao, Novi Sad
- RADOVIĆ Nadežda (2003): *Politika na ženski način*, Medijska knjižara Krug, Novi Sad
- RAVNOPRAVNO U INFORMACIONO DRUŠTVO (2006): Zbornik tekstova, Udruženje Jednake mogućnosti, Beograd
- Ravnopravnost (s)polova i sudska praksa u Bosni i Hercegovini* (2007): Helsinški parlament građana, Banja Luka
- REES Teresa (1998): *Mainstreaming Equality in European Union: Education, Training and Labor Market Policies*, Routledge, New York
- SCHOTT Robin May (2003): *Discovering feminist philosophy. Knowledge, ethics, politics*, Rowman and Littlefield Publishers, Maryland

- SEĆAM SE... međunarodni projekat Sjećanje žena (2004):
Anima, Kotor
- SEKULIĆ Nada (2007): *O kraju antropologije*, Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet, Beograd
- SOCIJALNA INKLUZIJA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA (2009):
urednica Galonja Aleksandra, Međunarodna organizacija za migracije (IOM), Beograd
- STRATIGAKI Maria (2005): *Gender Mainstreaming Vs Positive action: An On-going Conflict in EU Gender Equality Policy*, The European Journal of Women's Studies Vol.12 (2), SAGE Publications, London, pp. 165-186.
- STRATIGAKI Maria (2004): *The Cooptation of Gender Concepts in EU Policies: The Case of „Reconciliation of Work and Family*, Social Politics, Vol.11(1), Oxford University Press, pp.30-56.
- UVOĐENJE PRINCIPA JEDNAKOSTI I RAVNOPRAVNOSTI
POLOVA NA LOKALNOM NIVOU VLASTI (2007): Priručnik za institucionalne mehanizme u lokalnoj upravi, Helsinški parlament građana, Banja Luka
- TOMIN Svetlana (2007): *Knjigoljubive žene srpskog srednjeg veka*, Akademska knjiga, Novi Sad
- VERLOO Mieke (2006): *Multiuple Inequalities, Intersectionality and the European Union*, The European Journal of Women's Studies Vol.13 (3), SAGE Publications, London, pp. 211-228.
- VLAJINAC Z. Milan (1975): *Žena u narodnim poslovicama*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd
- VUKOVIĆ Ana (2009): *Potisnute ili samopritajene – Žene u politici prema mišljenju političke elite u Srbiji*, Službeni glasnik, biblioteka "Nauka", Edicija "Studije", knjiga 13, Beograd
- VULF Virdžinija (2003): *Sopstvena soba*, Plavi jahač, Beograd
- ZA PARITETNU DEMOKRACIJU (2005): 10 godina
Socijaldemokratskog foruma žena SDP-a, Socijaldemokratska partija Hrvatske, Socijaldemokratski forum žena SDP-a, Zagreb

- ZAHARIJEVIĆ Adrijana, ur. (2008): *Neko je rekao feminizam*, Heinrich Böll Stiftung, Beograd
- ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA U BIH, Oblast IX – javni život (2008): Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Sarajevo
- ZAKON O IZBORIMA ZA JEDINICE LOKALNE SAMOUPRAVE, Službeni glasnik RS br. 129/2007
- ZAKON O IZBORU NARODNIH POSLANIKA, Službeni glasnik RS br. 35/2000
- ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI POLOVA, Službeni glasnik RS br.104/2009
- ZAKON O ZAŠTITNIKU GRAĐANA, Službeni glasnik br. 54/2007
- ZAKON O SPREČAVANJU ZLOSTAVLJANJA NA RADU, Službeni glasnik br. 36/2010
- ŽENE I POLITIKA MIRA(1997): *Prilozi ženskoj kulturi otpora* (višejezično izdanje), Centar za ženske studije, Zagreb
- ŽENE I MUŠKARCI U SRBIJI (2008): Republički zavod za statistiku u Srbiji, Beograd
- ŽENE TO MOGU (1999): zbirka, Norveška narodna pomoć, Ženska politička mreža
- WALBY Sylvia (2004): *The European Union and Gender Equality: Emergent Varieties of Gender Regime*, Social Politics, Volume 11 No. 1, Oxford University Press

SADRŽAJ PREMA TEMAMA

FEMINIZMI

- Afro-američki feminizam
- Anarhistički feminizam
- Feminizmi
- Liberalni feminizam
- Marksistički feminizam
- Pacifističko-antimilitaristički feminizam
- Radikalni feminizam

MEĐUNARODNI DOKUMENTI I INSTITUCIJE

UJEDINJENE NACIJE

- CEDAW – Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena
- CEDAW Opšta preporuka 19 o nasilju nad ženama
- Deklaracija o suzbijanju nasilja nad ženama - DEVAW
- Međunarodni mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti
- Pekinška deklaracija i Platforma za akciju
- Rezolucija Saveta bezbednosti UN 1325
- Rezolucija Saveta bezbednosti UN 1820
- Rezolucija Saveta bezbednosti UN 1888
- Rezolucija Saveta bezbednosti UN 1889
- Specijalna izveštiteljka Ujedinjenih nacija za nasilje nad ženama
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima

SAVET EVROPE

- Evropska konvencija o ljudskim pravima
- Evropska socijalna povelja
- Evropska povelja o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou

- Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Nacrt)
- Preporuka Saveta Evrope 2002/05

EVROPSKA UNIJA

INSTITUCIJE KOJE SE BAVE RODNOM RAVNOPRAVNOŠĆU U EU

- Evropska komisija (Opšta uprava za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti, Odeljenje G1 za jednake mogućnosti)
- Evropski institut za rodnu ravnopravnost
- Evropski parlament
- Savet Evropske unije
- Sud pravde Evropske unije

POLITIKA (POLICY) EU

- Akcioni planovi EU za poboljšanje položaja žena
- Akcioni program za promociju jednakih mogućnosti za žene (1982-1985)
- Drugi srednjoročni program Zajednice za žene (1986-1990)
- Treći srednjoročni program za jednake mogućnosti za žene i muškarce (1991-1995)
- Četvrti srednjoročni akcioni program Zajednice za jednake mogućnosti za žene i muškarce (1996-2000)
- Akcioni program zajednice za borbu protiv diskriminacije (2001-2005)
- Putokazi za jednakost žena i muškaraca (2006-2010)
- Strategija za ravnopravnost žena i muškaraca 2010-2015 EU

ZAKONODAVSTVO EU

- Jednake mogućnosti za žene i muškarce
- Primarno zakonodavstvo EU – opšta načela prava EU
- Primarno zakonodavstvo EU – osnivački ugovori

- Povelja žena Evropske unije
- Povelja o osnovnim ljudskim pravima Evropske unije
- Sekundarno zakonodavstvo – direktive
- Sekundarno zakonodavstvo – preporuke
- Upitnik Evropske komisije

FONDOVI

- Evropski socijalni fond
- Program Dafne
- Program Progres
- Program STOP

VAŽNI DATUMI

- 8. mart - Međunarodni dan žena
- Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama, 25. novembar
- Međunarodni dan branitelja i braniteljki ženskih ljudskih prava, 29. novembar
- Međunarodni dan osoba sa invaliditetom, 3. decembar
- Masakr u Montrealu, 6. decembar
- Svetski dan borbe protiv AIDS-a, 1. decembar
- 16 dana aktivizma (25. novembar do 10. decembra)

OPŠTI POJMOVI OD ZNAČAJA ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

- Aktivizam
- Arahnologija
- Autonomija
- Društveni ugovor
- Društvena promena
- Društvena kontrola
- Emancipacija
- L'«écriture féminine»
- Jednakost
- Jednake mogućnosti
- Kodeks rodne ravnopravnosti u medijima
- Ljudska bezbednost
- Matrijarhat

POJMOVI NASTALI U ARTIKULISANJU RODNE RAVNOPRAVNOSTI

- Abortus
- Afirmativna akcija/afirmativne mere
- Antidiskriminacioni zakoni
- Ginokritika
- Kvote
- LGBTTIQ populacija
- Lezbejstvo
- Pol i rod
- Queer
- Rodna ravnopravnost
- Rodne uloge
- Rodni režim
- Rodna demokratija (Gender democracy)
- Rodna perspektiva
- Rodni barometar
- Rodni identiteti
- Rodno odgovorno budžetiranje
- Rodno osetljiv jezik
- Rodno osetljiva statistika
- Rodno osvešćena politika (gender mainstreaming)
- Osnaživanje žena
- Ženska ljudska prava
- Ženske mreže
- Ženske studije

POJMOVI VEZANI ZA SFERU RADA

- Dostojanstvo na poslu
- Family friendly politike
- Merenje napretka
- Mikrokreditiranje

POJMOVI VEZANI ZA DISKRIMINACIJU ŽENA

- Demokratski deficit
- Diskriminacija
- Ejdzizam
- Femicid
- Heteroseksizam

- Homofobija
- Mizoginija
- Patrijarhat
- Rodni stereotipi
- Seksizam
- Stakleni plafon
- Veštice

POJMOVI KOJI SE ODNOSE NA NASILJE NAD ŽENAMA

- Anoreksija
- Bulimija
- Genitalno sakaćenje (mutilacija)
- Incest
- Mobing
- Nasilje u porodici
- Pornografija
- Prostitucija
- Rodno zasnovano nasilje
- Seksualno nasilje
- Seksualno uznemiravanje i seksualno ucenjivanje
- Silovanje
- Sklonište
- Trgovina ženama

INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

- Institucionalni mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji
- Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost na republičkom nivou
- Lokalni mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti
- Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti
- Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Nacrt)
- Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1325 u Republici Srbiji
- Odbor za ravnopravnost polova Skupštine Republike Srbije

- Odbor za ravnopravnost polova Skupštine AP Vojvodine
- Ombudsman AP Vojvodine
- Pokrajinski mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti
- Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i rodnu ravnopravnost
- Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova
- Poverenica za zaštitu ravnopravnosti
- Savet za rodnu ravnopravnost pri Vladi RS
- Savet za ravnopravnost polova Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i rodnu ravnopravnost
- Uprava za rodnu ravnopravnost
- Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu
- Zakon o ravnopravnosti polova
- Zakon o zabrani diskriminacije
- Zaštitnik građana

ZNAČAJNI DOGAĐAJI U NACIONALNOM OKVIRU

ZA UNAPREĐIVANJE POLOŽAJA ŽENA

- Nacionalna konferencija o borbi protiv nasilja nad ženama
- Projekat “Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja”

Nadežda Radović, rođena 1946. u Zagrebu, feministička spisateljica i novinarka, dugogodišnja aktivistkinja ženskog pokreta, urednica edicije »Ženski identiteti« u Medijskoj knjižari krug i stalna saradnica lista Danas. Do danas je objavila knjige: *Vojvodina – snovi i konflikti* (2007); *Dečak iz komšiluka*, sa Stefanom Bartom (2006); *Švapčiči iz poslednjeg transporta* (2006); *Maštarije o vidljivosti*, (2005); *Alisija*, pod pseudonimom Rebeka Ist (2003); *Politika na ženski način* (2003); *Maske i plaševi od krep papira* - autobiografija (2002); *Dunavske Švabice II*, sa Dobrilom Sindelić Ibrajter i Vesnom Vajs (2001); *Dunavske Švabice I*, sa Dobrilom Sindelić Ibrajter (2000); *Možeš ti to, Vesna, možeš*, (2000 - prvo izdanje i 2001 - drugo izdanje); *Epistolae, proleće, jaro, fruhling, spring 1999, Beograd-Praha* (1999) - delo je prevedeno na češki, nemački, engleski, slovački, italijanski, slovenački; *Plava čarapa* (1999); *U traganju za ženskim sigurnim mestom* (1998); *Ženska politička perspektiva, – 77 apela, zahteva, protesta, informacija, demonstracija, parola Beogradskog ženskog lobija - septembar 1990 septembar 1998*, sa Jelkom Kljajić Imširović (1998).

Vesna Jarić je rođena 1978. u Beogradu. Od 1998. do 2008. je živela i radila u Veneciji, gde je završila osnovne i master studije orijentalistike na Univerzitetu Ca' Foscari, kao i pionirsku trogodišnju edukaciju iz medijacije. Od 2002. je radila kao medijatorka na uspostavljanju interkulturnog dijaloga iz sektora civilnog društva i u uskoj saradnji sa institucijama lokalne vlasti grada Venecije. Napisala je dva priručnika, koji su obrađuju operativnog iskustva i koncipiranje transferibilnog modela u druge realnosti multikulturalnih zajednica, koje su izdali Provincija Venecije i Opština Venecija. Tokom profesionalnog angažmana u Italiji realizovala je nekoliko projekata osnaživanja žena imigrantkinja, među kojima uspostavljanje Multikulturnog ženskog centra u Veneciji, Mikrokredit za žene preduzetnice itd. Piše kratke priče od kojih je nekoliko objavljeno, a jedna je dobila prvu nagradu na književnom konkursu "Pordenonelegge.it" 2003. godine. Trenutno živi u Beogradu, gde završava doktorske studije na Fakultetu političkih nauka. Od uspostavljanja izvršnog nacionalnog mehanizma za rodnu ravnopravnost u Srbiji sarađuje sa Upravom za rodnu ravnopravnost, gde trenutno radi kao savetnica za rodna pitanja.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна Библиотека Србије, Београд

305-055.1/.2(031)

ЈАРИЋ, Весна, 1978-

Rečnik rodne ravnopravnosti / Vesna Jarić i Nadežda Radović.

- 2. izmenjeno i dopunjeno izd. - Beograd : Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike Republike Srbije, 2011 (Beograd : Vili). - 212 str. ; 22 cm

Tiraž 1.000. - Beleške o autorkama: str. 211.

- Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 195-203.

ISBN 978-86-7704-059-8

1. Радовић, Надежда, 1946- [аутор]

а) Родна равноправност - Лексикони

COBISS.SR-ID 182706700

*Izvodi iz recenzija prvog izdanja
Rečnika rodne ravnopravnosti iz 2010.
koje su objavljene u dnevnim listovima*

„Уверене да ови као и појмови попут полне дискриминације, еманципације, једнакости, рода, пола ни после века борбе за женска права и даље нису сасвим јасни, две феминистичке ауторке Весна Јарић и Надежда Радовић одлучиле су да напишу „Речник родне равноправности“ који је управо објавила Фондација „Хајнрих Бел“. Књига садржи 102 појма за 102 године освајања женских права. Свака одредница у овом речнику феминизма кратко је, сажето објашњења. Осим таласа феминизма, међународног дана жена, друштвено наметнутих улога, термини су и конвенције и институције које се баве равноправношћу полова.“

Политика, 27.04.2010, „Речник менаџерки и адвокатакиња“, Јелена Стијевовић

У Речнику је посебна пажња посвећена феминизму, јер, да парафразирамо Маркса, баук феминизма још увек плаши многе. Ауторке жеље да га демистификују наглашавајући да феминизам пре свега значи учење које се залаже за ширење права и улоге жене у друштву, али уједно и да укажу на његову разуденост, те да се данас пре може говорити о феминизмима а не једном феминизму. У том контексту даље се поминју социјалнополитички али и академски феминизам, радикални, либерални, марксистички и социјалдемократски, али и лезбејски, афро-амерички, јеврејски... [...] Читатељкама и читаоцима је понуђена и богата библиографија од скоро сто референци. Речник је написан занимљиво, разумљиво и веома информативно. Stilski је doteran. Lako se čita, tako da se, iako se rečnici tako ne čitaju, može pročitati i kao knjiga. Ауторке наглашавају да су често zauzimale лични став и да су otvorene за дијалог. У сваком случају овај Речник треба да буде deo obavezne literature како у школи а и на факултетима, тако и свих оних који раде у државној управи и другим јавним установама.

Danas, 14.05.2010, „Sto dva pojma za sto dve godine osvajanja ženskih ljudskih prava“, Jasna Vujačić

Речник родне равноправности (Весна Јарић и Надежда Радовић; Београд 2010. уз подршку Фондације *Хајнрих Бел* - Регионалне канцеларије за југоисточну Европу) је подсетник освојених права на дугом путу залагања за препознавање потреба и снага половине човечанства које је женског пола. Ова књига жељи да поручи да су истрајност женског покрета и развој феминистичке свести и мисли заслужни за то што су жене постале видљиве у друштву.

Danas, 18.06.2010, „Rodna ravnopravnost je isto što i pravda“, Hana Čopić

